

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc

revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Acest roman a fost digitizat în cadrul proiectului Muzeul Digital al Romanului Românesc 1901-1932, inițiat de Revista Transilvania, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Sugestie de citare a arhivei:

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932*. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932.

This novel was digitized for the project The Digital Museum of the Romanian Novel 1901-1932, initiated by Revista Transilvania, organized by ASTRA National Museum Complex and co-financed by The National Cultural Fund Administration.

Citation suggestion:

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga. *The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932*. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932.

678-679
Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaromania.ro/mdrr1901-1932

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

L789

DUILIU ZAMFIRESCU

LYDDA

NUVELE ROMANE

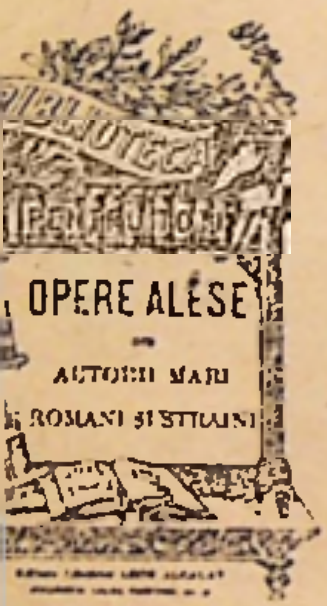

Editura Librăriei LEON ALCALAY
București.—Calea Victoriei 57

Prețul 60 ban

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistaramuri.ro/ramuri1901-1912

BIBLIOTECA pentru TOTI

Volume reunite și legate elegant

în pânză

cari pot figura în orice bibliotecă

Cererile se fac la Librăria ALCALAY

BUCUREȘTI

– Calea Victoriei, No. 37 –

mescu,	Modele de discursuri celebre Române și streine	2,–
m Eufr, Ion,	Teatru școlar pentru băeți și fete	1,2
xandri V.,	Poezii complecte Vol. I	2,5
„	„ Idem Volumul II	2,5
„	„ Idem Volumul III	2,5
„	„ Câte 3 Volume legate împreună	6,–
„	Despot Vodă, legendă istorică	1,2
„	Ovidiu: dramă în versuri	1,2
„	Fântâna Blanduziei	1,–
„	– Câte 3 volume legate împreună	2,5
„	Teatru: Cinel Cinel, Kera Nastasia, Barbu	
„	Lăutarul, Cetatea Neamțului, Piatra din casă, Florin și Florica	1,2
„	Poezii populare ale Românilor	1,7
xandrescu Gr. M.,	Poezii, epistole, satire, epigrame	2,–
cis Edmondo de	Cuore, (Inimă de copil) cu numeroase ilustrațiuni	2,–
stin Victor,	Cucerirea Aerului, Baloane, Aeroplane aventuri aeriene, cu peste 60 de figuri explicative	1,2
ersen,	Povești alese	1,2
„	Grădina Raiului și Alte Povestiri	1,2

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

2.789
27594
1229

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

941

DUILIU ZAMFIRESCU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

LYDDA

- SCRISORI ROMAME -

„Sit tibi terra levis“

BCU Cluj-Napoca
FILRL 0000 00789

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRARIEI LEON ALCALAY
No. 37, Calea Victoriei, No. 37

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

859.0—31 (Zamfirescu, D.)

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

CLUJ

LYDDA

PARTEA I

SCRISORI ROMANE

„Sit tibi terra levis“

SCRISOAREA I.

Costieni, 189..

Iubite domnule Mircea,

Văd cu mulţumire că Roma îţi face mare impresie. Nici nu putea fi alt-fel, dată fiind pe de o parte firea d-tale, iar pe de alta caracterul măreţ al oraşului în care te afli. Nu te pot îndemna îndestul să vezi, să cunoşti de-aproape, să admiri toate frumuseţele ce s'au păstrat în vechia capitală a lumii.

Am fost şi eu în Roma, şi aveam şi eu,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ca dumneata, 30 de ani. Minunate vremuri ale tinereţii!

Te miri de ce îmi pare rău că îmbătrânesc. Imi pare rău de multe lucruri.

Mai întâi îmi pare rău că îmbătrânesc, nu fiind-că îmbătrânesc *acum*, ci fiindcă, cu fie-care *acum*, bătrâneţea mea devine tot mai mare. Dacă m'aş putea opri aci; dacă mi-ar fi dat să-mi pot păstra limpeziciunea minţii de astăzi: vederea, chiar slabă cum o am acum; sănătatea sufletului şi a corpului, aş fi foarte mulţumit. Dar cine începe să îmbătrânească, nu se mai opreşte. Niste copii vin cu săniile pe movilă: o jumătate din vreme o petrec urcând la deal cu anevoinţă, iar cealaltă scoborându-se cu repeziciune,—însă nici unul nu se opreşte pe culme, de unde vederea e minunată, orizontul întins, aerul curat.

Şi îmi pare rău că îmbătrânesc şi pentru alte cuvinte.

O parte din viaţă mi-am petrecut-o, căutând o explicare a lumii, care să nu se schimbe; dar toate s'au schimbat şi toate se vor schimba, lăsând în totdeauna viaţa nedomirită. Un călător de noapte cade în fundul unei râpi adânci. Dacă nu moare, aşteapta ziua cu nerăbdare; cu cele dintâi licăriri de lumină începe să spere, dar tot

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cu ele disperă, fiind-că vede că nu e nici un mijloc de a eşi din prăpastia în care a căzut. Aşa e inteligenţa: de la dânsa aştepţi scăparea sufletului tău, şi de la dânsa îţi vine şi disperarea; printr'însa înţelegi că *ai putea* eşi din râpă, şi tot printr'ânsa vezi bine că *nu poţi* eşi. Iar călătorul se uită spre cer; între cele două maluri vede trecând nori, păsări singuratice, foi luate de vânt; vede limpezişuri de senin, sborul unui vultur pierdut în taina spaţiului; şi iarăşi nori, iarăşi câte o pasăre pribeagă, iarăşi frunze pâlpâitoare în aer: şi a doua noapte vine peste dânsul, şi vine a doua zi: el, cu puteri slăbite, mai înalţă ochii către cer: acelaş petec de senin, aceleaşi fiinţe, aceleaşi lucruri, până ce cade... Astea sunt sistemele şi ăsta eşti tu. Aşa că, dacă ai vrea să formulezi un aforism, ar trebui să zici: „Nu călători noaptea şi nu căuta sisteme, că dai în gropi; iar dacă eşti grăbit ori ai un suflet neliniştit, mulţumeşte-te cu ceea-ce poţi vedea din fundul râpei, şi pune-ţi în minte că inteligenţa este un incident supărător, pe care natura nu l-a avut în vedere şi de care nu ţine nici o seamă."

Asta e filosofia mea de astăzi, rece, umedă ca o hrubă, — dar asta e. Dacă aş

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

trăi mult, şi mai cu seamă dacă aş trăi tânăr, poate că aş vedea lucrurile alt-fel; de sigur, alt-fel. Dar în care caz le-aş vedea drept?...

Mă întrebi de politică.

O doamne!... Se cuvine oare să ne ocupăm de ea? Fără îndoială, gospodăria unui popor e un lucru interesant, — dar, chiar dacă e făcută cu conştinţă şi îngrijire, e o îndeletnicire curioasă. Naţiunile cresc, cu brutalitatea unei forţe oarbe, până ce o forţă nouă, a unei alte naţiuni, sau propria lor caducitate le face să dispară. Asta, privind lucrurile dintr'un punct mai înalt. Luându-le *terre à terre*, omenirea dă o înlănţuire continuă de fapte atât de extravagante, încât nota dominantă a Istoriei e nebunia şi nestatornicia. Ceea-ce te face să crezi că paginele prin care Taine explică complexitatea geniului lui Shakespeare, indicând nebunia cu stare firească a omului, nu sânt atât de exagerate pe cât par.

Cât să ajungi la vre-o ispravă în politică, se cere: a) să nu fi făcut niciodată prostii; b) să aibi sau să-ţi agoniseşti stare; c) să nu fii însurat şi d) să cunoşfi pe oameni şi sufletele lor. Prea multe condiţiuni, pentru o enormă vanitate. De aceea, însă nimeni sau foarte puţini le împlinesc.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

La noi (şi cred de altminteri că la foarte multe alte naţiuni), politica este un proces perpetuu ce se pledează înaintea unui tribunal anonim. De-o parte şi de alta sunt tabere de advocaţi, care, pe cât timp nu vorbesc, îşi împlinesc toate celelalte funcţiuni ale vieţii animale cu destulă onorabilitate. Dar să s'asculte unii pe alţii!... niciodată. Şi aceasta din cauza unui postulat psichologic elementar: dumneta ştii că cu cât un om are un număr mai mare de idei apercepute şi cu cât aceste idei sunt mai precise şi mai bine determinate, cu atât priceperea şi asimilarea ideilor noi se face mai lesne. Oamenii cu noţiuni vagi rămân superficiali în asimilarea ideilor noi. Ideile vechi nu au o putere preponderantă întru asimilarea celor ce vin după ele. De fapt, imensa majoritate a oamenilor care se ocupă cu politica, la noi ca şi în alte ţări, nu au decât noţiuni vagi. De aceea, când se iveşte printre dânşii câte un om cu vederi largi dar precise, un reformator, acesta e sigur dinainte că n'are să fie înţeles.

Fii sănătos şi s'auzim de bine.

Filip A.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA II.

Roma, 189.

Iubite domnule Filip,

Vremea e minunată. De la răsăritul până la apusul soarelui, te poţi uita pe cer, cum te uiţi toamna la noi, fără să întâlneşti un fulg de nor. Ochiul străbate cu îndrăzneală până în fundul eterului, fără să se osteneascâ, şi par'că îţi apare clară explicarea ideii de spaţiu prin legile perspectivei. In adevăr, cupola albastră e atât de transparentă, încât îţi pare că descoperi straturi vizibile, a căror coloare se pierde din ce în ce şi ale căror distanţe se apropîe necontenit, până ce totul se înneacă într'o ideală cloroformisare a conştiinţei, care nu mai poate percepe ce va mai fi dincolo de straturile contopite, dar rămâne cu o puternică impresie de infinit.

Am primit scrisoarea d-voastră astăzi, Duminică, pe când tocmai eşeam din casă. N'am deschis-o într'adins. M'am dus să dejunez în *Trattoria toscana,* în Piazza San Lorenzo, unde îmi spuneaţi că mergeaţi şi d-voastră adesea, şi de acolo m'am îndreptat spre Palatin.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

A vă arăta cu câtă dragoste am scos scrisoarea din buzunar: cum am tăiat plicul cu grije, ca să nu se rupă nici o bucăţică de hârtie; cu ce emoţiune am văzut începutul, cu literele de la *Iubite domnule,* mi-e greu. Mă aşezasem pe o bancă de piatră, în grădina ce domină ruinele palatului Caligula, cu o statuie ştirbită alături, având în faţă Capitolul, la stânga Janicului iar la picioare un colţ din Forul roman. Voiam să înconjur citirea scrisorii cu solemnitatea clasică a lumii aceştia.

Ce bun sânteţi că voiţi să-mi scriţi!... Eu vă datorez mult; dar poate asta n'ar fi îndeajuns ca să mă facă să vă iubesc, dacă nu s'ar adăoga, la sentimentele mele de recunoştinţă, şi admiraţia cea mare ce am pentru d-voastră, şi care este rezultatul superiorităţii ce vă deosebeşte, în ochii mei, de restul tutulor oamenilor pe care i-am cunoscut.

Aveţi dreptate în tot ce-mi scriţi, şi aş putea zice mai dinainte că veţi avea în totdeauna dreptate, faţă cu mine, fiind-că e destul să văd slova d-voastră ca să mă convving. Şi cu toate astea, când sunt singur acasă, şi în pacea minţii mele răsar imagini despre lumea cum este, îmi pare că aş avea câte ceva de zis în potriva vederilor

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

d-voastre. Dar nu îndrăznesc, nu ştiu cum să încheg gândurile mele, nu pot găsi o formă destul de magistrală sub care să vi le presint. De aceea e mai bine să le las fumurii în lungul vremii...

Palatinul mă farmecă. Viu mai în toate Duminicile (intrare gratis) şi umblu singur prin ruine, fără să mă pot sătura de măreaţa privelişte a celor ce mă înconjură. Trandafirii se scutură în rondurile lor, iar foile parfumate le împrăştie vântul peste lespede seculare: palmierii cresc eleganţi în mijlocul brazdelor de verdeaţă, sub care se întind bolţile Casei de aur a lui Neron; un colţ de zid din Basilica imperială strânge, între cărămizi negre, un brâu sculptat de marmură, pe a cărui candidă faţă soarele aruncă o pulbere scânteetoare de raze. O descurajare blândă mă coprinde. Conlucrarea sensurilor, care îmi dau impresiile acestea, încetează, şi în sufletul meu se înfiripează o lume de sine stătătoare, ideală.

Imi aduc aminte de impresiile de la Atena, le compar fără voe cu cele din Roma şi o întrebare firească îmi vine în minte; pentru ce anticlitatea romană este mai suggestivă, decât cea greacă?

Imi pun această întrebare, mai cu seamă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de când am făcut cunoştinţa unei domnişoare engleze, care a fost, ca şi mine, la Athena şi care e de o părere cu totul contrară. Fata e cultă şi serioasă; e fiica unui corespondent al celui mai mare ziar din Londra. Am cunoscut-o la Legaţiunea noastră, unde sunt poftit adesea de Ministru. Se numeşte Lydda. Se ocupă cu pictura. E un cap interesant, cu părerile sale asupra a o mulţime de lucruri.

D-şoara Lydda găseşte că nu e nimic pe lume care să se poată compara cu Athena, mai în special cu Parthenonul.

Să vă spun şi impresiile mele!

Sfârşind stagiul meu la Paris din Maiu, am vrut să urmez programului bursei şi să plec numai decât: eram liber să încep cu Italia, ca să leg inelele lanţului în mod firesc; de la moderni la veacul de mijloc; de la acesta la Romani; de la Romani, la Greci. Cu alte cuvinte, Parisul, Florenţa, Roma şi Athena. Find-că însă un cunoscut al meu, francez, care tocmai obţinuse o bursă pentru şcoala lor de la Athena, pleca în Grecia, mi-am schimbat intinerarul şi m'am imbarcat la Marsilia. Am făcut o greşală: eu nu fusesem nici odată pe mare. Am suferit chinurile iadului, până într'atât, încât a trebuit să mă cobor la Napoli, şi să iau alt drum, ca să scurtez călătoria pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mare şi mai ales să înlătur Capul Matapan. Prin urmare, după poveţile căpitanului, m'am dat jos din vapor la Napoli (unde am stat o zi în pat să mă odihnesc); apoi am luat drumul de fier Caserta—Beneveuto—Foggia—Bari, trecând astfel de la Marea Tyrrhenă la Marea Adriatică, pe deasupra Apeninilor. La Bari m'am suit din nou pe vapor, unde am suferit cu mult mai puţin; a doua zi, pe la vre-o 4, eram la Corfu, iar a treia zi, la 5 dimineaţa, ajungem la Patras, în clasicul pământ al Peloponesului...

Nu aveam voe să ne coborâm din vapor decât după un ceas. Astfel, deşteptat din somn de mângâerea răcoroasă a dimineţii, vesel, cu soarele scânteetor în faţă, îmi umbream ochii cu mâna şi mă uitam la Grecia...

De sigur, priveliştea nu e comună. Depărtaţi de uscat tocmai cât trebue, ca să poţi prinde liniile mari,—se deschidea înaintea noastră, pe o lature, Golful de Corinth, încătuşat de malurile pietroase ale Acarnaniei, în gâturile cărora se ascundea Missolonghi,—iar în faţă, dincolo de muntele Olonos, simţeai că tresaltă Alpheul, udând câmpia Elidei, pe al cărui pământ strălucise Olympia. De-o parte Marco Botzaris şi Byron,—eroismul modern, poezia şi romanticismul; de alta jocurile olimpice şi Phidias,—antichitatea şi clasicismul.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Incepea bine.

Ne deterăm jos. Patras e un oraş de provincie, cam cum ar fi bună-oară Râmnicul Sărat, cu vreo 30 de mii de locuitori, foarte comercial. Aci se grămădesc toate productele Pelopoensului: strugurii de Corinth, lămâile, portocalele, rodiile, măslinele, etc. Prin urmare un port grecesc tipic. In faţa mării, vama, o şandrama de scânduri infamă, sub acelaş acoperiş cu o cafenea, cu gara drumului de fier şi cu dughiana unui pantofar. Pe tot malul, scaune şi mese de lemn; pe fiecare masă câte o tigăiţă cu un cărbune; pe fiecare scaun câte o fustanea. De departe părea o trupă de balet în odihnă. De aproape, însă, baletistele aveau nişte mustăţi teribile, sorbeau din cafea cu sgomot, iar de pe nări le gâlgâia fumul ca de pe un coş de locomotivă. Un grup de *moderniști*, cu d-l *nomarch* în mijloc, puneau la cale afacerile portului. Vorba se urma cu o repeziciune extraordinară, sărind în aer de pe vârful limbei, mlădioasă şi parcă mai inteligentă decât în alte părţi locuite de greci. Mă aşezaiu şi eu la o masă, în societatea unui cărbune stins, şi ceruiu o cafea. Un palicar mititel îmi da târcoale, cu un coş de smochine verzi, minunate. Făcurăm împreună o *symfonie* (tocmeală) de vreo câteva minute, eu în elineaşcă cla-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrc1901-1932

sică, el în grecească *a pla*, şi ne înţeleserăm să-mi dea 8 smochine pentru 15 *lepta* (bani). Eram sigur că m'a lucrat la preţ, şi de aceea îl urmării cu coada ochiului pela celelalte mese. Auzii pe un vecin că-l bruftueşte, iar pe băiat explicându-i încet că preţul acela era zis cu glas mare în cinstea mea, *xenos*; lui îi dete 15 smochine pentru 10 bani. Cumpărătorul îşi întoarse capul spre mine, cu un surâs fin de mulţumire, trase din brâu o pungă în care îşi vârâ mâna până în cot, şi plăti, zicându-i: „polykala kaymeni". Zâmbetul acela de mulţumire îmi făcea o plăcere nespusă, fiindcă îmi arăta că nota caracteristică a acestui popor: spiritul comercial, traiul uşor şi dispreţul de străini, s'a păstrat în toată puterea ei. In sfârşit pusei smochinele într'o hârtie, îmi cumpărai doi cnvrigi cu susan şi mă îndrumai spre tren, care venise încet şi se povârnise pe mal, fără să-l bage nimeni de seamă.

Pe la vreo 7 $^1/_2$ plecarăm. Drumul era interesant, fiindcă şerpuia pe coasta mării, de-alungul Golfului de Lepanto, până la Corinth. Din când în când ne opream la câte o staţiune, ce părea mai mult un canton, albă, simplă, aşezată între vii, cu grădini de portocali în fund. Mai peste tot era lume, venită, se vedea bine, să privească la tren.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Nici o femee. Bărbaţii vorbeau şi glumeau cu o nespusă voioşie. Toţi purtau o încălţăminte curioasă: pantofi turceşti, fără toc, dar cu vârful răsucit în sus, iar de vârf un moţ negru. Glumele lor se făceau cu cuţitul în mână.

La una din staţii ne întâlnirăm cu un alt tren. In faţa ferestrei mele, se oprise un vagon de clasa II, înlăuntrul căruia putui vedea cel mai minunat cap bărbătesc ce am cunoscut. Era un bătrân ca de vreo 60 de ani, cu părul blond, pe jumătate alb, căzându-i pe tâmple în bucle elegante; fruntea largă; ochii albaştrii, tihniţi; un aer de măreţie, o demnitate inconştientă în cea mai mică mişcare ce făcea; proporţiile enorme dar armonice; capul mare, umerii largi, braţele vânjoase, un fericit amestec de animalitate şi de putere creatoare, cum tocmai mai pe urmă am regăsit pe Jupiter Orticoli din Vatican. Trenul porni. Eu rămăsei pe gânduri.

La staţia următoare, o nuntă. Trenul se oprea foarte puţin; de aceea, nu putui vedea decât trei cimpoeri, trei voinici, unul mai frumos decât altul, urcându-se grăbiţi în tren, fără a înceta un minut din bâzâitul lor asurzitor. Cimpoile cât nişte oi, ţipau să-ţi ia auzul: locomotiva fluera, strânsă de gât; nuntaşii chiueau ca la cules: era o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

zarvă până'n slava cerului. Un domn care se afla cu mine în vagon, zâmbea:

—C'est oun peuple très magnifique, Musiu.

Eu muream de foame; de aceea răspunsei cam pieziş. El nu se turbură:

— Musiu est franchais?

Ii spusei că nu sunt francez. Dânsul se uita la mine, doritor de a afla ce sunt. Eu de asemenea mă uitam la el. După câteva minute, îl fixai drept în ochi:

— Je suis roumain, Monsieur.

El sări copci.

— Esti ramun!... Ma bravos la mine *ghaiduri*, sa nu pritzepu ca esti ramun!... Se 'nţeledze ca esti ramun! Esti simbatriot la mine, fraţiore...

Şi astfel, pornit pe românească lui scâlciată, nu se mai opri. Mă întrebă de unde eram, îmi spuse unde fusese el în România, cum îl chiema, de când venise la Patras, pentru ce mergea la Pireu, câţi copii avea, cine îi botezase, şi altele şi altele. Uite frate, ce pacoste, îmi ziceam în mine: tocmai începusem să prind firul lucrurilor, să-mi explic entusiasmul lui Byron pentru haiducii revoluţiei din 1821, să înţeleg enigma istorică a legăturii trecutului cu prezentul, când acest pravoslavnic coborâtor al *hoplitilor* se leagă de mine ca un scaiu. Dar, cum foamea nu-mi da pace şi cum, în fond,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

omul rămâne om peste tot, adică un amestec de lumină şi de lut, mă deprinsei cu tovarăşul meu de drum.

— Oare unde am putea mânca?... Pe la gările astea nu prea-i mare belşug...

— Cum sa nu fi muser!... Sa vezi dimniata la Corinth lucanda: Esti asta.., de la asta... Ala, xenodocos dela utel dela Anglida, care ţine lucanda... asa cum nu aveţi dimniavostra nitzi la Bucuresti.

Foarte bine. Mă uitam pe indicatorul mersului trenurilor: numele staţiunilor mă făceau să vibrez de emoţiune: Corinthul, Megara, Eleusis, Athena!... Se poate ceva mai evocativ din trecutul omenirii?

Pe la 1 după prânz ajunserăm cu voea lui Dumnezeu la Corinth.. Ce să vă spui?... Ori că ai trece pe de marginea Mizilului, ori că ai trece pe lângă Corinth, tot atâta e. Uscăciune, case clădite în fugă la gura canalului, grămezi de nisip, zgomot, o impresie generală de nestatornicie... Asta e Corinthul? Asta e cetatea heraclizilor, a bacchizilor, a prytanilor, care a umplut istoria veche cu numele său?...

Pe cât coastele Peloponesului sunt de verzi pe atât Megarida şi Attica sunt de uscate. Vara nu întâlneşti un fir de iarbă.

Intrăm în restaurant. Ce să vezi? Un fel de *Idee* de pe vremurile când Kneazul era

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-193

în floarea lui, cu feţe de mese pătate de vin; cu pilaf de oae; cu ţărani în costum naţional; cu *evzoni* în fustanele; cu domni foarte civilizaţi; un amestec de lucruri şi oameni de cea mai curioasă originalitate. Vorba, săltăreaţă şi aici ca şi la Patras, se încrucişa pe deasupra meselor:

— Dos mas ten katálogon, bre!

— Paidí, den ehomen kohliária

— Ton logariasmón!

Iar eu, care nu prea ştiam cum să cer, mă bătu Dumnezeu cu un pilaf de berbec, de l'oi ţine minte până la adânci bătrâneţe.

Când ne suirăm în tren din nou, tovarăşul meu de drum îşi netezea mustăţile ca un motan. Se vedea bine că găsise ceva care-i fusese pe plac. Imi veni până'n gură să-i zic: bine nene, asta îţi este *ulei dela Anglida*? Dar, văzându-l atât de mulţumit, nu-i mai turburai digestia.

Plecarăm în sfârşit. După câteva minute treceam peste canal. Aici, domnul din vagon aştepta să mă vadă căzând cu faţa la pământ. Eu aş fi fost bucuros să cad cu faţa la pământ de admiraţie; numai să am pentru ce. Dar, şi aici, tot cu trecutul mă mai luam, gândindu-mă la zidul înălţat de Greci, pe vremea invasiunii Perşilor, spre a apăra Peloponesul împotriva lui Xerxes; la jocurile isthmice ce se celebrau în templul lui

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Neptun; la Cesar, Caligula şi Neron, care încercaseră să sape canalul menit să unească golful de Corinth cu golful Saronic,—canal, pe care astăzi onor. d. general Türr era pe cale a-l isprăvi. Ce ciudat se leagă unele nume omeneşti: Cesar, Caligula, Neron şi Türr.

Despre canal în sine, nu pot spune nimic. O tăetură enormă de pământ, văzut în fuga trenului; grămezi de nisip: case ridicate în pripă; şi iar uscăciune, iar praful galben de clisă,

Intrând în Grecia propriu zisă, trenul părăsi coasta de miazăzi a golfului de Lepanto şi trecu pe coasta de miazănoapte a golfului de Egina, şerpuind când pe malul mării, când printre coline pietroase, pe care creşte moliftul. Ici şi colo se iveşte apa albastră, înconjurată de toate părţile de uscat, ca pe lacul de Como. Nu-ţi dai seamă cum de ajuns marea până aici. Dacă n'ar fi aşa de cald, frumuseţea locului te-ar fura mai mult. Am pentru întâiaşi dată impresia unei naturi plină de graţie, aşa cum a apărut lui Taine, din vremurile mari ale trecutului. Imi închipuesc că iarna, când malurile înverzesc, totul reînviază, şi poate că atunci, din fundul a 2000 de ani, ajunge mai uşor până la noi ecoul vieţii poporului lui Periclès.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Megara!

Aşa scrie în orariul drumului de fier.

Unde-i Megara? Care-i Megara? Grămada aceea de case de clisă?...

In stânga, pe o coastă arsă de soare, peste care s'ar părea că Simunul a aşternut nisipul pustiului, se ascunde în pâcla verii o adunătură de cocioabe. Acolo fusese altădată capitala Megaridei, rivala Athenei, prima întemeetoare a Bizanţului!

Megara!...

Imi vin lacrămile în ochi când mă gândesc la ce a fost, şi văd acum ce e. In firea mea vânjos optimistă pătrunde morfina gândurilor triste şi-mi vine să strig cu poetul:

E fieramente mi si stringe il core,
A pensar come tutto al monno passa,
E puasi orma non lascia.

Imi întorc privirile spre mare. Inainte!... Şi *evviva Roma*! Acolo totul stă drept în picioare, ca o făclie stinsă.

Plecăm. Domnul din vagon tace. Are dreptate,

Eleusis!

Nu se vede nimic. Mai bine. Misterele rătăcirii lui Demeter, cîre căuta pe fiicăsa Proserpina, rămân un adevărat mister. E curios cum Demeter acesta n'a reuşit să se

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

facă Demetra, cum ar fi fost şi drept. Dar oare vorba noastră românească *Mama pământului* să aibă ceva comun cu *ghimilir*? sau concepţiunea aceasta, în folklorul românesc, nu are nici un raport cu Cybele, ci este o pură imagine locală, ca *Mama pădurii*?

Trenul trece. E cald. Clisa se ridică în grămezi enorme. Praful e galben, câmpia galbenă, munţii galbeni.

Ne apropiăm de Athena.

Mă cuprinde o curioasă neliniște. *Athena!* Sunt supărat pe mine însumi că mi-e cald şi nu mă simt destul de entusiasmat. Iată munţii clasici. Care o fi Hymetta, care Parnesul, care Pantelicul? Trenul merge acum în sens invers. Nu mai înţeleg nimic. Es pe platforma vagonului şi scot capul din linia trenului, ca să văd încotro vine gara...

Şi...

Liberează, Doamne, pe robul tău, că văzură ochii mei lumina feţii tale.

Pe fundul străveziu al cerului albastru, Parthenonul îşi profilează liniile sale elegante, ridicat pe Acropole, ca şi cum o mână nevăzută ar fi înălţat un piedestal din inima pământului şi l'ar fi scos cu încetul la lumină.

Niciodată până atunci un lucru eşit din fantasia omului nu mă mişcase atât de adânc.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Trenul intră în gară, o mizerabilă baratcă de scânduri, aşezată în mijlocul nisipului. Un bun amic al meu dela Legaţiune, tânăr, frumos, fericit, mă aşteptă pe peron, şi astfel, cu imagina strălucită a Parthenonului în suflet şi cu deplina bucurie de a-mi revedea amicul, coborâi din vagon în ţipetele ascuţite ale locomotivei, *almámaxa*, care părea înebunită de fericirea de a fi ajuns.

Prietenul mă luă repede în trăsura lui şi plecarăm spre oraş.

Ce fericit mă simţeam !... Bunul şi veselul meu amic îmi apărea mai senin ca oricând ; Parthenonul îmi sta înaintea ochilor cu toată strălucirea frumuseţii sale ; trăsura în care zburam era elegantă. Aveam înţelegerea clară a intensităţii estetice a momentului ; tinereţe în suflete, eleganţă în viaţa imediată, clasicismul cel mai pur în liniile din prejur.

Dar aci se opri toată sugestiunea antichităţei greceşti.

Astăzi, când îmi aduc aminte de impresia întreagă ce mi-a lăsat-o Athena, înţeleg par'că şi mai bine entusiasmul gentilei mele engleze : în ordinea emoţiunilor estetice, vederea Parthenonului poate avea acelaş efect pe care-l are o mare nenorocire sau o prea mare fericire în ordinea emoţiuni-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lor morale, în acest sens că el statorniceşte deodată o opinie, pe care nimic nu o mai întunecă tot restul vieţii.

Se poate însă trăi cu o singură impresie sau cu o sigură opinie? De sigur nu, şi mai cu seamă nu, pentru un optimist ca mine, care crede că viaţa e interesantă tocmai pentru că e variată, tocmai pentru că este, ca şi natura din care face parte, totdeauna nouă.

Revenind la Athena, — dacă se exceptează Acropolea, cu cele trei temple ce sânt încă în picioare, Parthenonul, Erechtheion şi Propyleele; cu ruinele desolate ale teatrului lui Dionysos, ce-i odihnesc pe flancuri; cu templul lui Theseu, scund şi îndesat în pământ; cu elegantele coloane ale templului lui Jupiter Olympianul, ce se înalţă singuratice pe malurile triste ale clasicului Ilissos,—tot restul e de oraş nou, în care nici un nex intim nu există între lumea de acum şi lumea de atunci. Monumentele trecutului par a se fi retras departe de viaţa actuală, învăluite în haina mohorâtă a vremii. In câmpia uscată a templului lui Jupiter, o coloană prăvălită şi-a întins rotocoalele sale de marmură, una lângă alta, ca nişte bucăţi rotunde de fildeş pe o masă de *şah*. Nimeni nu îndrăzneşte să le

atingă, de teamă să nu se prefacă deodată în pulbere.

Eată, în fuga, impresii din Grecia şi din Athena Attica.

Aş vrea să urmez cu impresiile din Roma, dar *la padrona* mă înştiinţează că domnişoara Lydda aşteaptă afară, ca să reîncepem excursiunile. Vă las dar, rămânând

Al d-voastră foarte devotat

Mircea M.

SCRISOAREA III

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Reiau firul impresiunilor din Roma. Amica mea mă aşteptà *solto il portone*. Nu pot să trec mai departe, fără a vă da o slabă icoană de Lydda. Cum să spun mai bine? Inchipuiţivă un fulg alb, care cade din văzduh, pe o zi de primăvară, încet, domol, cu firele moi prinse de nervul candid,—şi veţi avea poate impresia fizică pe care o lasă Lydda. La moral, închipuiţi-vă sărutarea pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

care ar trimete-o în vânt mâna delicată a unei fete, logodnicului ei; închipuiţivă ceva vesel, naiv, ştrengăresc, contopite într'o personalitate hotărâtă, care nu merge indiferent la dreapta sau la stânga; închipuiţi-vă în fine o fire sănătoasă, echilibrată, în pragul vieţei, privind lumea cu un ochiu albastru, care se simte că face parte el însu-şi din armonia naturii.

Lydda e femee şi e engleză; cu alte cuvinte uneşte farmecului pe care il dă sexul toată sinceritatea şi tot simţul de sine pe care i le dă rasa.

Se înţelege foarte bine că un om care a cunoscut astfel de femei, ca Stuart Mill, s'a hotărât să ia apărarea tutulor femeilor.

Ne îndreptarăm paşii către Palatin. Eram înţeleşi ca fie-care să aibă dreptul de a alege, muzeul sau locul de plimbare, pe rând. Era ziua mea de alegere,—prin urmare Palatinul! Este ceva mai eloquent, în trista şi măreaţa sa singurătate, decât acest deal, ridicat pe ruine, acoperit de ruine; la picioarele căruia se întinde Forul; de pe care se văd arcurile de triumf ale lui Septim Sever şi Titu, basilica lui Constantin şi Coliseul?... Aici este inima Romei antice, a Romei imperiale; inima acelui colos ce stăpânise lumea dela un capăt la altul. *La dea Roma qui dorme*, zice Carducci:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1982

Paggiata il capo al Palatino augusto,
Fra 'l Celio e l'Aventin le braccia,
Per la Capena i forti omeri stende
A l'Appia via.

Ridicam dealul dela intrare, repetând versurile acestea. Lydda înţelegea tot, cu toate inversiunile lui Carducci ; numai *per la Capena* nu ştia ce vrea să zică. De acea, neapărat, deschise Baedeker-ul. Eu o apucai de mână :

— Şi asta vrei s'o găseşti în Baedeker ?

Ea ridică ochii ei hotărâţi către mine :

— Da negreşit !...

— N'ai să găseşti.

— Ba da.

— Ba nu.

Se aşeză pe un colţ de ruină, la umbră, şi începu să răsfoiască Baedeker-ul. Citi toate paginele privitoare la Palatin : nimic. Mai dete pela Aventin : pace. Atunci se supără : auzi dumneata să-i facă aşa ruşine Baedeker-ul !... Bătea cartea de genunchi, cu o furie comică nespus de graţioasă. Apoi păru a se gândi :

— Mai spune poezia încă odată !

Eu repetai poezia.

— La *Via Appia* trebue căutat.

Şi cu încăpăţinare căută la *Via Appia*. După un minut sări în sus :

— Am găsit ! Am găsit !..

Ce-ai găsit ?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— „.... la porte de Capoue (porta Capena) d'où partait la voie Appienne". O carte făcută pentru noi, trebue să conţină tot.

In adevăr, găsise ceva. Nu ştiu de ce, mă supără orgoliul acesta englezesc.

— E fals. Capena şi Capua sânt două lucruri deosebite.

Şi începui să-i fac un curs de istorie. Capua era vechiul Vulturnum în sud : Capena era oraş etrusc din ţara Veilor, astăzi Civitella, în apropiere de Roma. Prin urmare *porta Capena* a romanilor nu putea fi „la porte de Capoue" ci „la porte de Capène"

Când mă reculeg în mine, aceste iritări de erudiţiune mă supără : ele dovedesc că autoritarismul firii mele bărbăteşti nu îngădue o egalitate de inteligenţă şi de voinţă între bărbat şi femee ; ceeace este şi sălbatec şi absurd.

Lydda se uită la mine cu mirare : ce fel de om puteam fi, ca să îndrăznesc să combat Baedeker-ul ?... Păru a se gândi un moment, şi zâmbi, poate de mulţumire *că ştiam carte.* Intrarăm pe drumul de lespede ce trece pe sub imensele bolte ale palatului lui Caligula. Ea se opri în loc, ca stăpânită de o mare emoţiune :

—Câteodată imi vine să cred că ai dreptate : par'că în adevăr, Roma e mai sug-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

gestivă decât Athena. Deşi masivul acesta de palate în ruine nu se poate compara cu Acropolea, totuşi e ceva atât de viu, atât de încâlcit, atât de măreţ şi de sălbatec în labirintul acesta, încât imperiul roman îţi răsare deodată ca imagina plastică a unei imensităţi informe. Imi pare că văd pe tiranii nebuni care au mânjit numele ilustru al familiei Iulia, îi văd din bolţile acestea enorme, din chiliile şi ascunzătorile infame, din dinţii tociţi ai zidurilor : o icoană architectonică a moralului acestor monştri, ale căror gânduri nebuneşti se aruncau ca aceste arcuri îndrăsneţe ; ale căror suflete erau torturate ca ascunzătorile şi chiliile ; ale căror pofte erau brutale şi senile ca dinţii tociţi ai zidurilor !...

Eu rămăsesem prost.

— Vorbeşti ca o carte, domnişoară Lyddo.

Ea dete din cap, zâmbind. Ochii i se umplură de lacrămi. Pe mine lacrămile mă încurcă de tot, ori-care ar fi cauza lor;

— Ei ! îi zisei : ce s'a întâmplat ?...

Ea tăcu, îşi şterse ochii şi mă luă de braţ. Urcarăm scara de lângă micul muzeu al direcţiei.

Deodată gravitatea solemnă a ruinelor dispăru într'o sărbătoare de flori. Brazdele imense de trandafiri, azalee albe şi roşii, crăngi de iasomie, portocali înfloriţi, — o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

orgie de colori şi de parfum, în mijlocul căreia palmierii îşi desfăceau frunzele, ca nişte evantalii enorme.

In jurul brazdelor se scuturau rozele, trăgând un chenar vesel pe nisipul de aur. Lydda luă o mână de foi de trandafir, se apropie de mine şi mi le suflă în obraz, râzând,

Eu aş vrea să fiţi de faţă, d-voastră, care socotiţi că femeea e păgubitoarea neamului omenesc, ca să vedeţi ce graţie de muză e în fiinţa asta încântătoare. Când o văd, cu pălăriuţa albă aşezată pe frunte, cu mijlocul ca un ramur, fraged, cu îmbrăcămintea uşoară ce-i cade în cute firesti peste picioare, mă întreb dacă poate antichitatea întreagă să dea un model atât de perfect. In jurul ei respiri liber, te simţi sigur, nu ai un moment din neliniştea sufletească ce pune în noi apropierea ori-cărei femei frumoase.

Ne aşezarăm pe o bancă de piatră, în marginea dealului. In faţa noastră se ridica turla Capitolului. In vale, templul lui Vespasian profila în lumina candidă frisa sa elegantă. Dincolo, peste Tibru, se resfirau pe Janicul brazi uriaşi, apărând văzduhul cu umbrela ramurilor lor.

Lydda părea că urmăreşte cu gândul şi ochii gândurile mele.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://statransilvania.ro/mdrr1901-1932

gestivă decât Athena. Deşi masivul acesta de palate în ruine nu se poate compara cu Acropolea, totuşi e ceva atât de viu, atât de încâlcit, atât de măreţ şi de sălbatec în labirintul acesta, încât imperiul roman îţi răsare deodată ca imagina plastică a unei imensităţi informe. Imi pare că văd pe tiranii nebuni care au mânjit numele ilustru al familiei Iulia, îi văd din bolţile acestea enorme, din chiliile şi ascunzătorile infame, din dinţii tociţi ai zidurilor : o icoană architectonică a moralului acestor monştri, ale căror gânduri nebuneşti se aruncau ca aceste arcuri îndrăsneţe ; ale căror suflete erau torturate ca ascunzătorile şi chiliile ; ale căror pofte erau brutale şi senile ca dinţii tociţi ai zidurilor !...

Eu rămăsesem prost.

— Vorbeşti ca o carte, domnişoară Lyddo.

Ea dete din cap, zâmbind. Ochii i se umplură de lacrămi. Pe mine lacrămile mă încurcă de tot, ori-care ar fi cauza lor;

— Ei ! îi zisei : ce s'a întâmplat ?...

Ea tăcu, îşi şterse ochii şi mă luă de braţ. Urcarăm scara de lângă micul muzeu al direcţiei.

Deodată gravitatea solemnă a ruinelor dispăru într'o sărbătoare de flori. Brazdele imense de trandafiri, azalee albe şi roşii, crăngi de iasomie, portocali înfloriţi, — o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

orgie de colori şi de parfum, în mijlocul căreia palmierii îşi desfăceau frunzele, ca niște evantalii enorme.

In jurul brazdelor se scuturau rozele, trăgând un cheuar vesel pe nisipul de aur. Lydda luă o mână de foi de trandafir, se apropie de mine şi mi le suflă în obraz, râzând,

Eu aş vrea să fiţi de faţă, d-voastră, care socotiţi că femeea e păgubitoarea neamului omenesc, ca să vedeţi ce graţie de muză e în fiinţa asta încântătoare. Când o văd, cu pălăriuţa albă aşezată pe frunte, cu mijlocul ca un ramur, fraged, cu îmbrăcămintea uşoară ce-i cade în cute firești peste picioare, mă întreb dacă poate antichitatea întreagă să dea un model atât de perfect. In jurul ei respiri liber, te simţi sigur, nu ai un moment din neliniştea sufletească ce pune în noi apropierea ori-cărei femei frumoase.

Ne aşezarăm pe o bancă de piatră, în marginea dealului. In faţa noastră se ridica turla Capitolului. In vale, templul lui Vespasian profila în lumina candidă frisa sa elegantă. Dincolo, peste Tibru, se resfirau pe Janicul brazi uriaşi, apărând văzduhul cu umbrela ramurilor lor.

Lydda părea că urmăreşte cu gândul şi ochii gândurile mele.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

—Ce moment incântător ! zise ea. In firea asta de miazăzi, primăvara e ca o simfonie îmbătătoare : aer, lumină, miroase, totul se contopeşte într'un abur dătător de viaţă, ce-ţi ascute şi înfrumuseţează simţul de a fi. Eu mă înţeleg pe mine mai bine decât ori când... Dumneata nu ?...

Eu răspunsei un „da“ foarte nehotărât.

Nu doar că nu simţeam şi eu tot ceea-ce simţea ea,—dar vorbise atât de bine, încât mi se păruse că avea frazele gata.

Când mă reculeg în mine, singur, şi mă gândesc la Lydda, o înţeleg şi o admir mai mult decât când sânt lângă dânsa. Ea gândeşte sigur şi exprimă elegant ceeace gândeşte, fiindcă la dânsa creerul are oarecum tradiţia mecanică de a funcţiona astfel, fruct al unei adevărate civilisaţii de mai multe generaţiuni. Ea se îmbracă elegant, se mişcă elegant ; tot ceea-ce face e firesc şi ales, pentru-că e în sângele ei de a fi aşa. Eu, ca să spun ceea-ce spusese ea, trebue să iau condeiul. Care sânt generaţiile culte din care mă cobcr eu ? De câte-ori nu mă gândesc la multe lucruri... Biata mama, simplă, duioasă, dacă nu găsea la d-voastră sprijinul vieţii, rămânea pe drumuri, şi cu dânsa rămâneam şi eu....

Trece un nour peste sufletul meu ; a trecut.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Lydda mă atinse pe mână:

— Mă rog, să-ţi dau ceasornicul. Nu ştii ce mi s'a întâmplat cu el...

— Nu.

— Ştii că ţi l-am cerut eri... ca să am ceva dela dumneta până astăzi. L-am pus în buzunarul jachetei. Când am ajuns acasă erau toţi la masă. Am aruncat haina şi mi-am luat locul. După un moment, mi-am adus aminte că ceasornicul sta aruncat cu haina M'am sculat, m'am dus de l-am luat din jachetă, am lăsat pe al meu în cutioară şi am prins pe al dumitale de lanţ, ca să nu se despartă de mine. Dar, cum se întâmplă mai întotdeauna în asemenea cazuri, par'că o molimă stârpise toate ceasornicele cele-lalte. Şi toţi voeau să ştie cât e ceasul. Trebuea să mă execut. Scosei ceasornicul şi mă uitai liniştit la el. De unde ne vine hotărârea aceasta solemnă, de-a înfrunta totul cu cel mai sfruntat neadevăr... Intr'o clipă se statornicise în spiritul meu, că mi se stricase ceasornicul şi-l lăsasem la ceasornicar, luând un altul la întâmplare. Dar pe când atingeam clapa de-desubt, simţii relieful monogramei dumitale, şi în acelaş timp tot sângele mi se urcă în obraz. Ceeace nu mi se întâmplase când minţisem, mi se întâmpla acum, când dodovada minciunei mele devenea evidentă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Vezi ce perverşi sântem?... Sora-mea se legă de mine: „In adevăr, e foarte grav să întrebi pe o domnişoară cât e ceasul". Mama începu să râdă: „She i sa giddy creature". Tata: „She is a very queer sort of a person". Ear eu mă simţeam că ard în focul Ghehenei... In sfârşit furtuna trecu. Dar de îndată ce rămăsei singura, mă culcai, sub cuvânt că mă durea capul, şi începui prin întuneric opera mea de distrugere, care poate să te supere...

Eu mă uitam la dânsa, nedomirit:

— Ce?

— Am sfărâmat monograma cu dinţii.

O nespusă simpatie mi se revărsă peste suflet. Aş fi sărutat-o ca pe o soră, dacă aş fi îndrăznit. Zîmbii într'aiuri. Ee de asemenea zâmbea.

— Va să zică au te superi?

— Cum o să mă supăr!

— Ai dreptate: e uşor de înlocuit. Era mai greu de ridicat.... Cred că mi-am sfărâmat şi dinţii.

Şi zicând astfel, îmi arătâ o îndoită coroană de mărgăritare, o adevărată operă de artă a naturii. La un colţ de sus, se vedea smalţul ţicnit.

— Nu-i nimic, zise tot ea, rîzând. Bine că n'am fost silită să mint... cel puţin cu fapta. Vrei să mergem la sasa Liviei?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Să mergem.

Şi astfel, pornirăm mai departe, ea legănându-se ca o trestie în vânt, eu fericit.

Al d-voastră

Mircea M.

SCRISOAREA IV.

Costieni, 189...

Iubite domnule Mircea,

Intâia dumitale scrisoare îmi face cea mai mare plăcere, fiind-că văd că te fură arta. Imi pare rău că nu pot să spun acelaş lucru şi despre a doua, din care încep să înţeleg că englezoaica se substitue pe nesimţite Madonelor şi Venerei Capitoline.

Se vede că tinereţea este, cu hotărâre, menită să fie proastă, chiar în oamenii cei mai fericit organizaţi. Nu te supăra că'ţi vorbesc, ca în totdeauna, fără făţărnicie.

Cunoşti părerile mele asupra lumii şi asupra naturei: *non val cosa nessuna i moti tuoi, ne di sospiri e degna la terra.* După cum ţi-am povestit adesea, eu n'am fost personal nefericit, şi nici moda sau timpul în care am trăit nu m'au înrâurit: e o convingere a mea, liber şi cu încetul formată.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Natura e imorală şi infamă, ear lumea, în genere, rea. Un singur lucru e, în mijlocul naturei şi al lumei, încântător: sufletul, care coprinde intr'însul sâmburele *caracterului moral* al omului, adică acea stare, în care voinţa e cu desăvârşire subordinată raţiunii.

Insă natura şi lumea, luată în totalitatea sa, sunt amândouă duşmanele *caracterului moral*, cea d'intâi prin fatalitatea şi indiferenţa legilor sale fizice: cea de a doua prin sensualitate şi egoism.

Cînd cine-va are norocul să fie, ca dumneta, înzestrat cu un suflet nobil, e o crimă de al apropia de isvoarele sensualităţei şi ale egoismului lumii.

Cum să-ţi spun mai clar că femea e incarnaţiunea sensualităţei si a egoismului? Cum să-ţi spun că în femee *caracterul morat* nu există şi nu poate exista? că oricât de cultă şi de liberală să fie o femee, nu va ajunge niciodată la o absolută independenţă de judecată, din cauza raportului de dependenţă ce există de la inteligenţă la facultăţile sale afective?

Ridicându-et pe scara intelectuală, bărbaţii dau din când în când, printre marii cugetători, exemple de ascetism voluntar; femeile niciodată. Cele ce mor fecioare, n'au putut face altfel, din cauza religiunei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sau a condițiunei lor fizice și sociale. Și e de observat că femeile care mor foccioare sunt de regulă ființe semerite, umile, de o condițiune intelectuală foarte joasă; bărbați din contră.

Dar prietena dumitale e engleză: deci, neapărat, vii cu tot arsenalul lui Stuart Mill. Arme vechi, dragul meu, șușanele cu amnar!

Și mai întîi nu-mi place numele *prietenei*, spre a vorbi ca socialiști. Ce va să zică *Lydda*? De unde a descoperit corenspondentul dumitale de ziare numele acesta pretențios, spre a-l da fetei lui? Am căutat prin toate mitologiile, dicționarele, enciclopediile și calendarele, și n'am găsit decât: *Lydd*, unul din cele *Cinci-Porturi* ale Engliterei: *Lydda*, vechia *Diospolis* a Grecilor, astăzi oraș din Syria. Ce are a face? Nu vezi că amicul dumitale corespondent e *snobit*, *goujat*, sau, pe românește, mitocan boerit?

Al doilea, Stuart Mill e spirit mediocru. Condițiunea normală a femei este acea de a ocupa, în scara biologică, locul rămas gol dintre maimuță și om. Fiind-că nu se poate admite ca bărbatul să se coboare dea dreptul din goril, el se coboară din femee.

Rolul pe care l-a jucat femeea, de la apariținea speciei noastre pe pământ până

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

astăzi, este acela de fiinţă inferioară bărbatului. De ce este aşa? Probabil, fiind-că nu poate să fie altfel. De ce maimuţa nu este egală în inteligenţă cu femeea? de ce elefantul nu este egal cu maimuţa? de ce papagalul nu este egal cu elefantul? şi aşa mai încolo, pe scara ceborâtoare a inteligenţilor?

Domnul Stuart Mill ne spune că, ridicînd femeei dreptul-de a face tot ceea ce face bărbatul, ridicăm omenirii jumătate din factorii progresului; că le îngăduim să se ocupe de arte şi literatură, unde au dovedit că nu produce nimic, şi le împiedicăm de a se ocupa de politică, unde, ori de câte ori au ajuns, au dat dovezi de o specială aptitudine. Şi ne citează pe Elisabeta, pe Debora şi pe Jeanne d'Arc, iar într'o notă îşi mai aduce aminte de regentele imperiilor asiatice.

Fals!

Dintre respectabilele dame de mai sus, cea mai bine înzestrată cu facultăţi intelectuale a fost a patra: Caterina cea Mare. Pe aceasta, pudicul englez nu o citează. Şi se înţelege că nu o citează, fiind-că i-ar răsturna toate probele. Căci, dacă este adevărat că împărăteasa Caterina avea o minte destoinică, tot atâta este de adevărat că dînsa era încarnaţiunea sensualităţii,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de o lipsă revoltătoare de sens moral, o inconştientă erotică în toată hidoasa acceptiune a cuvîntului.

Ear de cât despre cuvioasele regente ale împărăţiilor asiatice, fericit cel ce crede în ele! Noi vedem că aceste regente au adus China în halul în care se găseşte astăzi, de o bate Japonia, a cărei populaţie este de zece ori mai mică: că Indiile sunt cucerite şi exploatate de naţiunea cărei aparţine Stuart Mill.

Femeile în literatură sunt nule, în artele plastice nule, în muzică nule. In politică sunt un dezastru.

Conlucrarea lor la mersul înainte al omenirii a fost şi va fi mai mult stricătoare de cât folositoare, şi se poate minunat compara cu un colegiu electoral de inculţi, a cărui acţiune politică se exercită de un ales, care, în casul nostru, ar fi bărbatul: dacă, din întâmplare, alesul e om superior, alegătorii săi îl vor enerva cu cereri meschine; dacă e un nenorocit incult ca şi ei, nu va însemna nimic sau se va vinde celui ce va plăti mai mult. De aceea şi sunt eu contra acestor colegii electorale.

In fine, ultimul şi cel mai puternic argument impotriva lui Stuart Mill şi al femeilor este puramente fisiologic. Dacă femeia va intra în lupta pentru viaţă, aşa cum e

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

înţeleasă astăzi lupta, individul femee va câştiga poate ceva—de şi e problematic—iar specia om va pierde de sigur. Primejdia care ameninţă desvoltarea omului modern este intensitatea muncii intelectuale. Lipsa de cumpănă între exerciţiul corpului şi exerciţiul minţii duce pe individ la degerescenţă. Inchipueşte-ţi ce ar deveni specia noastră, dacă generaţiunile viitoare ar fi fructul unui tip de bărbat enervat, ţinut în picioare, ca să gândească şi să speculeze, prin excitante, şi al unui tip de femie ostenită, anemiată prin încordarea tuturor facultăţilor sale sufleteşti în lupta cu bărbatul.

Fiind-că, e copilăresc de a enunţa uşurarea soartei noastre prin înmulţirea indivizilor. Soarta oamenilor este comună numai în ceeace nu pot face, şi este individuală în ceeace pot face. Dar nefericirea noastră nu provine mai nici odată din ceeace nu putem face, ci din ceeace putem face. Soarta comună tuturor muritorilor este de a muri. Din aceasta nu derivă nici-o nefericire în individ, fiind-că moartea este singura causă care îşi poartă efectul în sine. Soarta individuală este de a trăi, şi, prin înmulţirea indivizilor, se obţine multiciplitatea soartei, care, unică în negaţiune, devine plurimă în afirmaţiune, Dar

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

soarta fiecăruia nu numai că nu atârnă de soarta fericită a altuia, ci este cu atât mai frumoasă, cu cât a altuia este mai urâtă. Acesta este conceptul tuturor legilor, despre om, de la Christos încoace ; de aceea morala creştină şi toate legile sociale şi politice caută să pună un frâu pornirilor noastre firești. Tot acesta este şi conceptul lui Machiavelli despre perversitatea oamenilor.

Ascultă-mă, iubitule. Fiind-că natura te-a înzestrat bine, aibi puterea de a te servi de armele ce ţi le-a dat ea, spre a te ridica împotriva ei, în partea slăbiciunilor sale. Nu iubi. Nu te lăsa să te subjuge amorul. In schimbul unei licăriri înşelătoare, gîlgîe nefericirea. Nu îmbrăca niciodată cu purpura imaginelor tale trupul unei femei. Acelea sânt nemateriale, superioare şi eterne; aceasta este o formă trecătoare a lutului, eri munte, azi fecioară, mîine vierme. Aduţi aminte de ce zice poetul :

Ast-fel fuşi : acuma, aci înmormîntată,
Schelet şi pulbere eşti. Pe oase şi noroi,
In nemişcare zădarnic aşezat,
Mut, privind zborul vremilor,
Stă, păzitor al amintirii
Şi-al durerei, simulacrul
Trecutei frumuseţi [1]). Acea dulce privire

1) *Leopardi* : La portretul unei femei frumoase, cioplit în monumentul de pe mormântul ei.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr.1901-1932

Ce dete fiori, dacă, după cum se pare, adânc
In alta pătrunse: buza acceea, de unde,
Cum se vede, ca dintr'un ulcior plin,
Deborda plăcerea ; acel grumaz, coprins
Deja de dorințe ; acea fermecătoare mână
Ce adesea simți, când fu întinsă,
Inghețând mâna pe care o strângea
Și sînul, pe care privindu-l,
Mulți îngălbeneau, —
Toate, au fost când-va ; acuma
Pământ și oase ești : priveliștea
Tristă și desgustătoare o piatră o ascunde.

Asta, și nu alta este. Aștept de la firea dumitale aleasă să înțeleagă că libertatea lăuntrică, singurul bine de pe pământ, numai oamenii fără pasiuni o pot dobândi.

Dacă eu aș fi optimist, așa cum pari dumneta a fi, aș zice că nimic nu e mai ușor de cât de a trăi pe lume fericit. In adevăr, orice bărbat, ajuns la 25 de ani, are un mijloc de a-și câștiga viața. Nu-i rămâne de cât să se lase a trăi mai departe și a se bucura de priveliștea lumii dacă ea este totdeauna nouă, cum zici. Căci din două una : ori lumea este în adevăr interesantă, și atunci e zadarnic a te zbuciuma cu dânsa, ci e destul a o trăi prin cap ; ori lumea e seacă, tristă și plicticoasă, și atunci, pentru a nu te sinucide de urât, trebue să o activezi cu propriile tale patimi, să-ți arzi viața pe rugul ei, ca să-i mărești flacăra. — Și 'ntr'un caz și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

într'altul, pasiunile sânt deci dovadă hotărâtoare de prostie.

S'auzim de bine, şi lasă englezoaică.

Al d-tale.

Filip A.

SCRISOAREA V.

Roma. 189.

Iubite domnule Filip,

Scrisoarea d-voastră din urmă m'a neliniştit mult. După citirea ei, am rămas ca un copil, care, voind să facă plăcere tatălui său, mîzgăleşte un volum elegant cu literele sale gheboase, şi, în loc de laude, primeşte de la tată mustrări.

Bine, domnule Filip, se poate să aibă un om serios şi cinstit asemenea convingeri? şi, mai cu seamă, se poate să alcătuească din ele regula vieţii sale?

Imi permit să vă fac aceste întrebări, în urma unui nou examen de conştiinţă ce mi-am impus: n'am dormit toată noaptea, iar acum, de-abia sculat trebue să vă scriu ca să-mi răcoresc sufletul.

Platon, în *Fileb*, pune pe Protarc şi pe Socrate să vorbească despre *plăcere* şi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

despre *înțelegere*: care dintr'amândouă e superioară celeilalte? Ceea-ce se caută însă, este o stare sufletească care să facă pe om fericit. Dar nici una nici alta nu sunt îndestulătoare pentru fericire, ci una se apropie mult mai mult decât alta de scopul definitiv al vieții.

Acest postulat platonician, d-voastră îl schimbați ast-fel: pentru a se apropia de scopul definitiv al vieții, fericirea, trebue să fie omul fericit sau nefericit? Și aveți aerul de a răspunde, că pentru ca viața să fie demnă de a fi trăită, omul trebue să fie nefericit.

Iată un paradox ciudat, care, cu toate astea, este izvorul și secretul esteticei pesimiste.

Luate în sine, afât fericirea cât și nefericirea sunt amândouă efecte, a căror cauză trebue căutată în equilibrul sau desequilibrul facultăților sufleteşti și trupești ale individului.

Cum însă în energetica modernă, ori-ce efect trebue la rândul său să devie cauză, fericirea se risipește în împlinirea actelor vieții, generând mulțumire sufletească în individ și armonie între oameni; este cu alte cuvinte, o cauză nouă care nu mai lucrează asupra unui singur propulsor, spre a determina o mișcare înainte, ci lucrează

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

asupra unei infinităţi de detalii, hrănindu-le pe toate.

Pe câtă vreme nefericirea, devenită la rândul ei cauză, lucrează puternic asupra sistemului nervos, ducând la suicid, scoţând strigăte şi gemete, care, îmbrăcate în forme literare, păstrează toată violenţa durerii.

De aceea se şi întâmplă că suferinţele adevărate, chiar când sunt povestite de un om mediocru, ne ating mai mult decât întâmplările fericite ale unui om da talent.

Căci, pentru un om care iubeşte, care e întreg şi e sănătos, puterea emoţionantă a unei sărutări este tot atât de mare ca şi aceea a unui ghebos pe care femeea iubită îl înşală. Dar la cel dintâi, quantumul emoţionat se risipeşte în împlinirea actului însu-şi, pe când la cel de-al doilea el ia formula mecanică a forţei (masa înmulţită cu vitesa) şi devine cu atât mai violent şi mai crud, cu cât este mai mare şi cade de mai sus.

De aceea se şi zice că oamenii fericiţi, ca şi popoarele fericite, n'au istorie. Fericirea tace şi se ascunde; numai nefericirea este militantă şi zgomotoasă.

Pe când cea dintâi este ticnită şi face parte din transformarea armonică a naturii, cea de-a doa este eruptivă şi ţine de cataclisme. In mediea oamenilor şi în vieaţa medie

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

a fie-cărui om. catastrofele sunt rari. Gheboşii, stâiciţii şi criminalii sunt excepţiuni: căci, dacă n'ar fi aşa, majoritatea oamenilor ar trebui să trăească în spitale şi puşcării, şi ar trebui să moară de glonţ sau de otravă.

Atunci pentru ce *non val coşa nessuna i moli luoi?*

D-voastră spuneţi că n'aţi fost personal nefericit şi nici moda sau timpul în care aţi trăit nu v'a înrâurit. Nu mă indoesc.

Cred însă că, la d-voastră, ca şi la toţi filosofii speculativi. puterea divinatorie a geniului a fost lipsită de măsura rectificativă a ştiinţei.

Şi, fiindcă vă place să citaţi pe Leopardi, iar cu minunatele lui versuri voiţi să întunecaţi chipul încântător al unei femei, să-mi daţi voe să vă spun ce gândesc eu despre Leopardi, cu atât mai mult că el e astăzi din nou la ordinea zilei în Italia, unde descoperirile manuscriselor sale rămase de la Ranieri, şi viitorul centenar al naşterii marelui poet (1898), au ascuţit penele pentru viitoarea luptă a pesimismului cu optimismul.

Las lă o parte întreaga şcoală modernă a lui Lombroso şi a urmaşilor săi, care au amestecat sărmana viaţă a marelui poet cu necuviinţele cele mai grosolane, ajun-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

gând la aceleaşi concluziuui la care ajunge Nordau, când încearcă, în numele ştiinţei, să explice geniile: o las la o parte,—fiind că îmi pare neonest şi imoral a statornici ca regulă că oamenii de geniu, cu alte cuvinte toţi aceia care au ajutat societatea să facă un pas înainte spre bine, sunt nişte degeneraţi: conclusiunea logică a unei asemenea teorii ar fi că trebue să îndrumăm omenirea spre tipul *brutei inconştiente.*

Când vorbesc de *măsura rectificativă a ştiinţei* înţeleg prin ştiinţă acea sumă de adevăruri *constatate*, ce nu mai admit discuţiune şi contrazicere, ca frenologia şi critica psicho-antropologică a d-lui Lombroso.

Prin urmare vreau să cred în scrisoarea lui Leopardi adresată lui de Sinner (avant de mourir, je veux protester contre cette invention de la faiblesse et de la vulgarité, et prier mes lecteurs de s'attacher à retenir mes observantions et mes raisonnements, plutot que d'acuser mes maladies); admit că pesimismul său nu isvorăşte din suferinţele sale fizice, că nu este efectul psichopatii hereditare, ci că este „de pură şi solemnă origine intelectuală“ cum îl numeşte un anonim italian, că este efectul unei stări a spiritului uman, care în Leopardi şi-a găsit *harpa eoliană.*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dar, făcând această concesiune şi admiţând origina intelectuală a pesimismului lui Leopardi, punctul său de plecare este o eroare ; confusiunea dintre natura fantastică şi natura ştiinţifică. Noţiunea aprioristică a naturii este în totdeauna autotelistică, cu alte cuvinte isvorăşte din raţiunea fundamentala a superiorităţii omului asupra naturii : *conştiinţa de sine*. Natura, creată pentru trebuinţele şi plăcerile omului, populată. ca la cei vechi, cu fiinţe ale închipuirii uoastre, este cu totul alt ceva decât natura în sine, oarbă, guvernată de legi fatale, Omul, centru al universului şi omul, fir de earbă, sunt cei doi termeni ai conflictului. In omul fir de earbă, conştiinţa se revoltă ; pentru ce soare ? pentru ce ziuă şi noapte? pentru ce moarte şi viaţă ? Şi negreşit că din acest punct de vedere, Leopardi este sintesa omenirii întregi, care, dela tatăl cel d'intâi până la cel din urmă din fii fiilor săi, va sta privind la lună şi se va întreba :

Che fai tu, luna, în ciel ?

Şi fiind-că luna nu va răspunde niciodată, iar oameni se vor naşte şi vor muri pururea, aceeaşi întrebare se va repeta la infinit, lăsând sufletul turburat şi nefericit.

Dar iată ca din firul de iarbă, din oameniii pitici şi nepntincioşi, unul se lăsa de a mai întreba luna în pustiu, nu vrea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

să se mai izbească de atot puternicia naturii, ci cu încetul începe a observa, intră in cutele sale ascunse; îi fură tainele una câte una; le leagă la olaltă, şi deodată începe să zărească, dacă nu *il perchè delle cose*, cel puţin, *il perchè di certe cose.* Incepe să înţeleagă, mai cu seamă, că înfipt pe malul mării, noaptea, între stelele de sus si stelele de jos, el va putea cel mai mult să facă o frumoasă poezie, dar nu va afla nici odată de ce sunt stele sus şi de ce sunt stelele jos. Incepe să înţeleagă cât de mare e farmecul *de a şti*, cât de imens este *ceea-ce ce poate şti.*

Acesta va rectifica ceea-ce, în puterea divinatorie a geniilor, a fost lipsit de control.

Pentru aceasta nu va mai fi in natură diavolul destructiv care stăpâneşte totul spre paguba totului, *il brutto poter. che, ascoso, a comun danno impera*, — aceiaşi ideie de *vis abdita* a lui Lucreţiu: nu va mai fi panteismul grecesc, în care omul este o jucărie în mâna divinităţii, Va fi în natură spectacolul serios al *energiei* universului, schimbându-şi necontenit forma actuală; va fi în om dorinţa cinstită de a cunoaşte cum se operează această schimbare.

Negreşit că şi după el, se vor mai face

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

poezii, mişcătoare de inimi şi turburătoare de minţi, fiind-că acest concept despre om —o scurtă întrupare a energiei universale— nu numai că nu exclude arta şi frumosul, dar le implică, din potrivă, ca cea mai fulgurantă manifestare a armoniei lumii; dar nu se vor mai face teorii lipsite de seriozitate, care să îndemne pe oameni la distrugerea propriei lor conştiinţe (deoarece suicidul fizic în energetică este un nou sens).

Şi acuma, iubite domnule Filip, după ce aim primit protestarea lui Leopardi către S nner, după ce am discutat „originea intelectuală" a pesimismului său,—să-mi daţi voe să vă întreb: credeţi că se poate pune astfel chestiunea? credeţi că se poate rezolva complicata problemă a pesimismului leopardian numai prin explicările lui Lombroso sau numai prin ale *inlelectualiştilor*?

Eu socotesc că aci, ca de alt-fel în toate convingerile omeneşti, a conlucrat o întreagă serie de cauze.

Leopardi se coborà dintr'o familie în care misoneismul era hereditar; mama lui era atinsă de mania religioasă; tatăl lui era sgârcit. Leopardi, personal, era rachitic. O desvoltare extraordinară a creerului în paguba restului organismului şi o apli-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

care la studiu nemai pomenită, fac din el, la vârsta de 20 de ani, unul din cei mai învățați oameni ai secolului. La Recanati, tânărul murea de urât. Diformitatea lui trupească îl făcea respingător. Sufletul lui mare, plin de doruri și de avânturi era cercuit între zidurile triste ale caselor părintești. Nici o femee nu se uità la dânsul. Pe Giacomo nu l-a iubit nimeni, nimeni, nimeni !...

Putea să fie optimist un ast-fel de om ? Putea să nu erupă sufletul unui ast-fel de nenorocit ?

Dar a căutà în melancolia lui contemplativă, în poezia lui, de cea mai desăvârșită perfecțiune a formei, argumente în contra iubirii omenești, este o faptă rea. Imi permiteți să vorbesc liber.

Este o faptă rea, fiind-că se chiamă, în sprijinul unei teorii nefirești, autoritatea celui mai mare poet al durerii, care cu toate astea murea cu visul iubirii în suflet :

Fra cotanto dolore
Quanto all' umana età propose il fato,
Se vera e puale il mio pensier ti pinge,
Alcun t'amasse in terra, a lui pur fora
Questo viver beato ;
E ben chiaro vegg'io siccome ancora
Seguir loda e virtù qual ne'prim'anni
L'amor tuo mi farebbe. Or non aggiunse
Il ciel nullo conforto ai nostri affani ;
E teco la mortal vita saria
Simile a quella che nel ciclo india

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Per le valli, ove suona
Del faticoso agricoltore il canto,
Ed io seggo e mi lagno
Del giovanile error che m'abbandona ;
E per li poggi, ov'io rimembro e piagno
I perduti desiri, e la perduta
Speme de' giorni miei ; *di te pensando*
A palpitar mi svelio. E potess'io,
Nel secol tetro e în questo aer nefando,
L'alta specie serbar ; che dell' imago,
Poi che del ver mè' tolto, assai m'appago.

Se dell' eterne idee
L'una sci tu, cui di sensibil forma
Sdegni l'eterno senno esser vestita,
E fra caduche spoglie
Provar gli affanni di funerea vita ;
O s'altra terra ne'supremi giri
Fra 'mondi innumerabili t'accoglie,
E piu vaga del Sol prossima stella
T'irraggia, e piu benigno etere spiri ;
Di qua dove son gli anni infausti e brevi,
Questo d'ignoto amante inno ricevi. 1)

D-voastră aţi citat o poezie contra femeii ; vă citez o alta, în care femeea e ridicată în stele ; „sau dacă, prin sferele înalte, printre lumi nenumărate, un nou pământ te primeşte, şi, mai blândă decât soarele, o stea apropiată te luminează, şi un aer mai dulce respiri ; din lumea aceasta, unde anii sânt fără noroc şi scurţi, ajungă până la tine himnul necunoscutului ce te iubeşte".

---

1) *Leopardi :* Alla sua donna

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Trebue să adaog că, cu cât înţeleg mai mult pe Leopardi, cu atât mai puţin îndrăznesc să-l traduc. Infinita delicateţe cu care glasul lui se ridică spre stele, coprinderea vorbelor, absoluta lor suprapunere pe conturul imaginelor, mă fac să nu mă ating de ele. Cum să traduci *di qua dove son gli anni infausti e brevi* ?...

Căci ceeace este hotărâtor în judecata oamenilor despre Leopardi şi ceea-ce-l pune mai presus chiar decât Goethe, e tocmai puterea farmecului de a spune, cu cele mai simple cuvinte, înţelesurile cele mai întinse.

Dar poezia dela No. 17, *Consalvo*, nu este ea icoana sufletului acestuia, care moare însetat de iubire, însetat de o sărutare ?

...Elvira, un bacio
Non vorrai tu donarmi ? un bacio solo
In tutto il viver mio ?

Şi când Elvira se pleacă pe faţa îndurerată a sărmanului Consalvo şi îi sărută gura, rece deja de fiorii morţii, Leopardi strigă ca pentru dânsul :

Che divenisti allor ? quali appariro
Vita, morte. sventura agli occhi tuoi,
Fuggitieo Consalvo ?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Viaţă, moarte, filosofie, toate se topesc în căldura unei sărutări ; în imensitatea nimicului lumii noastre se aprinde un punct, un strop de diamant, amorul, pe care umbrele noastre, pururi trecătoare către nefiinţă, îl privesc îngelung, până ce scapătă de vale.

Şi mai departe, zice Consalvo :

Due cose belle ha il mondo :
Amore e morte. *All' una il ciel mi guida*
In sul fior dell' età ; nell' altro, assai
Fortunuto mi tengo. *Ah, se una volta,*
Solo una volta il lungo amor, quieto
E pago avessi tu, fora la terra
Fatta quidi per sempre un paradiso
Ai cangiati ochi miei.

„Ah ! dacă odată, dacă numai odată ai fi răspuns tu, iubirii mele lung aşteptătoare, pământul ar fi părut ochilor mei, încremeniţi, un raiu vecinic".

Dar toate celelalte poezii scrise femeilor, al căror început curge ca o muzică în vis, simfonii de cuvinte ce te emoţionează până la lacrămi, numai prin valoarea lor fonetică !

Torma dinanzi al mio pensier talora
Il tuo sembiante, Aspasia.

Deodată intri în melancolia sufletului ce-ţi vorbeşte, *Torna talora il tuo sembiante:* revine câte odată chipul tău... Par'că răsare

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

o stea din noianul vremilor. E o valoare de sunete, cu o nespusă putere evocativă.

Sau *La sera del di di festa:*

Dolce e chiara è la notte e senza vento,
E queta sovra i tetti e in mezzo agli orti
Posa la luna, e di lontan rivela
Serena ogni montagna. O donna mia,
Già tace ogni sentiero, e pei balconi
Rara traluce la notturna lampa.

„Dulce şi limpede e noaptea şi fără vânt, şi liniştită odihneşte luna peste acoperişuri şi prin grădini, şi de departe arată ochilor munţii senini. O, draga mea, acum tace orice cărare, şi prin balcoane rar se iveşte câte-o lumină...“

Tabloul, astfel împânzuit, te simţi deodată coprins de neliniştea aşteptării. Ea doarme în pacea odăilor sale, iar tu tremuri cu poetul, în liniştea deplină a firii, stăpânit de sentimentul dureros al zădărniciei, pe care-l lasă în sufletele suferitoare clasica indiferenţă a naturii. Şi par'că, în adevăr, îţi răsare în amintire glasul unui cărăuş ce cu încetul murea în depărtare: *lontanando morire a poco a poco.*

Iată, iubite d-le Filip, ce şi cum gândeşte Leopardi despre femei. Filozofia lui o fi având valoare, dar este întemeiată pe un concept al naturii fundamental fals, precum şi pe un individualism exagerat, cum au

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

fost toţi poeţii veniţi după revoluţiune, dela Byron la Musset.

Ceeace însă are o valoare unică în toate literaturile, este arta sa. De mijloacele lui de a exprima cele mai mari adâncimi ale simţirii nu s'a apropiat, pe altă cale, decât poate Beethowen şi, în unele mici poesii lirice, Eminescu nostru.

Poate că idealul lui femeesc mergea dincolo de valoarea etică a femeilor din timpul lui. Dar, a veni cu una din cele mai puţin estetice poesii ale lui Leopardi, cum este poesia tradusă de d-voastră, spre a statornici ura lui împotriva femeilor, asta nu se poate. Leopardi a murit cu dorul de a iubi şi a fi iubit.

Vă rog să mă ertaţi că am fost cam lung. Mâine mai scurt şi mai vesel. Lydda îmi surâde într'un colţ al amintirii.

Al d-voastră

Mircea M.

SCRISOAREA VI.

Costieni 189...

Iubite domnule Mircea,

Innainte de a intra în vorbă despre Leopardi (pe care mi l'ai alcătuit cum ţi-a plăcut; pentru a-l pune în serviciul Lyddei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

d-tale), dă-mi voe să-ţi fac două observaţiuni: una de formă şi alta de metodă de a discuta.

Intru cât priveşte forma. Pentru ce nu te desberi de obiceiul de a întrebuinţa cuvinte noi, care îţi dau aerul unui învăţat de ocasie? Cultura d-tale nu e scoasă din revistele franceze de eri şi de alaltăeri. Atunci pentru ce *autotelistică*, *misoneism*, *energetică* şi alte asemenea vorbe procopsite? Ce vrei să spui prin frasa „noţiunea aprioristică a naturii este întotdeauna autodelistică?“ Da vezi bine: ca orice noţiune aprioristică. Grecul Avtotelis însemnează *făcut de sine însu-şi*. Prin urmare un pleonasm zădarnic. Dar cu *misoneismul*, ce vrei să spui? Ura de plăcere? Atunci aveai cuvântul *mişidonia*. Sau poate ura de tot ce e nou. Sau nu e nici una nici alta, ci pur şi simplu o întindere a înţelesului vorbei *misoş*=ura de toţi şi de toate? După cum vezi, pierdere de vreme, tălmaci şi nici o ispravă. Dar cu *energetica*? De unde ai mai scos-o şi pe asta? Ce vrei să înţelegi cu ea: ştiinţa energiei? Nu ţi se pare că seamănă cu racii ţiganului din scrisoare: bine că sunt în scrisoare, boerule, *că în sac nici fir de rac*.

Intru cât priveşte felul de a argumenta. Dumneta ai în cap o mulţime de lucruri, pe care nu le expui limpede şi în înţre-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

gime, ci le arunci deodată în discuţie, ca şi cum eu aş fi fost de faţă la lucrarea de pregătire ce s'a urmat în spiritul d-tale. Aşa e cu puterea pesimismului literar, pe care o scoţi din energia durerii; tot aşa cu deosebirea dintre *natura fantastică* din operile lui Leopardi şi natura în sine sau *natura ştiinţifică*. Este ceva adevărat în ceeace spui Deprinde-ţi spiritul cu expunerea metodică a chestiunilor. Nu-l lăsa să sară dela Leopardi la Nordau; nu amesteca pe Lombroso cu Sinner, căci nu e nici folositor nici drept să stea alături numele unor scriitori utilitarişti cu numele celui mai mare idealist al veacului.

Iar acum, la subiect.

Trebue iarăşi să-ţi spun că acolo unde pari a avea mai multă dreptate, anume în expunerea iubirii lui Leopardi, eşti obscur. Crezi că Leopardi a iubit una, două, sau mai multe femei, pe Aspasia, pe Silvia, pe Elvira şi a murit cu durerea în suflet că nici una nu l'a iubit? sau crezi că a iubit o femee ideală, cu alte cuvinte că n'a iubit pe nimeni, ci că a plâns amorul?...

De crezi că a iubit o anume femee, te înşeli.

Din însă-şi poezia reprodusă de dumneta *alla sua donna*, se vede lămurit că Leopardi vorbea imaginei sale ideale; *se vera*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

e quale il mio pensier ti pinge: „dacă eşti aşa cum te încheagă gândurile mele“: *che dell' imago, poi che del ver m'è tolto, assai m'appago*: „şi fiindcă nu-mi este dat să mă bucur de tine, mulţumit sunt de imaginea ta.

Când biografii şi criticii lui Leopardi încearcă să lege poeziile sale de umerii unor anumite femei, dau dovadă de cea mai revoltătoare necunoştiinţă a sufletului poeţilor. Beatrice Portinari, Laura, Teresa de Brunswich, Silvia sau Aspasia!... Au existat? n'au existat?... Dante era înamorat de Beatrice la vârsta de 9 ani; Beatrice se face fată mare şi se măritä prosaic după un Simone Bardi; Dante se însoară cu o Gemma Donati. Petrarca vede odată într'o biserică din Avignon pe d-na Hugues de Sade, femee măritată (care cu timpul avu 11 prunci), şi ia câmpii, aşa, gratis. Beethoven, din potrivă, întâlneşte, în posaca sa viaţă, pe cea mai delicată creatură, pe contesa Teresa de Brunswick, care. dela vârsta de 16 ani, de când lua lecţii de piano, până la moarte, rămâne credincioasă marelui muzicant; şi cu toate astea, cine poate şti în ce duios *andante* se ascunde chipul cu adevărat poetic al Teresei? Se pare că *simfonia a patra*, cea mai puţin însemnată dintre toate, ar fi cântul lui Beethoven către aceea ce se chema *Unsterbliche Ge-*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lieble. Leopardi vorbeşte de două-trei femei, Care din ele a existat cu siguranţă? Criticii moderni ne vorbesc despre Geltrude Cassi, vara poetului, de care d. Chiarini zice că Leopardi a fost înamorat cu tot dinadinsul; despre o doamnă Carniani Malvezzi; despre Teresa Fattorini fiica vizitiului familiei Leopardi, moartă în adevăr de boală de piept, aşa cum moare Silvia, suava Silvia. Ce este adevărat şi ce nu este? Se pare că Aspasia ar ascunde chipul unei doamne Fanny Ronchivecchi, frumoasă şi şireată, care, spre a chinui şi mai mult pe Leopardi, îşi săruta copiii cu o necuviincioasă aprindere; poetul, naiv în asemenea lucruri, ca toţi oamenii de gândire, cântă astfel dragostea ei pentru copii:

quando tu, dotta
Alletatrice, fervidi, sonanti
Baci scoccavi nelle curve labbra
De' tuoi bambini, il niveo collo intanto
Porgendo, e lor di tue cagioni ignari
Con la man leggiadrissima stringevi
Al seno ascoso e desiato.

Renieri, amicul lui Leopardi, un fel de *bellâtre* cu noroc pe lângă femei, îl îndeamnă să nu se fărâme cu firea, deoarece, mai curând sau mai târziu, şireata Fanny va cădea. Asta e logica trivială şi din nenorocire *logică* a tuturor bărbaţilor care cu-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nosc femeea. Dar asta nu putea fi logica unui om ca Leopardi, al cărui idialism ridica lumea întreagă pe culmea pe care trăia el. De aceea, Leopardi se duce singur acasă, în limpezimea imaginelor sale, şi acolo uită pământul, pământul, cuib al obscenităţilor, de unde ecoul propriei sale nefericiri de acum o oră, când sta lângă Fanny, ajunge până la dânsul ca o amintire de demult : *torne dinanzi al mio pensier talora il tuo sembinate, Aspasia.*

Femeile cântate de toţi mari poeţi sânt ca *grifonii* lui Michel Angelo : fiinţe ce nu există în natură : corp de leu cu aripi şi cap de vultur. *Non è cosa in terra che li somigli* zice Leopardi aceleia pe care a chemat, o *la sua donna.*

Trebue să te încredinţezi de asta.

Dacă în fie care mie de ani se naşte câte o Terăsă de Brunswick, aceea va fi victima propriei sale înălţimi sufleteşti, fiindcă pentru aceea trebue să se nască anume un Leopardi sau un Beethoven. Et encorel..

După cum vezi, nu sunt părtinitor nici cu bărbaţii.

Revenind acum la pesimismul lui Leopardi, mă bucur că ai găsit în anonimul dumitale italian expresia de „pură şi solemnă origine intelectuală". Nu se poate ceva mai frumos şi mai exact. Aşa este.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Pesimismul său e *de pură şi solemnă origine intelectuală*, cum a fost, în trecut, al tuturor marilor poeţi.

In *OEpide la Colona* al lui Sophocle, când OEdipe cere lui Theseu să-l apere împotriva fiului său Polynice (scena în care Polnynice se înfăţişează orbului, rugându-l să se întoarcă cu el în Theba, spre a răsturna pe Eteocles, fratele mai mic), Chorul rosteşte cuvintele următoare : „Acelea ce doreşte să-şi lungiască viaţa peste durata ei obicinuită, dă semne de o vădită nebunie ; căci o viaţă lungă ne pregăteşte multe necazuri, şi bucuria nu e niciodată partea aceluia ce prea mult doreşte ; iar la urma urmelor vine moartea, tămăduitorul de toate, când se iveşte parca lui Pluton, care nu cunoaşte nici legăturile iubirii, nici cântecele, nici dansul. *A nu te naşte, este cea mai mare fericire ; după aceasta, vine fericirea de a reintra cât mai curând, când ai văzut lumina, în neantul din care ai eşit*; căci de îndată ce a sosit tinereţea cu dâra nebuniilor, cine poate scăpa neatins de nenorocire ? De ce rele e scutit ? Uciderı, răscoale, desbinări, lupte şi, spre sfârşit, *vine bătrâneţea, odioasă, neputincioasă, tristă părăsită de toţi, punctul de întâlnire al tuturor mizeriilor omeneşti.* Aci a ajuns nenorocitul acesta, ca şi mine. După cum,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

iarna, malul despre miază-noapte este isbit, clătinat de valurile ce-l înpresoară de toate părţile ; tot astfel valurile necazurilor vin neîncetat să lovească în bietul bătrân : unele vin de la apus ; altele de la răsărit ; acestea din ţările pe care le luminează soarele de miază-zi ; acelea din părţile unde suflă vântul de miază noapte".

Admirabilă e prin puterea de rezistenţă, viaţa Grecilor. Incredinţaţi că Destinul cel orb şi Zeii cei cruzi se joacă cu existenţele lor, ei luptă înainte. A şti că nu ai sorţi de isbândă, că mergi la moarte sigură, şi totuşi a merge, e dovadă de cel mai mare eroism. In asta. şi stă optimismul grecesc în aplicarea lor zilnică a ţine piept fatalităţii, iar nu în conceptul ce aveau despre viaţă.

Căci conceptul lor despre viaţă îl vedem mai sus care este ; e tocmai conceptul budist al bunului Çakya-Muni, cu deosibire că ascetul Çakya pusese idialul său în căutarea *cunoştinţei absolute* (bodhi) prin meditaţiune. Doctrina budistă se poate resuma în următoarele 4 puncte : a) necesitatea de a trece prin cercul transmigraţiunilor şi al naşterii, alcătueşte durerea : b) ne naştem numai fiind-că nu cunoaştem condiţiunile existenţei : c) odată cunoscându-le, am suprimat causa de a ne naşte,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

spre a intra în liniştea absolută, în *nirvana* d) în nirvana se intră pe calea purificaţiunii, care purificaţiune se obţine prin 8 perfecţiuni; a văzului, a judecăţii, a cuvântului, a faptei, a vieţii, a aplicaţiunii, a ţinerii de minte şi în fine a extasului.

Cele trei din patru puncte ale budismului le găsim în cuvintele Corului din *OEdipe la Colona* şi în fond în toate tragediile sophocliane (în *OEdipe Rege*, în *Electra*, în *Trachineene* etc.), ear din perfecţiunile cerute spre a intra în nirvana, Greci împlinesc pe cele 7 dintâii dar nu pe a 8-a cea esenţială: a extasului.

Pe când însă budiştii caută să se perfecţioneze spre a intra în nirvana, Grecii, din potrivă, se perfecţionează spre a fi plăcuţi zeilor, spre a se întări în lupta disperată cu fatalitatea.

Aceleaşi cuvinte ale Chorului le găsim, aproape textual, în poeziile lui Leopardi.

Zice Leopardi (în *Ginestra*) cu privire la lupta Grecilor cu fatalitatea:

Nobil natre è qella
Ch'a sollevar s'ardisce
Gli occhi mortali incontra
Al comun fato.

Şi mai zice, cu privire la glasul Chorului din *OEdipe la Colona*:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Nasce l'uomo a fatica
Ed è rischio di morte il nascimento.
Prova pena e tormento
Per prima cosa...

(*Canto notturno di un pastore*).

D'intelletti immortali
Degno trovato, estremo
Di tutti i mali, ritrovàr gli eterni
La vecchiezza. ove fosse
Incolume il desio. la spema estinta,
Secche le fonti del piacer, le pene
Maggiori sempre, e non piu dato il bene.

(*Il tramonto della luna*).

După ce, ca şi poetul grec, Leopardi arată nestatornicia soartei noastre pe cât sântem tineri, face tabloul bătrâneţii aproape cu aceleaşi cuvinte ca şi Sophocles: „Născocire demnă de minţi nemuritoare, cel mai rău din toate relele, găsiră Zeii *bătrâneţea*, în care dorinţa rămâne neîmplinită, speranţa stinsă, seci isvoarele plăcerii, nevoile tot mai mari, şi fericire niciodată".

Asemănare de cuvinte datorită asemănări de idei. Leopardi, mort la 39 de ani, nu avusese vreme să guste şr din aceste ultime amărăciuni ale vieţii. Dar, după cum avusese intuiţiunea pesimistă a tinereţii, tot aşa, şi mai mult, avea pe ai bătrâneţii.

Prin urmare, iubitule, un om care îşi a-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

dăpase sufletul, ca Leopardi, la isvoarele clasicismului celui mai înalt, pătrunzând forma din afară a lumii şi înţelegând esenţa ei, nu avea nevoe de şiretlicurile femeeşti, de sărutările ce Fannny Ronchivecchi da copiilor săi, ca să fie pesimist. Dacă suferinţele lui trupeşti, nevoile şi lipsurile ce le îndura, nu l-ar fi silit să se absoarbă în durerea sa personală, viaţa ar fi fost pentru dânsul un mijloc de a asista la experienţa continuă făcută de alţii, care să confirme noţiunea sa aprioristică despre viaţă.

Pesimismul lui Leăpordi este dar de pură şi solemnă origine intelectuală.

S'auzim de bine şi lasă englezoaica : dela Aspasia lui Periclès până la Aspasia lui Leopardi, tot Fanny Ronchivecchi se ascunde sub toate îmbrăcămintele femeeşti.

Al d-tale

Filip A.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA VII

Roma 189...

Iubite domnule Filip,

M'am sculat de dimineaţă, cu gând de a răspunde scrisoriii d-voastră din urmă, crudă, dar, ca toate, mişcătoare. Când am deschis obloanele dela ferestre, m'a năvălit soarele, iar în faţa mea, luna, văpsită pe albastrul cerului ca o glumă uşoară, mi-a ridicat de pe suflet pâcla nesiguranţei. Ce să fac ? Dacă aşa m'a lăsat cel de sus !... Înţeleg toate argumentele; mă interesează şi mă atinge credinţa d-voastră că Leopardi n'a iubit nici o feme ; că Fanny Ronchivecchi se ascunde în toate fiinţele de sexul ei. Dar, nu ştiu cum, par'că au dreptate. Vă închipuiţi ce trebue să fie viaţa unei creştine, pe care natura a făcut-o întreagă şi sănătoasă, alături de un bărbat, autor de tragedii sau filosof *pesimistru* ?... Admiţând chiar, cum credeţi d-voastră, că femeea este un animal cochet, — cine vrea să şi-l alipească, să-l aibă credincios, trebue să-l îngrijească. Ai un cal, ai un câine de vânătoare, ai o pasăre într'o colivie şi tot trebue să te ocupi de ei, dacă vrei să

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nu fugă când te-ar vedea. Dar mi-te o femee !... Vă rog să-mi spuneţi dacă este mai interesant un canar, pentru vrabia lui, când se ucide cu firea să alcătuiască triiurile şi tereremurile cele mai minunate, decât un muzicant ori un poet, pentru femeea lui preocupat pururi de el, plin de amor-propriu, adese-ori neîngrijit, posac şi pretenţios ?

Negreşit că sunt femei, ca d-na Stuart Mill, ca d-na Gladstone, ca acele minunate creaţiuni ale lui Balzac din *La rechere de l'absolu ;* dar aceste sunt sau în romane sau în poporul englez, popor demn, în care femeea este ridicată la nivelul bărbatului. Incolo, femeile *fericile* ale poeţilor sunt excepţii, deşi adese-ori bune şi cinstite. Miss Millbank, soţia lui Byron, a plătit scump onoarea de purta cât-va timp numele glorios al marelui poet. Dacă chiar la englezi se întâmplă ast-fel de lucruri, — ce trebue să fie la celelalte popoare !...

Pe câtă vreme onorabilul bărbat al d-nei Targioni Tozzetti (Ronchivecchi), despre care istoria nu se ocupă, a fost probabil un cetăţean fericit, fiind-că, dacă nu făcea versuri, în schimb îşi îngrijea de nevastă.

Pentru posteritate, un asemenea om n'are nici o însemnătate. Ştiu. Dar îmi închipuesc că şi el trata posteritatea cu acecaşi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

măsură. Cine își vede de treabă, cinstit: cine trăește în epoca sa, inteligent; cine este *om al timpului său*,—acela este adevăratul element pe care se clădește viitorul. A fi *acum*, hotărât și voinic, este a adăuga un inel puternic la marele lanț al istoriei, care lanț numai atunci are sorți de a se întinde departe în viitor, când fie-care *acum* este trăit din plin. Și par'că, dacă o preocupare trebue să intre în viața actuală a fie-cărui individ, ea se cuvine să fie mai degrabă pentru trecut decât pentru viitor. Numai așa viața se poate desfășura mai departe în mod logic. Căci viitorul, civilizația, se impune cu atâta putere; ușurarea traiului se înfiltrează cu atâta șiretenie în popoare, încât chiar națiunile cele mai conservatoare nu se pot opune procesului acestuia de transformare. Dovadă, China, unde nici zidul legendar, nici tradițiile de mii de ani nu pot împiedica prefacerea vieței naționale.

In schimb, statul roman, care a mers în fruntea lumii timpului său, și după el religiunea catolică, moștenitoare a mecanismului lumii romane, sunt singurele instituțiuni omenești care durează de 2000 de ani, fără un moment de întrerupere. Roma este piatra imensă și intactă, pe care, zi cu zi, s'a scris istoria acestei minunate organizațiuni.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Şi ea se datoreşte geniului particular al rasei latine : *echilibrul*, a cărui cea mai strălucită personificare a fost, în lumea romană, Cesar şi Oraţiu, iar în lumea catolică St. Augustin şi Papa Iuliu al II-lea dela Rovere. Iar echilibrnl stă tocmai în această egală şi logică desvoltare a tuturor facultăţilor noastre sufleteşti, care curgând din trecut, *sunt actualmente.*

Dar dacă femeile poeţilor nu sunt, în general, fericite, câte din ele nu se devotează fericirii bărbaţilor lor. Lăsând la oparte casul lui Beethoven, autentic, peste care d-voastră treceţi cam repede, sunt atâtea altele, fie necunoscute, în care, ca în romanul lui Balzac, femeile se sacrifică pentru a îndulci traiul unor bărbaţi lipsiţi de talent, fie cunoscute şi celebre, în care femeile sunt mângâierea oamenilor de geniu. Să-mi daţi voe să adaog, pe lângă Teresa de Brunswick, pe Vittoria Colonna, amica lui Michel Angelo. Ce grea menire, de a iubi sau numai a mângâia pe un Beethoven şi pe un Michel Angelo !...

In fine să lăsăm morţii în pace şi să venim la vii. V'am spus dela început că soarele umple odaea mea de căldura cea mai binefăcătoare. Adieri parfumate, gânduri trandafirii curg din slava cerului...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Prin urmare, firește, trebue să vă vorbesc de Lydda.

Eri am fost împreună la muzeul din Termele lui Diocliţian. Muzeul îl cunoșteam și eu și ea; ceea-ce însă nu cunoșteam eu, era farmecul de a te plimba la umbra nesfârșitelor galerii ale fostului schit *certosian*, galerii ce dau pe o minunată grădină, și a te plimba însoţit de o persoană ca Lydda.

Incep să am o bănuială... Lydda scrie corespondenţe în jurnalele englezești !...

Par'că vă aud... „Numai asta îi mai lipsea ! Să se cheme Lydda : să se plimbe în libertate cu un *june*, fără ştiirea părinţilor: să facă pictură și spre culmea culmelor, să scrie și în jurnale !...“

Mărturisesc că și eu am avut o curioasă strângere de inimă când am văzut-o că desface un smeu de foae englezească și-mi zice : „Vreau să-ţi citesc ceva ; o să traduc în franţuzește cum pot. Te rog să-mi spui fără nici o fățărnicie cum găsești corespondenţa asta din Roma“. Dar temerea mea de a asculta o banală descriere a monumentelor, cum se întâmplă tuturor tinerilor scriitorași ce ajung în Italia, fu de scurtă durată. Corespondenţa era o elucubraţie încântătoare, parte în proză, parte în versuri, asupra lui Shelley. Eu, care am avut în totdeauna cea mai mare admiraţie

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

pentru Shelley şi n'am înţeles cum de Taine îi consacră numai câteva pagine în *Istoria literaturii engleze,* m'am simţit deodată ridicat pe aripi puternice de fantasia acestei fete modeste, care intrase cu atâta înlesnire în marele suflet al celui mai poet din poeţii veacului. „Frumos ca un înger, de o precocitate extraordinară, bun, generos, blând, înzestrat cu toate darurile inimei, ale sufletului, ale naşterii şi ale averii, *Shelley îşi prăpădi viaţa par'că într'adins, punând în purtarea sa zilnică imaginaţiunea entusiastă pe care ar fi trebuit s'o păstreze pentru versurile sale*». Impotriva acestei afirmaţiuni a lui Taine se ridica Lydda. Cum ? Un poet blând, generos, care în splendida sa *Sensitiva* hotărăşte fie iubirea şi frumuseţea nu pot să piară de pe pământ; un poet, care, în elegia sa asupra morţii lui Keats. *Adonaïs*, se ridică la cele mai înalte accente ale idealismului; un entuasiast, care, dela bogăţia imaginilor din *Prometeu*, ajunge la sobrietatea tragediei sale *Cenci*, cea mai sculpturală lucrare ce s'a scris în limba engleză dela Shakespeare încoace—un ast-fel de poet să nu merite decât regretul că şi-a prăpădit viaţa, punând în purtarea sa zilnică închipuirea entnsiastă pe care ar fi trebuit s'o păstreze numai pentru poezii ?!... Dar tocmai asta

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

face că geniul lui Selley stă mai presus de al lui Byron şi al tuturor poeţilor englezi, tocmai năzuinţa sa către un ideal realisabil sau părând realisabil, în lume, iar nu numai în versuri. Ce ar fi fost morala lui Christ fără jertfa vieţii sale?

Şi aci, o splendidă invocare la mormântul lui Shelley, la simplul mormânt din cimitirul dela *Testaccio.* Cel puţin dorul de a odihni în clasicul pământ al Romei eterne, i s'a împlinit.„

Eu eram subjugat. Cu toată greutatea traducerii, simţeam generositatea gândirilor, căldura cuvintelor, avântul sufletului. Era un ceas de cea mai mare emoţiune artistică.

Ne primblam încet la umbra arcurilor galeriei, ea citind, strânsă de braţul meu, eu ascultând-o, cu mintea plină de evocaţiunile lui Shelley şi ochii fermecaţi de graţia architecturii şi de crăngile de trandafiri ce se îndoeau sub greutatea florilor. In mijlocul imensei grădini, câţiva chiparoşi, plantaţi de mâna lui Michel Angelo; peste tot, numai statui, urne funerare, capiteluri, aşezate cu o nepăsare şireată de artist; deasupra, candida boltă cerească.

Când isprăvi de citit, Lydda rămase cu ochii în pământ. Ca în toţi adevăraţii poeţi urma, dorinţei de a spune şi altora simţirile sale, părerea de rău că le-a spus, teama

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

că vorbele nu dau măsura vibraţiilor sufleteşti. Făcurăm astfel câţiva paşi în tăcere Eu o oprii.

— Lydda, autorul corenspondenţei aceştia este un mare poet. Vino cu mine.... Il cunoşti?

Şi intrarăm, printr'un coridor îngust, in chiliile din fundul mânăstirei, locuite acum de statui. Pe ferestruele cu gratii se vedeau grădiniţele călugăreşti, modeste. Nu era nimeni.

— Spune Lydda, îl cunoşti?

Ea îmi luă mîna şi o lipi de inimă. Par'că în adevăr, de acolo erau scoase toate accentele ce mă mişcaseră atâta. Faţa ei devenise palidă. Apăsă cu amândouă mîinele peste mîna mea, închizînd ochli,..

Ah, iubite domnule Filip, ce fermecător poet este natura care ne-a făcut! Când aş putea eu spune ceeace firea mea şimţea: limpeziciunea de fericire în care pluteam; evidenta întindere a inteligenţei mele din minutul acela, ruptă par'că din puterea creatoare a unui Prometeu; când aş putea spune ce desfăşurare de timp trecu într'o clipă; cum lutul meu pământesc se pierdu deodată într'o pulbere de lumină, ca în raiul lui Dante; dacă aş putea spune toate astea, şi altele, altfel,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

poate d-voastră aţi pricepe ceea-ce nu puteţi simţi.

Venirăm din nou sub arcurile din grădina cea mare şi ne aşezarăm pe o lespede. Lydda îşi redobândise toată sinceritatea de mai înainte. Eu îi cerui jurnalul, ca să revăd versurile lu Shelley. Mulţumirea ei, ca a tuturor oamenilor care au găsit un ecou în priceperea semenilor lor, părea că o face mai frumoasă ca de obicei.

Pe când eu citeam, Lydda îmi atrase luarea aminte asupra unei perechi ce rătăcea prin capătul galeriei, fără scop şi par'că fără a se înţelege între dânşii.

— Uită-te un moment la ei, îmi zise Lydda.

Mă uitai la ei şi îi găsi, în adevăr, foarte ciudaţi; un domn şi o doamnă, amândoi scurţi şi graşi, amândoi îmbrăcaţi din greu, amândoi cu o notă de îmbâcsire, caracteristică oamenilor mediocri ce trăesc pururea împreună. Doamna mergea înainte, ostenită şi plictisită; domnul venea în urmă, plictisit şi el şi tot răsucind un *boa*. Când ajunseră în preajma noastră, doamna se aşeză pe un colţ de urnă funerară, scoţând un „Uf!.. foarte caracteristic. Eu mă uitam pe furiş la dânsa. Era evident că nu îndrăznise să şeadă până acum din respect pentru antichităţi. Avea ceva inexplicabil

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de moşieriţă română. *Uf*-ul acela earăşi era foarte românesc.

Şi, în adevăr erau români...

— Numai pot, Cristache dragă... De acum aici rămân.

— Hai, soro, să mai vedem vre-un Traian ceva...

— D'apoi de Traian sunt sătulă... Şi mă doare şi-o pustie de măsea!

— Atunci să mergem la un dantist.

— Vorba-i! Să mă dau pe mâna lor! Nu-i vezi că ăştia numai din hârburi şi din cioburi trăesc.

Domnul, în picioare, da din cap nemulţumit.

— Până n'oi avea pe Young, nu mă duc la dantist.

— Ei, asta-i! O să aduc pe Young de la Bucureşti, cu depeşe!... Dacă nu vrei să mergi, eu mă duc să mai văd vre-un Traian.

Eu ascultam cu nasul în jurnal. Mă temeam să nu mă dau de gol, şi de aceea priveam câte odată spre grădină, serios. In fond însă simţeam o nespus de comică veselie la auzul acelor doi creştini, ridicaţi fără nici-o transiţie dela moşia lor din Argeş ori din Ilfov şi aduşi în Termele lui Diocliţian. Curios şi atingător era domnul Cristache cu dorul lui de Traian: „să mai văd vre-un Traian doi",

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

In sfârşit el păru hotărât să vadă, omul, museul. Ea îl chemă înapoi.

— Christache!....

— Ce vrei, dragă?

— Mă doare măseaua.

— Hai la dantist.

— Ia vino, încoace.

El, plictisit, se întoarse.

— Ce vrei?

— Mă doare măseaua.

— Ei, ce-o să-ţi fac?... Mai mult decât la dantist unde o să te duc?

— Dumneata te-ai dus la dantist la Paris!... cu cine ştie ce paţachină!

— Taci, soro, că te aude lumea.

— Da ce lume! Nu vezi că-s nişte ăia, nişte Nemţi, nişte Unguri... Ziceai că la Roma e bătae cu flori. Pă dracu!... Pâine nesărată şi cioburi.

Lui i se muiaseră mâinile. Prinse a zâmbi şi veni lângă dânsa. Ca ori-ce român ce se respectă, scoase tabacherea cu bectemis şi-şi răsuci o ţigară.

— Bine, soro nu vezi ce aer curat. ce de mai flori, ce de alea frumoase!...

Evident, el era un biet creştin, ca şi dânsa, dar era bun, ca o notă de entusiasm pentru lucrurile frumoase, pe care ea nu le pricepea de loc.

— Mi-am murdărit *jupa*, zise ea sărind în sus.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Atunci haidem.
— Diseară plecăm,
— Ba aia-i vorbă.

Ea se întoarse şi îi fulgeră cu o privire teribilă, care păru a lăsa cu totul rece de d. Christache.

Şi ast-fel dispărură...

Lydda se uită după dânşii ; eu mă uitam în jurnal.

Ce curios ! Nu puteam să-mi mai adun gândurile împrejurul lui Shelley. Rugai pe Lydda să-mi mai traducă unele rânduri pe care nu le înţelegeam destul de bine. Ea simţea că se petrece în mine ceva neobicinuit, dar nu ştia ce. Işi explică lucrurile probabil prin greutatea limbei engleze. O rugai să-mi lase jurnalul. Ea mi-l lăsă cu plăcere.

Ne despărţim ast-fel pe deplin fericiţi. Eu mă duseiu să dejunez, hotătât de a reciti în pace corespondenţa asupra lui Shelley. Insă nota comică lăsată de compatrioţii mei, poşta de mâncare, soarele ştrengar, primăvara ce se năruea peste mine cu viaţa ei intensă, mă făceau să fluer vesel, şi să uit pe Shelley.

Aşa dar, veselie şi veste bună.

Al d-voastră devotat

Mircea M.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA VIII.

Costieni, 189...

Iubite domnule Mircea,

Iţi scriu în fugă câteva linii. Văd că englezoaica face progrese mari. Păcat.

Scrisoarea din urmă am citit o şi mamei d-tale. Partea I-a cu Shelley, a rămas cu totul neînţeleasă, par'că ar fi fost în chinezeşte. Partea II-a, în care pui cu şiretenie convorbirea moşierilor noştri, ca să-mi arăţi cât sunt de felurite impresiile vieţii, a fost pricepută minunat. Se cam ruşina bătrâna de îndrăzneala d-lui Christache de a veni pe aşa locuri europeneşti... Asemenea nu-i se potrivea prefacerea schitului în teatru. Muzeu, teatru, tot un drac.

Limba! Vorba noastră veche. Cum să scrim ca să ne înţeleagă toată lumea?

Data viitoare lasă pe Lydda, vechia Diospolis a Grecilor, şi vorbeşte-mi despre limba românească.

Mă duc la Bucureşti să votez: datoria înainte de toate, domnule! că aşa e românul la sufletul lui...

Am primit un nou volum de critici al d-lui Gherea şi vreo trei reviste didactice, plus vreo patru literare.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Nu-i aşa? Par'că aş trăi în Englitera: mergere la vot, critici literare, reviste, poezii, minunat, zău.

Şi cu toate astea!... Ce departe suntem!

In fugă. Al d-tale

Filip A.

SCRISOAREA IX.

Roma, 189..

Iubite domnule Filip,

Vă rog să mă ertaţi că nu răspund întocmai dorinţelor d-voastră, scriindu-vă despre altele şi nu despre limba românească. Chestiunea limbei noastre e sau foarte uşoară sau foarte grea: e uşoară, dacă o privim din vechiul punct de vedere al formaţiunii şi scrierii ei, de oarece toată lumea e azi de acord că trebue să scriem cum vorbim; e grea, dacă o privim din punct de vedere literar, de oarece fonetismul acesta, singurul posibil ca sistem, a dat loc la archaisme desgropate de prin cronicari şi la infiltraţiuni dialectale, care cu nici un preţ nu pot fi primite în limba vie a României libere.

Vom vorbi despre toate acestea într'o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

viitoare scrisoare, sau poate nu pot vorbi de loc, ca să nu ne deosebim prea mult în păreri. Astăzi să rămânem la Roma.

La 10 ore dimineaţa mă primblam pe Capitol, aşteptând pe Lydda, pentru ca, împreună, să intrăm în muzeul de sculptură. Incepea să fie cald. Mă aşezai la umbră, rezemat de un stâlp, ca orice *guide* care-şi oferă *graţioasele sale servicii* străinilor. Sosea fel de fel de lume. Compania Cook descărca un transport de americani, din nişte cloşcării de landouri, de socoteai că se nărăuesc coviltirile peste harcuri, harcurile peste osii, vizitiii peste cai... Şi ce vizitii! ce cai! ce americani!... Dela jobenurile celor dintâi, la picioarele celor de al doilea şi la mutrele celor de-al treilea, era o simfonie de o urâciune perfectă. Toate tipurile lui Bret Harte din California, şi ale lui Marc-Twain din restul Statelor-Unite erau reprezentate, dar cu o aşa fericită izbândă în selecţiunea *urâtului*, încât deveneau demne de muzee. In obrazurile bărbaţilor, briciul părea că trecuse ca un ciclon, tăind pe apucate şi smulgând în modul cel mai nesimetric tuleele venerabile ale bătrânilor sau puful ştrengăresc al tinerilor; capete rotunde, cu guşă sub barbă sau guşă la ceafă; capete de maimuţă, cu gura ca o spărtură de minge; tărtăcuţe lungi, minunate de a sfârşi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sub o pălărie *buffalo*. Rasa germană, voinică şi umflată: sub diviziunea ei anglo-saxonă, osoasă şi lungăreaţă; rasa neagră, stâlcită; ici şi colo câte un tip fără definiţie clară, francez degenerat de prin Canada vorbind ca pe vremea lui François I şi Rabelais. Cât despre femei, era o pacoste întreagă...

Plăcerea de a-i vedea pe toţi alergând ca o turmă în urma guidului mă făcu să nu mai aştept pe Lydda şi să intru după dânşii. Voiam să asist la întâlnirea Venerei de Cnido cu hâdele sale surori americane, dar chiar dela etajul de jos îmi tăiară pofta de a-i urmări. Cum intri pe poarta muzeului dai de un budala de dumnezeu indian, slut, strâmb, aşezat într'o posiţiune indecentă, pe care nu-l poţi privi fără desgust. Ei bine, înaintea acestuia se oprise sexul frumos, şi admira, şi se minuna, şi pocnea din mâini, aspirând silaba lor afirmativă „yes" sub forma unei sorbituri dintr'o băutură ce frige; aşa că guidul nu putea să le mai deslipească de-acolo.

Ii lăsai în plata Domnului, şi mă urcai liniştit sus.

Aţi fost probabil în muzeul de sculptură al Capitoliului. Dacă etajul de jos e ocupat de lucruri mai mult originale decât frumoase, etajul de sus e dimpotrivă păstrat

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

numai pentru lucrările ilustre ale antichităţii greco-romane.

Ce minunată zidire! In alte părţi, capo-d'operile sculpturii şi ale picturii sunt expuse cu şiretenie, luminate de sus, luminate de jos, încinse în brâuri de catifea. Aci, nimic. Afară de Venerea capitolină, care primeşte lumina de sus, toate celelalte sunt lăsate să se arăte ochilor în valoarea lor firească. Marmoră peste tot, ferestre mari, lumina Italiei, şi încolo fiecare este ce este. Ca tinereţea, care n'are nevoe de găteală ca să pară frumoasă, aşa şi statuele greceşti.

Imi aduc aminte de impresiile mele, când am văzut pentru întâiaş dată pe Venerea capitolină şi pe Antinous!... Şi doar veneam din Grecia, din Franţa şi din Olanda. Văzusem pe Hermes, pe Venerea de Milo şi, la Amstermam, *la Ronde de nuit* a lui Rembrandt, care până aci erau cele trei mari emoţii artistice, la care reduceam pe celelalte. Dar la câte trele acestea, sufletul meu nu găsea plenitudinea frumosului absolut, întruparea aceea fericită, în materie palpabilă, a unui ideal vag de frumuseţe omenească, ce răsare în noi, mai mult de cât din impulsul conservării şi îmbunătăţirii rasei, din însăşi natura fundamental optimistă a creeurului nostru, care, în orice direcţie ar lucra, e totdeauna pe punctul

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de a mai urca o treaptă. In statua lui Hermes, copilul Bacchus lasă o umbră pe formele bărbăteşti ale zeului; Venerea de Milo are o gravitate tragică, în absolută contrazicere cu natura zeiţei de Paphos; *Rondul* lui Rembrandt e o strălucită pagină de pictură, dar fără putere de evocaţiune, de oarece nu represintă nimic decât numai opoziţie de efecte de lumină.

Pe câtă vreme Venerea capitolină e perfecţiunea desăvârşită a frumosului; înfăţişează momentul acela, unic în creaţiune, când geniul artistic ajunge în periheliu. După cum o planetă, care îşi face evoluţiunea sa regulată, nu ştie când a ajuns în punctul cel mai apropiat de soare, tot aşa un artist, care se învârteşte împrejurul perfecţiunei, nu are conştiinţa limpede a momentului *absolut*: o lovitură de daltă mai mult sau mai puţin, şi a trecut dincolo sau a rămas dincoace; e prin urmare o fericită întâmplare când se opreşte exact în punctul cel mai înalt de creştere.

Că Venerea capitolină poate fi un original, sau o copie, sau un tip derivat din Venerea de Cnido a lui Praxitéle, sunt lucruri secundare. Importantul este că *este*. Din toată fericita epocă a marii sculpturi greceşti, nici un exemplar din cele ce ne-au rămas nu întruneşte atâtea calităţi de graţie

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de pudoare, de fenimilitate, ca acesta. Armonia perfectă dintre idee şi operă, maturitatea caldă a formelor, eleganţa cu care îşi mişcă braţele şi mai presus de toate poezia cu care se desinează înainte linia coapsei drepte, nu pot fi scoase decât din imaginile acelor artişti ai veacului lui Pericles, pentru cari cultul frumuseţii omeneşti era singura adevărată religiune. Asta este Aphrodita, cu toate atributele sale: *anadyomene*, rotundă şi mlădioasă ca un val, albă ca spuma mării; *genetyllide*, îndemnând la iubirea vieţei şi la reproducerea ei; *uranie*, curată şi ideală ca o idee platoniciană. Corpul plecat uşor, pare că tremură de sfială. Privitorul e coprins de nelinişte. Simte par'că nevoe de a-i acoperi umerii, suggestionat de puterea artistică cu care e exprimată graţia femeească în toată slăbiciunea sa încântătoare.

Poate d. Brunetière să reproducă texte din Pliniu cel bătrân, cât o pofti, ca să dovedească obscenitatea Venerii de Cnido. Acesta este şi el un fel de snobbism literar. A cere statui îmbrăcate şi a cita pe Montesquieu, care nu dà voe fiicei sale să răsfoiască propria sa scriere *Lettres Persanes*, este o aberaţiune a criticismului decadent. Omenirea a asistat la comedii şi mai mari: s'au văzut Papi ridicând deasupra coloanei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lui Traian un chip de sfânt, ca s'o creştinizeze, iar un altul poruncind lui Bernini să îmbrace statua justiţiei dela mormântul lui Paul al III-lea Farnese, ca să nu se scandalizeze *damele.*

Noi, astăzi, oameni deplini stăpâni pe etica şi estetica noastră, ştim ce respect se cuvine unei asemenea critice; ştim la ce grozăvii îndeamnă ea, ce caricaturi produce *arta* aşa zisă *morală*, care încearcă să dea probleme psichologice în grupuri plastice. Slavă Domnului, Europa e plină de statui moderne, buşteni de marmoră, îmbrăcaţi în surtuce, pieptănaţi după ultima modă, ce par că se dau pe gheaţă sau se pregătesc la o *balansea* de cadril. Dar sunt morali, fiindcă sunt îmbrăcaţi!

Ceea-ce este frumos în vremurile noastre e tocmai ecletismul la care ajungem noi în mod firesc, ştiind a preţui pe de o parte morala lui Christ, trăind dintr'ânsa zilnic, iar pe de alta admiţând din toate puterile arta pagână. Că se găsesc astăzi oameni care ar voi să întoarcă pictura la sfinţi strâmbi ai prerafaelismului, o ştiu: dar aceştia sunt gloata nefericiţilor, care, maimuţărind pe iubitorii sinceri ai lui Giotto, Beato Angelico, Sandro Botticelli, Memling şi alţii, se închină înaintea a tot ce e necunoscut şi urât. Din aceştia se recru-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tează simboliştii, verlainianii, caputiniştii şi alţi asemeni caraghioşi ai decadenţei moderne.

Trebue să vă spun că zilele astea mi-a căzut în mână o broşură a d-lui Brunetière, *l'Art et la Morale*, care mi s'a părut nedemnă de autorul ei şi de care mi-am adus aminte văzând pe Venera capitolină: „Mesdames, Messieurs, je vous dirai d'abord que je me suis proposé, danss cette conférence, d'être long, ennuyeux, obscur, et néanmoins banal.“ Rară sinceritate, pentru un om atât de sigur, ca d-nul Brunetière. Ainsi soit-il!

Nu mă pot însă împiedica de a mă gândi la entusiasmul cu care un alt critic francez ţinea conferinţe asupra *Filosofici artei greceşti*, Taine:

„Inzestraţi cu încântătoarea libertate a spiritului, cu un prisos de veselie inventivă, cu graţioasa aprindere a închipuirii care îndeamnă pe copil să compună şi să prefacă neîncetat mici poeme, fără alt scop decât acela de a-şi exercita facultăţile noi şi neastâmpărate ce se deşteaptă deodată într'ânsul,—Grecii au fost cei mai mari artişti ai lumii. Cele trei calităţi principale pe care le-am găsit în caracterul lor, sunt tocmai acelea ce alcătuesc sufletul şi inteligenţa artistului. Delicateţe de percepţiune

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdu/1901-1933

dar de a pătrunde legăturile fine dintre lucruri, înţelegerea şi intuiţiunea nuanţelor permit să construească unităţi de forme, de sunete, de culori, de întâmplări, într'un cuvânt, de elemente şi detalii atât de strânse între ele prin legături intime, încât să alcătuească un lucru viu, care să întreacă, în lumea imaginară, profunda armonie a lumii reale. Nevoea de a fi totdeauna limpede, sentimentul măsurii, ura de tot ce e vag şi abstract, dispreţul de lucruri monstruoase şi enorme, gustul de contururi hotărâte, îl fac să-şi mărginească concepţiunile într'o formă ce se percepe cu înlesnire de imaginaţie şi de simţuri, şi prin urmare să producă opere pe care să le înţeleagă toate rasele şi toate veacurile, şi care, fiind omeneşti, să fie nemuritoare. Cultul vieţei prezente, sentimentul forţei omeneşti, trebuinţa de seninătate şi de veselie îl îndeamnă să înlăture reprezentarea infirmităţii trupeşti şi a boalei morale şi să înfăţişeze sănătatea sufletului şi perfecţiunea corpului, să complecteze frumuseţea convenţională a expresiunii prin frumuseţea reală a subiectului. O privire aruncată asupra literaturii lor, comparată cu literatura orientului, a veacului de mijloc şi a timpurilor moderne ; citirea unei pagine din Homer, comparată cu citirea *Divinei Co-*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

medii, a lui *Faust* sau a epopeelor indiene; un studiu asupra prozei lor, comparată cu ori-ce altă proză, din orice alt veac sau din orice altă țară, vă vor convinge repede. Alături de stilul lor literar, ori-care altul este umflat, greoi, inexat și silit; alături de tipurile lor morale, ori-ce al tip pare încărcat, trist și bolnăvicios..."

E o plăcere să-ți răsbuni pe cine-va cu așa fraze! In fie-care scriitor se deșteaptă câte odată „un poète mort jeune à qui l'homme survit", cum zice Sainte-Beuve.

Și e curios că d. Brunetiére pretinde a fi, în critică, ucenicul lui Taine...

Urmaiu a rătăci prin coridorul din mijloc, rece, solemn, plin de lucruri frumoase, de statui, de urne, de vase înflorate, pe care motivele aleargă, în baso-reliefuri de crângi fantastice, cu o eleganță supremă.

Intrai la stânga, în sala busturilor împărătești. Aci mă așteptă emoțiunea bine-făcătoare a patriotismului. Imi aduceam aminte de un bust al lui Traian care mă impresionase, dar nu credeam că a doua oară avea să mă miște atât de mult.

In adevăr, cum intri, dai de chipul Impăratului nostru, așezat pe poliță de sus, la stânga.

Ce minunat seamănă bustul acesta, cel

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mai expresiv şi mai inteligent din câte am văzut eu, cu imaginea ce-mi făcusem din cărţi despre marele nostru părinte.

Luai un scaun şi mă aşezai în faţa pietrelor vorbitoare.

Iată Traian: iată Plotina, femeea lui; iată Marciana, sora Impăratului; iată Matidia, fiica Marcianei. Apoi Adrian, vărul şi urmaşul lui; apoi Sabina, femeea lui Adrian.

Sfântă este emoţiunea ce răsare în sufletul unui român, la vederea acestor capete, care au trăit din viaţa Impăratului, l-au iubit, l-au înveselit şi l-au întristat! Ce enigme, aceste obrazuri de piatră, această Plotină, la început demnă soţie a marelui om, apoi femee rea; această Marciană, singura lui rudă de sânge; această Matidie, tânără şi cuminte, unică ramură a familiei Ulpia! Apoi, acest Eliu Adrian, mătăhălos la trup, fin la minte, iubitor al artelor şi frumosului; demn de părintele său adoptiv în unele nedemn în altele! Ce straniu moment al istoriei romane, clipa aceasta de 18 ani, în care o lumină de geniu puternic, o mână de suflet cu adevărat nobil, încearcă să oprească rostogolirea totului în prăpastia depravării, a viţiului, a infamiei! Şi ce mare ne apare omul care personifică într'ânsul clipa aceasta, omul al cărui caracter moral

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

avea să lupte nu numai cu imoralitatea altora, dar cu chiar propriile sale slăbiciuni! Căci atâta era de adâncă stricăciunea, aşa se intindea de departe cangrena în clasele de sus, încât însu-şi Impăratul, figura cea mai nobilă din câte au produs vremurile acestea, nu s'a putut strecura în paginele albe ale istoriei fără pată. Dar, ca şi cum bărbătescul lui suflet s'ar fi temut de el însu-şi, Traian, dând spada în mâna lui Saburanus, numit de el căpitan al gardei, îi zicea: „ţine, mă vei apăra, dacă îmi voiu face datoria; dacă nu întoarce-o în contrămi: ori ce greşeală la suveran are mai puţină scuză.“

Şi ce bine oglindeşte bustul acesta, fără cunună pe cap, fără însemnele măririi, înălţimea gândurilor, mărimea sufletului! Cu părul tras pe frunte, rămas puţin, ca la Iuliu Cesar: ajuns prin urmare în deplină maturitate, când toate florile s'au scuturat de pe ramura vieţii; fără copii, aşa dar fără ultima mângâere a oamenilor ce conduc pe semenii lor, şi care, din slava în care trăesc, par că pătrund şi mai adânc vanitatea celor pământeşti; cu ochiul trist privind drept înaînte: cu gura uşor ridicată de la o latură,—chipul Impăratului e icoana însă-şi a melancoliei. Acolo se răsfrâng grijile unui imperiu mare ca lumea: acolo,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

năzuinţele unui suflet păgân, în care, cu toate astea, sublimul martir de la Golgota părea că aruncase sămânţă îndoelii ; acolo, luptele unei conştiinţe, în care blândeţea ertătoare a geniului se întâlnea cu disciplina rigidă a generalului din Germania de jos. Acesta e căpitanul din primul răsboiu dacic, care, după ce bătuse pe strămoşii noştri în pământul lor, se ruga de femeile dace să nu-şi caute singure moartea, fiind-că „Roma iartă pe cine se supune“, cuvinte noi în gura unui popor, ce nu ertase niciodată pe nimeni.

Şi privind în ochi cuminţi ai Impăratului mă gândeam că a fost o fericire pentru noi, coborâtorii Dacilor şi ai Romanilor, că cele două popoare s'au isbit, s'au frânt, s'au contopit într'un popor nou, tocmai în epoca cea mai curată a imperiului, sub privirea blândă a divului Traian. In adâncimea straturilor cu adevărat poporane de la noi, în munţii Oltului şi ai Vrancei ; prin Neamţu pe la Suceava şi prin Bucovina ; prin Transilvania şi prin Banat, acesta este tipul moral al ţăranului : omul cuminte care vede şi iartă cât poate, melancolicul care trăeşte pe corhane, cu portul dacic şi cu sufletul român,— pe când femeea lui, *dacă* în toată puterea cuvântului a rămas vânjoasă şi încăpăţânată cu surorile sale de

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

altă-dată: „bete de ură şi de durere, femeile nu vor s'audă, se smuncesc din mânile soldaţilor, nepăsătoare de moarte, gândindu-se numai să împărtăşească soarta comună". Aşa e şi astăzi romînca în Transilvania, care, când intră într'un neam străin îl romăuizează. Marea lege fiiziologică care transmite pe cale generativă, în bărbat, prototipul rasei, calităţile neclintite ale tatălui celui dintâi, când mai cu seamă împrejurări din afară nu le-au schimbat.

Şi mă gândeam la multe, acolo, în mijlocul sălei de marmoră, în faţa familiei Urpia . . . Mă dândeam la tinerei noştri cu mijloace, cari năzuesc toţi spre Paris; la famiile care pot călători, şi se duc numai la Paris: la artiştii noştri, din care foarte puţini trec pe la Roma, şi atunci numai în fugă. Şi cu toate astea, aici este obîrşia neamului nostru, aici şi la satul Grădiştea; aicea e coloana traiană; în Italia, la Benevent, e arcul de triumf al Impăratului.

Şi la câte altele nu mă gândeam !.. Le aşezămintele noastre de cultură, care nu au nici copiile în gips ale busturilor Impăratului; la şcolile noastre, în care copii învaţă istoria romană fără să aibă un singur manual popular asupra lui Traian, o reducere a capitolelor din Dion Cassius (deja traduse) sau a monografiei cu care preotul Brottier

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

completează Istoriile lui Tacit. Se vorbea cînd-va, la noi, de aducerea unei copii a coloanei traiane şi ridicarea ei pe una din pieţele capitalei. Fericită idee, care însă a fost părăsită, sub cuvânt că, din momentul ce colonia există la Roma, nu mai e nevoe să existe şi la noi, iar că în locul coloanei ar fi mai merit să ne ridicăm monumentul eroilor de la Griviţa şi Plevna. Bine e să ridicăm monumente în amintirea războiului nostru din urmă. Dar faptele ce le vor rechema ele, sunt în mintea noastră a tuturor; nimeni nu se îndoeşte de existenţa lor. Pe când cucerirea Daciei, podul peste Dunăre, chipul Impăratului, existenţa sa chiar par basme, sunt legende, fără nici o putere evocativă pentru popor şi pentru copiii din scoală, mai cu seamă de când entusiasmul dascălilor transilvăneni a fost îndepărtat de ironia boujuriştilor decadenţi. Vai de poporul care îşi tratează mărirea trecută cu ironie!... Coloana traiană, înălţându-se splendidă în capitala Romîniei tinere, ar fi axa pe care s'ar învârti, ca spirala antică, năzuinţele noastre; ar fi dovada hotărâtoare, pentru munteanul din Vrancea şi câmpeanul din preajma Bărăganului, că *Traian*, nu e poveste: ar fi documentul nostru de noblete, adus la noi. Ar trebui să ne deprindem a fi serioşi cu minunata comoară de senti-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mente ce o avem în marele suflet anonim al poporului: s'o păstrăm ca cea mai nestimată bogăţie ce ne-a venit, nouă, surtucarilor, fără nici o osteneală, ca de la un unchi din America; s'o păstrăm, s'o mărim şi s'o venerăm. Legendele istorice, faptele mari din trecut, ce s'au strecurat prin naivitatea poporană, trebue să le sprijinim şi le întărim cu dovezi scrise în piatră şi în bronz. Destul am fost copii flecari, destul am rîs de entusiasmul bătrânilor profesori latinişti, de limba lor, de visurile lor, de idealul generaţiei de la *paş' ş'opt*, de constituţie, de *liberdea*, de *sofragiu*; destul am maimuţit un scepticism pe care nu-l aveam. De la război încoace, par'că multe sau schimbat în bine. Ne-am cucerit neatârnarea, avem o armată, ne-am fixat o limbă, au răsărit doi-trei scriitori, mai mari decît timpurile lor,—prin urmare am avut mai mult noroc de cît minte. Să avem şi puţină minte! Să fim serioşi!

Ah, pustiu de condeiu, cum mă iai la vale! pustiu de condeiu şi pustiu de suflet! . . . Aleargă înainte, mînă, goneşte, sare de la una la alta, fără nici-o regulă: aveţi dreptate să zicezi că nu sunt disciplinat. Aşa este. Pe de altă parte însă, ce plăcere de a da drumul vorbei!.... Venerea, Traian, a-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mericanii, landourile, Lydda. Ah, Lydda! O uitasem....

Aşa e: uitasem pe Lydda; ceeace probează că Ulisse avea dreptate şi că insula Ogygia se poate întâlni şi pe Capitol. De astă dată însă Calyspo era de piatră.

Neştiind ce s'a putut întâmpla, eşii din muzeu şi 'mi îndreptai paşi către *via Marguta*, strada atelierelor, unde şi Lydda avea pe al său. Era pe la amiază. Stradele erau pline de lume. Din *piazza Venezia* se vedea tot *Corso*, până la *piazza del popolo* inundat de soare, scânteetor de îmbrăcăminţi femeeşti. Eu eram preocupat. Lumea umbla forfota, o lume sănătoasă, limpede la chipuri, ce părea fericită de a trăi, mulţumită de a merge spre casă, către care o mâna pofta de mâncare. Romane grase, cu părul negru şi faţa albă; străine blonde, şubţiratice şi vaporoase; trăsuri, in coşul cărora tremurau crângi întregi de trandafiri; viaţa de primăvară a unei mulţimi civilisate, alergând instinctiv după fericire. Imi treceau prin minte crîmpee de idei, pete de imagini, un nas berbant al unei americane, chipul unui ofiţer, un *lupetto* de pe capra unui birjar ce lătra după lume. De odată mă oprii în loc, tresărind: e cu putinţă ca toată lumea asta să vorbească

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

italieneşte, când ceerul meu funcţiona liber, numai în limba mea? Şi atunci, printr'o solidaritate inconştientă, mă gândii la D-l Hristache din termele lui Diocliţian . . . Bietul om! Ce cinstit grăea el în limba lui; „haide, soro, să mai vedem un Traian, ceva.“

Când ajunsei la Lydda, o găsii lucrând la portretul unei doamne americane, care era de faţă şi *poza*. Ne salutarăm din cap cu un zâmbet şi un semn. Ea îşi căută de lucru mai departe: eu mă strecurai pe după nişte pînze până la un divan. Şi când îmi aruncai ochi mai bine spre americană, Doamne iartă-mă, îmi veni să pocnesc din limbă, par'că ar fi muşcat cine-va dintr'o lămâie în faţa mea. Ce chip de diavol surâzător!...

După ce eşi americana, Lydda veni spre mine, liniştită, şi îmi explică pentru ce fusese silită să lase pe de altă dată muzeul Capitolului. Privirea ei îmi păru stranie, Seninătatea caldă de tot deauna lăsase locul unei expresiuni reci. Vorbea, curăţind paleta domol, fără hotărîre, fără interes. Ce putea să aibă?

Americana lăsase, eşind, un parfum ameţitor de eleganţă şi de bogăţie, ce părea că ne revoltă nervii. Ne învăluea pe amândoi simţimîntul curios al individualităţi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

noastre, deşteptat de odată de aceeaşi cauză dar cu efecte deosebite, precum ne erau firile: la mine, o incordare a voinţei, mişcarea înainte a simpatiei; la Lydda, din potrivă, o depresiuue totală, par'că s'ar fi simţit gata să leşine.

Pentru întâia oară o vedeam astfel. Imi fu ruşine de gîndurile mele secrete, şi încercai să mă apropii de sufletul ei revoltat, pe toate căile, făcîndu-mă mic, vorbindu-i de muzeu, de artă, de tot ce ştiam că-i place şi o interesează. Fu în zadar. Atunci, negăsind nimic, tăcui. Ea se sculase de la lucru şi se uita pe fereastra ce da pe Pincio. Eu priveam portretul.

— Ce eleganţă, personală a d-tale, pui pe pînză!... Par'că modelul tocmai de calitatea asta e lipsit, — zisei eu, ca să zic ce-va.

—Nu-i aşa?... îmi răspunse ea repede.

Nu era de loc aşa: dar deloc. Insă ce să-i faci firei omeneşti, cu toate unghiurile sale ascunse?... In naturile cele mai perfecte, vanitatea răstoarnă cîteodată armonia unei întregi vieţe.

Lydda zise ce-va, printre dinţi, în englezeşte, satisfăcând astfel trebuinţa sufletească de a pune pe o situaţie cuvîntul exact, pe care numai limba în care gândim ni-l dă. După aceea veni către mine,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

înseninată; mă duse la fereastră să-mi arate cum se vedea unda de lumină propagîndu-se prin aer; mişcă perdelele atelierului; apoi rămase în mijlocul camerei, gîndindu-se; ce se mai întâmplase?

— Vrei să dejunăm împreună, îmi zise.

— Bucuros.

Ea surâdea. Devenise încântătoare, Lydda cea de totdeauna, stăpână pe sine, simplă.

Dejunarăm foarte cinstit, cu ouă, şuncă şi ceaiu. După aceea, îmi dete voe să fumez; îmi deschise fereastra şi mă lăsâ cu roatele mele de fum. Ea se întinse pe divan . . .

Pe zidul de la Pincio, rozele cădeau până jos. Soarele băteà în toată puterea lui, pe acoperişuri şi prin grădini. Viaţa, oprită într'un moment de odihnă, părea că s'a lăsat, ca Lydda, în braţele încropite ale namiezului. Doi grădinari dormeau pe pământul gol. Palii de lumină tremurau prin văzduh. O toropeală nespusă se apropia de mine: simţeam că adorm, fără să mă pot opune acestei năvăliri. Un pahar de vin îmi surâdea într'un colţ al închipuirii, rămas deştept. Ceaiu!...

Şi hup!.. Alunecai în neant simţind exact momentul trecerii. Admirabila maşină a conştiinţei înregistrase, ca un aparat sismic, până la ultima ondulaţiune a vieţii.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Când deschisei ochii, tabloul era întocmai ca mai înainte. Până şi grădinarii stau tot la pământ. Mă uitaiu la ceasornic: dormisem poate vre-o zece minute. Mă sculai binişor. Lydda dormea. Mă apropiai de dânsa, dorind să văd ce impresie îmi făcea: ochi închişi îi dau aerul par'că şi mai candid. Corpul întreg, rezemat cu încredere pe divan, mi părea uşor ca un fulg. O mână cădea pe coapsa dreaptă, albă ca o floare. O sărutai cu mare grijă; trecu o adiere de flori prin degetele fiine. După aceea, închisei fereastra, să nu răcească: îmi luai pălăria şi eşii tiptil, lăsând-o să se odihnească. Ştiu că se scoală de dimineaţă, că lucrează din zori de zi până seara, cu aceeaşi nestrămutată credinţă în bine: prin urmare repaosul ei trebuea respectat ca un lucru sfânt.

Ce minunat lucru e o asemenea fire!

Demnitatea omenească e ridicată la înălţimea poeziei.

Cred, iubite domnule Filip, că o idee nouă se statorniceşte în spiritul meu: aceea de a lua pe Lydda. Cu o astfel de femee, viaţa mea se va desfăşura mai departe, limpede, ca până acum, şi sper că şi a ei va fi ferită de necazuri.

Aşteptând să-mi răspundeţi, rămân al d-voastră.

Mircea M.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA X.

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

O noutate curioasă: era cât pe aci să deviu *pesimistru.* Inchipuiţi-vă că de la fereastra deschisă a atelierului, lângă care am adormit, m'am ales cu nişte friguri năprasnice. Ce s'a întâmplat cu mine timp de trei zile, nu ştiu. Se pare că am trecut printr'o *perniciosa,* din care nu scapă de cât unul la mie, şi că salvatorul meu este doctorul Baccelli, care a făcut cu mine experienţa supremă a injecţiunii intravenale a unui *serum* descoperit de el. Eu nu ştiam nimic. Imi aduc aminte numai, că deschizând ochii, am întâlnit cu privirea alţi doi ochi, pironiţi asupra mea, doi ochi adânci, de o intensitate de viaţă extraordinară, care păreau a pândi scânteea de suflet ce mai licărea în mine, păreau a-mi filtra, din pupilele arzătoare, focul eternităţii.

Ce mare e omul !...

Revenindu-mi în simţiri, căutai să-mi adun mintile. Cine era domnul acesta? Cât ţinuseră frigurile, mă luptasem cu Kant.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Imperativul categoric, numeni, ideile aprioristice, teoria spațiului și a timpului,—o hălămostie de abstracțiuni, pe care le discutasem și le combătusem cu o luciditate rară. Va trebui să vă istorisesc când va lupta această chimerică.

Deschizând ochii, doctorul Baccelli mi se păru că e Kant. Vedeam că dincolo de umbra potrivnicului meu stă chipul palid al Lyddei, dar credeam că o visez, cum visasem aevea, timp de trei zile și trei nopți. O evidentă desfacere a personalității mele, mă legà, jumătate cu visul și jumătate cu realitatea. Doctorul zise:

— Come va, caro amico?

Mă trecù un fior de fricà:

— Brutto vecchio! sei diventato italiano?

Atunci vocea Lyddei răsună în auzul meu ca o muzică, și legătura cu realitatea se statornici deodată. Ea mă lămuri că domnul pe care-l batjocorisem era salvatorul meu. Doctorul râdea, bufneà pe nări, își frecà mâinile:

— Va bene, va benone. Dica pure...

Apoi veni lângă mine, mă luă de mână și începu să mă mustre, râzând:

— Așa, ha? Mă faci bătrân... Ba încă bătrân urât? Nu poate toată lumea să fie tânără, ca dumneata...

Atunci mi se ridică negura de pe minte.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Par'că o sfârşeală sufletească mă cuprinse, un sentiment de mizerie şi de slăbibiune, de milă şi de ruşine. Înţelesei într'o clipă că ceva grav se petrecuse cu mine; că omul acesta mă scăpase dintr'o mare primejdie. Şi cum el îmi ţinea mâna într'ale lui, o covârşitoare putere de iubire şi recunoştinţă mă făcu să-i sărut o mână...

In sfârşit medicul plecă.

Lydda îi luă locul, pe scaun. Ce minunată mi se păru? Slăbise. Obrazul ei, de răsură abia înflorită, era palid. Sub lumina lămpii, vedeam vinele albastre cum mângâiau pieliţa.

Inchisei ochii, deplin stăpân pe mine, dar cu pornirea către vis a omului care a umblat trei zile prin nefiinţă; închisei ochii, ca să nu mai pătrundă nici o imagine alături de a Lyddei, şi astfel să rămână a sa, eternă, în sufletul meu.

Imi puse mâna pe frunte şi mă chemă, cu un glas... cum n'am mai auzit. Redeschisei ochii, cu fondul de şiretenie şi de plăcere de a o vedea suferind pentru mine, care de fapt nu era decât dovada slăbiciunii în care mă găseam, şi îi luai mâinile, le sărutai şi iar le sărutai, cu sentimentul de neţărmurită mulţumire fizică, cu care copilul adoarme sub respirarea caldă a mamei. O uşoară roşeaţă i se urca în obraz.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Imi zâmbi: imi închise gura, fiind-că voeam să vorbesc; îmi dete niște doctorii și mă pofti să adorm. Cum să adorm! că doar până atunci mă luptasem cu toate ligliioanele somnului. Dar nu: acela nu fusese somn, ci delir. Prin urmare trebuea să mă supun.

Inchisei ochii din nou, și fie slăbiciune, fie lipsă de odihnă adevărată, adormii

Când mă deșteptai din nou, se îngâna de ziuă. Prin crăpăturile obloanelor se insinua lumina. Mă uitai prin prejur. Intr'un fotoliu dormea cine-va, o femee. Cine putea să fie?

Imi adunai gândurile răslețe. Capul îmi huea în gol. Cu toate astea, ideile îmi erau limpezi. Imi aduceam aminte de doctor, de Lydda, de vorbele de cu seara; apoi, mai din urmă, de visuri și de Kant. Ah, iar Kant!

Ce curios! Vorbisem cu el, de-a binele; îi dovedisem că se înșelà în unele afirmări: că nu există timp și prin urmare nici idei aprioristice: că filosofia energiei universale rasturna labirintica sa zidire, care, cu toate astea, îmi fusese atât de dragă. Iar el mă ascultase zâmbind. Asta era răspunsul său: zâmbetul. O, afurisit de bătrân, maniac,— ce câștigi zâmbind? Răspunde, dacă ai ce!

Incepuse să-mi fie foame. Aș fi vrut să

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

chem, dar îmi era milă de fiinţa care dormea alături, căzută de osteneală. Ce straniu e corpul omenesc, desfăşurat în nepăsarea somnului!

Prinsei a răsuci nişte ciucuri de la învelitoarea patului, gândindu-mă în urmă, departe. Câte nimicuri dulci, din vremea copilăriei!... Viaţa noastră trecută stă în raport invers cu viaţa noastră presentă, din punct de vedere al fericirii: aceasta, fiindcă momentul actual este totdeauna covârşitor, în bine sau în rău. Şi iar adormii.

Când mă deşteptai acum, o figură nouă stă plecată spre mine. Imi trecui mâna pe frunte, ca să mă simt bine: eram deştept. Recunoscui după îmbrăcăminte persoana care dormea în fotoliu. O rugai să deschidă obloanele. Le deschise. O orgie de lumină se revarsă în odaie, aducând par'că evident, veste bună de la natura din afară. Mă uitai la sora de caritate ce mă îngrijea. Un obraz tânăr şi curat. Il mai văzusem undeva. Unde? Printr'o graţioasă mişcare ce făcu din cap, îmi adusei aminte, ca prin vis, că în mijlocul aiuririi mele, avusesem o o licărire de conştiinţă, în care realitatea mi se întipărise sub forma mişcării din cap a persoanei ce era de faţă. O rugai să-mi dea o oglindă şi un pieptene; numai decât închipuirea de sine îşi lua împărăţia.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Sora căută oglinda, dar n'o găsi; găsi însă pieptenele, şi cu o îndemânare rară, se apropiă de mine şi-mi îndreptă părul în cap. Un parfum de mână vie îmi adiă prin minte. Mă simţii mişcat de un resort sufletesc de gratitudine şi, mai mult, de dorinţă de ai plăcea. Ea zâmbea. Rosti câteva cuvinte italieneşti, şi înţelesei după accent că era engleză. Asta fu de ajuns ca să mă recheme la acelaş sentiment curios ce avusesem în atelierul Lyddei, când posa americana. Ce nepotrivealã între ceea-ce se cuvine şi ceea ce este!

Ziua trecù repede. Veni doctorul, puſnind pe nări ca de obiceiu, şi-mi dete deslegare de a mânca şi a trăi mai departe. Spre seară veni Lydda, dete drumul surorii de caritate pentru un ceas şi rămaserăm singuri.

Cum am văzut-o atunci, nu cred să mai văd nimic asemuitor. Un menuet de Mozart ar putea spune mai bine, cu eleganţa sa glumeaţă şi melancolică, ce era Lydda atunci. Işi ridică pălăria din cap, cu foşnituri de mătase moale; o aşează pe un scaun, fără a se uita în oglindă, şi veni lângă mine. Aţi băgat de seamă ce impresie de statornicie lasă o femee care îşi pune sau îşi ridică o găteală, fără a se uita în oglindă? Prinserăm a vorbi de una

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

şi de alta, de vremea frumoasă, de plimbările noastre, — până în sfârşit îi spusei... că aveam să-i spui ceva. Ea mă privea nehotărâtă :

— Ce ?

— In mintea mea s'a statornicit o idee... Cred că de acum nu mai pot trăi fără de dumneata... Primeşti ?

Lydda îşi retrase puţin scaunul şi se uită la mine ţintă, cu o privire luminată de bucurie.

— Cred... aş crede că... altă dată.

— Altă dată, dacă vrei. Înţeleg că poate n'ai destulă încredere în hotărârea mea de acum ; toţi bolnavii fac proecte mari pentru viitor, fiindcă astfel se înşeală singuri.

— Nu, doamne fereşte. Primesc cu bucurie şi recunoştinţă. Viaţa mea e legată de viaţa dumitale cu temeinicia hotărârii lăuntrice, care nu se teme de nici o stavilă şi de care nu am să dau seama decât lui Dumnezeu. Altfel, înţelegi că nu aş fi aici lângă dumneta.

— Bine, Lydda. Cred însă că trebue să-ţi spun unele mici neregularităţi din viaţa mea, de care e drept că nu sunt răspunzător, dar care nu mai puţin există...

— Te rog...

— Starea mea civilă nu-i tocmai în regulă... Nu am tată.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Ea se plecă spre mine şi mă cuprinse cu braţele de gât.

— Ştiu, îmi zise încet; am înţeles de mult...

— Şi primeşti?

— Mai mult ca ori când...

Asta este, iubite domnule Filip, ziua hotărâtoare. Ce s'o întâmpla deacum cu mine puţin îmi pasă. Lydda îmi redă un lucru scump: respectul anonim al lumii, la care credeam că nu am drept să aspir. Prin urmare înţelegeţi că singurul meu gând de azi înainte este de a răsplăti prin cel mai mare devotament pe aceea ce va deveni femeea mea. Vă rog dar să faceţi prin tribunal actul de consimţământ al mamei şi să mi-l trimeteţi fără întârziere.

Mă opresc, fiind-că sunt ostenit. Sper să vă scriu mâine din nou.

Al d-voastră

Mircea M.

SCRISOAREA XI

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Teoria spinoziană, care admite pe om ca o întrupare fugitivă a voinţei lui Dumne-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

zeu (personificat în *substanță*, cu atributele sale: unitate, necesitate și infinit) este, sub o altă formă, teoria biologică modernă, care stabilește o identitate perfectă între energia vieței cu energia universului, și anume cu una din formele acesteia: energia chimică.

In știința modernă s'a dovedit că fenomenul vital în imensul circuit al energiei universului, este totdeauna precedat de un fenomen chimic și produce la rîndul său un fenomen caloric. Prin urmare, energia vitală își trage origina din energia chimică potențială, grămădită în principiul constitutiv al organelor, iar la rîndul său energia vitală produce energia termică. Căldura, care până acum era considerată ca o condițiune generatrice a organelor vieței, este astăzi considerată, din potrivă, ca un produs al funcționării organelor, și, prin urmare, în ordinea dinamică, ca un mijloc de eliminare a vieței animale, după cum acidul carbonic este, în ordinea substanțelor, un material uzat și, ca atare, dat afară. De o potrivă cu energia calorică este considerată energia mecanică, energia electrică, fosforică: atâtea căi pe care energia chimică potențială, introdusă în organismele vii, se întoarce în energia universală.

Se înțelege prin urmare că viața nu este

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Ea se plecă spre mine şi mă cuprinse cu braţele de gât.

— Ştiu, îmi zise încet; am înţeles de mult...

— Şi primeşti?

— Mai mult ca ori când...

Asta este, iubite domnule Filip, ziua hotărâtoare. Ce s'o întâmpla deacum cu mine puţin îmi pasă. Lydda îmi redă un lucru scump: respectul anonim al lumii, la care credeam că nu am drept să aspir. Prin urmare înţelegeţi că singurul meu gând de azi înainte este de a răsplăti prin cel mai mare devotament pe aceea ce va deveni femeea mea. Vă rog dar să faceţi prin tribunal actul de consimţământ al mamei şi să mi-l trimeteţi fără întârziere.

Mă opresc, fiind-că sunt ostenit. Sper să vă scriu mâine din nou.

Al d-voastră

Mircea M.

SCRISOAREA XI

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Teoria spinoziană, care admite pe om ca o întrupare fugitivă a voinţei lui Dumne-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

zeu (personificat în *substanță*, cu atributele sale: unitate, necesitate și infinit) este, sub o altă formă, teoria biologică modernă, care stabilește o identitate perfectă între energia vieței cu energia universului, și anume cu una din formele acesteia: energia chimică.

In știința modernă s'a dovedit că fenomenul vital în imensul circuit al energiei universului, este totdeauna precedat de un fenomen chimic și produce la rîndul său un fenomen caloric. Prin urmare, energia vitală își trage origina din energia chimică potențială, grămădită în principiul constitutiv al organelor, iar la rîndul său energia vitală produce energia termică. Căldura, care până acum era considerată ca o condițiune generatrice a organelor vieței, este astăzi considerată, din potrivă, ca un produs al funcționării organelor, și, prin urmare în ordinea dinamică, ca un mijloc de eliminare a vieței animale, după cum acidul carbonic este, în ordinea substanțelor, un material uzat și, ca atare, dat afară. De o potrivă cu energia calorică este considerată energia mecanică, energia electrică, fosforică: atâtea căi pe care energia chimică potențială, introdusă în organismele vii, se întoarce în energia universală.

Se înțelege prin urmare că viața nu este

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

alt-ceva de cît circularea energiei, care, pornită din lumea fizică, se întoarce în lumea fizică, după ce a făcut o scurtă trecere prin organismele animale.

Prin urmare substratul teoriei spinoziane.

Pentru Spinoza, omul nu este de cât o formă fugară a voinţei lui Dumnezeu. Acest Dumnezeu se propagă în timp pe calea *necesităţii*, cu alte cuvinte după legile *firii* şi *esenţei* sale. Acest Dumnezeu nu e nici bun nici rău: el *este*. Şi cum el este, conform legilor *esenţei* sale, tot astfel natura întreagă *este*, conform aceloraşi legi. Tot ceea-ce este într'un asemenea Dumnezeu e *necesar*, — şi acestea sînt legile energeticei.

Printr'o curioasă contrazicere, Spinoza face o dinstincţiune între Dumnezeu şi univers, cu toate că recunoaşte că fiecare atribut al lui Dumnezeu nu este decât o manifestare a naturei sale, care rămâne totdeauna simplă şi aceeaşi; cu alte cuvinte, contestă părţii natura fundamentală a totului, dând astfel naştere teoriei *ideilor inadequate*, care şi este partea cea mai obscură a Eticei sale.

Dar, ţinînd seamă de timpul în care a gîndit el, Spinoza a fost marele filosof al viitorului, când a pus, sub o formulă abstractă, temeliele energeticei. Căci ce alta

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

este *substanța*, unică, necesară și infinită, dacă nu *energia*, unică, necesară și infinită și dânsa? Binele și răul nu există în natură, ci sunt noțiuni omenești. In natură, tot ce există e perfect, prin chiar aceea că există, iar ceea-ce există este *ființa și mișcarea*. Totuși, noțiunea binelui și a răului, rezultând, pentru noi, din comparațiune, trebue păstrată, spre a ne forma idei asupra calităților oamenilor în general și a-i îndemna să se conformeze intereselor speciei.

Cu alte cuvinte, o vastă concepțiune unitară a unui circuit, care, fie că s'ar chema *substanță*, fie că s'ar chema *energie*, se găsește același, peste tot, de la sistemele planetare cele mai depărtate, până la om și până la viața lui complicată și gânditoare.

Se înțelege prin urmare că *numenele* sau lucrurile în sine, care, după Kant, nu pot fi cunoscute, de oare-ce, fatalmente, noi nu putem cunoaște de cât propriile noastre facultăți, sunt rămase departe înapoi față cu conceptul științei moderne. Astăzi, foarte puține fenomene mai sunt *numene*, și în urma descoperirii energiei universale, nici un fenomen nu mai are dreptul de a se ascunde după această misterioasă calificațiune, afară de cât poate energia universală ea însă-și. Cum însă filosofia științei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

admite că aceasta este substratul, esenţa însăşi a lumii, ea poate fi fenomen sau numen, după cum individul care o contemplează o înţelege sau nu.

Teoria energiei universale răspunde concepţiunei kantiane a timpului, în acest sens ca şi una şi alta neagă existenţa timpului, din punct de vedere obiectiv. Deosebirea esenţială stă în concepţiunea spaţiului. Pe când Kant pune spaţiul ca şi timpul prin *formele pure* sau *naţiunile aprioristice*, care nu au nimic a face cu lumea exterioară— filozofia noastră îl confundă cu însă-şi energia universală. Spaţiul nu este, din punct de vedere obiectiv, decât o latură a energiei. Distanţele interplanetare *sunt* şi se calculează; aceste distanţe iau forma energiei latente, fac parte din unitatea absolută a universului şi nu se pot despărţi de ea, ca noţiune de *coprinzător* şi *coprins.*

Din definiţiunea puramente subiectivă a noţiunii de *timp* şi de *spaţiu* a lui Kant (cea d'intîi ca intuiţiunea schimbărilor ce se operează în noi, car cea de a doua ca formă a fenomenelor externe), Schopenhauer a tras definiţiunea sa: timpul — raportul dintre evenimente; spaţiul — raportul dintre lucruri.

Pentru noi, o deosebire fundamentală se impune:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

a) din punct de vedere obiectiv, timp, absolut nu există, energia fiind unică şi eternă ; spaţiu există, dar el se confundă cu energia însă-şi ;

b) din punct de vedere subiectiv, noţiunea de timp trebue să se transporte în noţiunea de spaţiu, ca să devie posibilă; şi atunci avem: două manifestaţiuni simultanee ale energiei dau oamenilor noţiunea de spaţiu ; două manifestaţiuni succesive, dau noţiunea de timp,—dar amîndouă sunt în spaţiu, cu deosebire că cea d'intâi implică ideea de simultaneitate, iar ceea de a doua de succesiune.

Rezultă prin urmare de aci că temelia însă-şi a celei mai artistice filozofii de până astăzi, este atinsă.

Cele trei hipostase kantiane ale spiritului uman complect sunt: sensibilitatea, înţelegerea şi raţiunea. Sensibilitatea produce intuiţiuni ; înţelegerea reuneşte intuiţiunile prin judecată, iar raţiunea scoate din judecăţi idei. Dar fiecare din aceste hipostase este condiţionată : cea dintâi, sensibilitatea, de noţiunea de timp şi de spaţiu ; cea de a doua, de legile universale şi necesarii ale înţelegerii, care sunt *conceptele pure* sau *categoriile*, cum le numeşte Kant (de cantitate, de calitate, de relaţiune şi de modalitate); cea de a treia, de principiul aprioristic şi inherent sie-şi, al unificării sau sin-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tesei, prin care se ridică la cele trei *absolute*: sufletul, lumea şi Dumnezeu.

Cum însă timpul nu există din punct de vedere obiectiv, iar din punct de vedere subiectiv se reduce la spaţiu,—unul din cei doi termeni între care oscilează intuiţiunea kantiană lipseşte, şi lipseşte tocmai acela, care, fiind aşezat cu totul afară din sfera experienţei sensibile, este născătorul *aprio-rismului.* Rămâne prin urmare spaţiul. Am văzut însă că spaţiul, din punct de vedere obiectiv, se confundă cu energia însă-şi, că este prin urmare un atribut al substanţei; că din punct de vedere subiectiv, el este un raport de simultaneitate; că fiind un *raport*, intră numai decât în legile înţelegerii, prin urmare ale logicei.

Atât este de adevărat aceasta, în cât Kant, când se ocupă de formele judecăţilor noastre (care, după dânsul, nu se întemeează pe experienţă, ci sunt legi *universale* şi *necesarii*), le pune pe toate în spaţiu şi pe nici una în timp, de oare-ce toate: individualul, particularul şi universalul; afirmativul, negativul şi limitativul; categoricul, hipoteticul şi disjonctivul; problematicul, judecata de aserţiune şi necesariul,—toate sunt atribuite de spaţiu, timpul neavând, chiar înţeles cum este astă-zi, atribute care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

să nu fie împrumutate spaţiului, cu înţelesul de succesiune stabilit de noi.

De aci decurge un bine imens pentru filozofie, şi anume dispariţiunea cunoştiinţelor aprioristice, prin urmare a noţiunilor transcedentale, care au încurcat omenirea de când a început să devie serioasă până astă-zi. Prin urmare, tot ce nu se atinge de om şi din ceea-ce se atinge de el, somatologia, intră în cadrul ştiinţelor propriu zise; tot ce se atinge de suflet, intră în cadrul psichologiei, care, redusă la fisiologie cum este astă-zi, devine în întregime experimentală.

Poate că adevărata greutate de aci încolo începe, în acest sens, că oamenii moderni, cercetători neobosiţi ai adevărului, studiază cu cea mai mare seriozitate psichologia pe cale fisiologică, iar când ajung la sintesă, trec deodată în transcendental.

Aşa, bună-oară, Wundt, după ce face minunatele sale cercetări de psichologie fisiologică, ajunge, în ultima analiză, să se ralieze la teoria animismului, cu nehotărâre, este adevărat, dar cu mai multă simpatie pentru această teorie decât pentru toate cele-l'alte. Când vrea să dea ceva de la sine, aduce următoarea hipotesă: „ceea-ce noi chemăm suflet este fiinţa internă a unei singure unităţi, care, în afară, se manifestă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sub formă de corp“ Si apoi adaogă această *presupunere*, care, chiar sub forma modestă sub care e prezentată, e de natură a pune anarchie în toate spiritele : „acest fel de a pricepe problema corelaţiunii (dintre fizic şi psihic) ne îndeamnă cu hotărâre să presupunem *că fiinţa intelectuală este realitatea lucrurilor*“.

Va să zică ne-am zdruncinat atâta, ca să ajungem din nou la teoria platoniciană a realităţii lumii prin participarea ei la *idei*.

Ce se face cu toţi oamenii moderni, care se muncesc să prindă o dovadă serioasă în sprijinul unei afirmaţiuni vagi ? Ce se face cu toate ramurile ştiinţelor pozitive, care, toate, lucrează numai în domenul realităţii fizice ? Ce se face cu convingerea lui Spencer că „în însă-şi afirmaţiunea că ori-ce cunoştinţă e relativă, se implică afirmaţiunea că există un nerelativ... Din chiar necesitatea de a gândi prin relaţiuni, reese că relativul nu se poate concepe daçă nu este pus în raport cu un nerelativ real... Ne este imposibil de a ne desface de conştiinţa unei realităţi ce se ascunde sub aparenţe, şi din această imposibilitate decurge indestructibila noastră credinţă în realitate“.?

Cu acest metod de a privi lumea şi pe om, ştiinţa devine imposibilă. Dacă este exact că fiinţa intelectuală este realitatea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lucrurilor, adevărul fizic devine subiectiv, caracter fundamental falş pentru astronomie. Iată un exemplu între o mie. In astronomia siderală, o chestiune care a preocupat ştiinţa la cel mai înalt grad a fost determinarea caracterului nebuloaselor: dacă ele sunt formate din corpuri stelare solide sau din mase de gaz. Herschel, cel d'intâi a manifestat oare care îndoială asupra soliditătei nebuloaselor, deşi aparenţa era contra lui. După cercetările lui Bond, cu marele refractor de la Cambridge; după cercetările cu refractorul de la Washington şi apoi după cercetările cu cel mai mare refractor ce se construise până în 1877 al lui Lord Rosse, se hotărâse în mod pozitiv că nebuloasele sunt formate din stele. Prin urmare, iată un punct stabilit în intelectul nostru asupra realităţii nebuloaselor. Când deodată, vine Huggins şi dovedeşte cu spectrescopul că nebuloasele sunt mase de gaz pur.

Atunci, firește, se naşte întrebarea : dacă realitatea lucrurilor este intelectul nostru omenesc, valoarea realităţei este fluctuantă, după cum fluctuantă este reprezentaţiunea ei în intelect. Dar este evident că reprezentaţiunea din intelect e, în cazul lui Bond şi Lord Rosse, reprezentaţiunea numai a aparenţei realităţii. Prin urmare, cu inte-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-193

lectul nostru substituit realităţii, este real ceea-ce ne pare nouă real, iar nu ceea-ce este real în sine. Ducând teoria ceva cam departe, un nebun nu mai este ne-bun când vede un cocostârc pe nasul vecinului, ci este *bun* întru atât, întru cât asta îi este revelat lui de reprezentaţiunea sa internă.

Dar nu. O realitate în sine există: ea ne este dovedită de însă-şi necesitatea facultăţilor noastre de a gîndi prin relaţiuni, şi cum ştiinţa are de scop de a găsi tocmai *nerelativul real absolut*, ori-ce filozofie care depărtează ştiinţa de la acest scop, nu este serioasă.

Şi punct.

Al d-voastră

Mircea M.

SCRISOAREA XII.

Costieni. 189...

Iubite domnule Mircea,

Scrisorile d-tale din urmă m'au zdruncinat sufleteşte atât de mult, în cât eram hotărât să plec la Roma. M'am măgulit un moment cu speranţa că prezenţa unui ro-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mân, a unui prieten ca mine, care se interesează de soarta d-tale fără nici un alt scop decât acela al binelui, te va scoate din încurcăturile în care pe zi ce merge te adânceşti mai mult. A trebuit însă să mă las de ideia asta, ştiindu-te cât eşti de încăpăţînat.

Vrei să te însori. Insoară-te.

Numai, gândeşte-te bine. Eşti pregătit de natură şi de împrejurări să fi om în toată înalta accepţiune a cuvântului. In renaşterea ţării noastre, în care nimic nu e încă definitiv clasat şi aşezat, un bărbat ca dumneta era în drept să aspire la tot, — cu o condiţiune însă: de a nu avea încurcături. Trebue să-ţi spun, în momentul acesta, grav şi pentru mine şi pentru d-ta, că eram hotărât să-ţi asigur, din puţinul ce agonisisem, neatârnarea materială. Eu nu sunt legat de lume prin nimic; nu am pe nimeni. Pe d-ta te-am urmărit de mic copil, ştiindu-te fără familie şi fără mijloace, şi te-am urmărit, cu ideea, ce-va cam romantică poate, de a face un exemplar omenesc perfect. Mi se părea că eşti înzestrat de fire cu o admirabilă armonie de facultăţi. Chiar optimismul d-tale, spre deosebire de pesimismul meu, era o dovadă de equilibru. Dacă am insistat întotdeauna, şi fără să-ţi spun resortul ce mă mişca, în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sens pesimist, am făcut-o spre a te înarma mai bine : cine crede prea mult în oameni, va gusta din amărăciune. Acesta e unul din puţinele aforisme ce rămân neclintite în toate timpurile şi peste tot locul.

In mijlocul acestor planuri de viitor şi când tocmai mi se părea că ai ajuns la liman, apare engleza...

Ce să-ţi spun ?... Imi pare că eşti deja prea mult înaintat, şi un sentiment de delicateţe mă împiedică de a-ţi destăinui tot ceea-ce gîndesc personal-despre dânsa. Mai sper că poate vre-o împrejurare neprevăzută, voinţa tatălui ei, dacă e om de omenie, sau deşteptarea dumitale din visul acesta de bolnav, să repue lucrurile în starea lor firească.

Nu înţelegi ce mare e omul, singur : ce orizont se deschide în viitorul d-tale de fiinţă gânditoare ; ce farmec nespus e în viaţa solitară, concentrată în facultatea de a creea ?

In ultima d-tale scrisoare mă laşi să întervăd ce-va de felul acesta. Pe drept sau pe nedrept, vrei să răstorni o teorie : îmi dai o dovadă de puterea de a gândi, tocmai atunci când vrei să comiţi actul cel mai potrivnic vieţii unui gânditor !

Inţeleg astăzi foarte bine disperarea unei biete mame, care îşi creşte copilul în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

atmosfera curată a familiei, şi îl vede deodată încăput pe mâna unei triste creaturi....

Nu voi să te rânesc, şi de aceea mă grăbesc să-ţi spun că nu compar, ci numai dau un exemplu.

Sunt foarte mâhnit.

Te rog, dacă ţii cât de puţin la prietenia mea, să nu grăbeşti lucrurile. De e scris că trebue să se facă o asemenea căsătorie, aşteaptă cel puţin să te îndreptezi bine. Nu-ţi trimit încă actul de consimţimânt al bătrânei. Cu torte astea, dacă nu vrei sau nu poţi ţine socoteală de rugămintele mele telegrafiază-mi, şi-l vei avea.

Fii sănătos.

Filip A.

SCRISOAREA XIII.

Roma. 189...

Iubite domnule Filip,

Cât rău şi cât bine mi-a făcut scrisoarea d-voastră! Un strigăt îmi vine pe buze, dar trebue să-l înăbuşesc, căci poate mintea mea slăbită de boală, înţelege lucrurile cum nu sunt în realitate.

Imi pare rău că n'am putut să vă îm-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

plinesc dorința de a mai aștepta cu celebrarea căsătoriei. Vârsta mă dinspensà de actul de consimțimânt al mamei. Astăzi Lydda este femea mea legitimă.

Știți că până astăzi, deși liber și stăpân pe soarta mea, nu v'am eșit din voință. Sper, dacă voiu trăi, că de acum înainte să fac tot ast-fel.

Ceea-ce s'a petrecut cu mine în vremurile din urmă îmi pare o întâmplare trăită de altul, deși voința mea a avut rolul de căpetenie. Dar poate tocmai pentru că numai voința a fost pusă în lucrare și a mers înaintea tutulor celorl'alte facultăți, am rămas cu restul ființei sufletești în urmă. Toate deprinderile de singurătate, toate unghiurile, în care se retrage personalitatea morală a omului, toate nuanțele de gândire intimă, în care te regăsești pe tine însu-ți, cu secretele, visurile și nevoile tale, —toate îmi par astăzi deschise publicului, ca o casă vechie scoasă în vânzare de creditori.

Și cu toate astea, ce fericit sunt!

Lydda mi se revelează sub o altă formă. Când deschid ochii și o găsesc lângă patul meu, cu cartea căzută pe genunchi, îmbrăcată altfel de cum eram obicinuit s'o văd, îmi pare că, în adevăr, un element nou s'a înfiltrat în viața mea lăuntrică, și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ori cât de enorm ar fi pentru cine nu îşi iubeşte singurătatea, mă simt micşorat şi umilit. E, de sigur, o prostie, fiindcă înţeleg numai decât ce sentiment înalt face pe oameni solidari în nenorocire. Ba, mai mult, uitându-mă lung la chipul serios al Lyddei, care acum îmi este cunoscut în toate detaliile fizice ce reprezintă personalitatea morală, mă gândesc că dacă ea ar fi bolnavă în locul meu, nici eu nu m'aş mişca de la patul ei.

Şi totuşi, aş vrea să mă deştept câteodată singur. Când o văd, în haina ei de casă, cu mânicele largi şi braţul gol până la cot, umblând de colo până colo, atingându-mi cărţile, scriind cu condeile mele, schimbându-mi portretele, aşezând mobilele alt-fel—un sentiment mizerabil de gelozie mi se iscă în suflet, ca şi cum un tâlhar de o nouă specie ar veni să-mi fure gândurile. Imi închipuesc că starea mea bolnăvicioasă e toată pricina. Când sunt mai bine lucrurile se schimbă.

Cu sănătatea o duc aşa şi aşa. Trei patru zile sunt bine şi iar mă prind frigurile. Doctorul zice că trebue să plec din Roma. Să mai vedem. Vă doresc şi vă îmbrăţişez.

Al d-voastră

Mircea M.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA XIV.

Roma, 189...

Domnul meu,

Vă rog, să-mi daţi voe să vă scriu, ca să vă cer ertare de răul ce v'am pricinuit fără ca, totuşi, să fiu vinovată. Înţeleg din unele mici lucruri, că bărbatul meu s'a căsătorit fără consimţimântul d-voastră. Ideea asta mă neliniştește. Aş dori să vă pot cunoaşte ca să vă încredinţez de ceea ce nu pot scrie, atât fiind-că limba în care scriu nu e limba mea, cât şi pentru că în nici o limbă nu aşi îndrăzni să spun sentimentele ce mă leagă pentru totdeauna de bărbatul meu. Indrăznesc însă să cred că dacă m'aţi cunoaşte, m'aţi erta; poate chiar, cu timpul, aţi bine-voi a-mi acorda, dacă nu mai mult, cel puţin prietenia ertătoare cu care cei în vârstă tolerează sentimentele tinere, când ele sunt sincere şi trainice. Asta este singura mea scuză, şi m'aş simţi foarte fericită de a vă da o dovadă de temeinicia lor, fie chiar cu preţul unei jertfe.

Primiţi, vă rog, domnul meu, încredinţarea respectului ce vă poartă.

Lydda M.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA XV.

Costieni, 189...

Doamnă,

Scrisoarea d-voastră mi-a pricinuit oare care mirare. Nu am nici un drept de a îndemna sau de a împiedica pe bărbatul d-voastră să facă ceea-cei place. Il povăţuisem să nu se însoare, nu cu d-voastră, ci cu nici o femee,—dacă vrea să rămână un om de gândire.

Acum, orice căinţă e târzie.

Nu vă voiu ascunde că starea sănătăţii sale mă îngrijeşte. Stă în putinţa d-voastră a micşora greşeala amândurora, şi mai târziu tot în mâinile d-voastră stă soarta lui.

Eu sunt bătrân şi sceptic. N'am crezut niciodată în sentimentele oamenilor şi cu atât mai puţin în ale femeilor. Vă spun asta, ca să înţelegeţi, că poate, în alte condiţiuni, scrisoarea d-voastră m'ar fi atins prin ideea delicată ce coprinde.

Vă rog să mă ertaţi.

Filip A.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

SCRISOAREA XVI.

Roma, 189...

Iubite domnule Filip,

Sânt fără friguri. O minunată dimineaţă de Octombrie bate în geamuri. Lumina răsfrânge pe oblonul dinăuntru al ferestrei umbra horbotei de la perdele. Pare o fantasie, arabă. Mintea mea, uşurată par'că de greutatea năzuinţelor vieţii, e gata să se întoarcă în lumina din care a purces.

Lydda a eşit, în urma stăruinţelor mele, să mai vadă lume şi să ia aer. Lupt cu ideea morţii, numai pentru dânsa. Mă simt câteodată biruit de durere, de durerea mea omenească de a părăsi viaţa, care mi-a fost atât de dragă. Alt-fel, însă, nu sânt zdruncinat în nici una din credinţele de altădată. Mă întorc în energia universală, în care s'a întors şi maestrul meu Spinoza, sub o altă formă de perfecţiune.

Când aţi şti cum mă deştept câte odată din piroteala frigurilor, cu un nespus desgust de mincinoasele alcătuiri ale tutulor teologiilor, cum mă supără Pascal, cum une-ori îmi închipuesc că aş fi eu însu-mi un cap din acele ce cred cu putere în ne-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

murirea sufletului şi că de la fereastra mea din etajul al 4-lea, privind în stradă, aş pierde equilibrul şi aş cădea: ce ar zice oare eul meu gânditor între hipotetica nemurire a sufletului său şi evidenta lege a căderii corpurilor?

Am încercat de atâtea ori să conving pe Lydda !... Ea surâde şi se uită la mine. Câte odata mă supără, fiindcă îmi pare că trebue să fie cineva lipsit de inteligenţă ca să nu priceapă evidenţa ştiinţifică a filozofiei spinoziane. Când vorbesc Lyddei de intuiţiunea genială a lui Spinoza, într'un moment în care nu putea cunoaşte decât Dioptrica şi Geometria lui Descartes şi poate ceva din descoperirile mistico-astronomice ale lui Kepler, dar când desigur nu cunoştea legile gravitaţiunii universale ale lui Newton, şi totuşi pune temelia întregului determinism modern; când mă trudesc să-i arăt ce nex intim există între Dumnezeul spinozian şi energia universală, cel d'întâi personificat în *substanţă*, cu atributele sale unitatea, necesitatea şi infinitul, ear cea de a doua în transformarea perpetuă a *forţei*, cu aceleaşi atribute de unitate, necesitate şi infinit, ca şi cel d'întâi; când vreau să-i dovedesc că un asemenea Dumnezeu răspunde conceptului modern de absolută justiţie şi că rezistă tutulor critice-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lor ştiinţei ; că un asemenea Dumnezeu nu e nici bun, nici rău, ci numai *este*, şi prin chiar aceea că este, e perfect ; că binele şi răul nu există în natură, ci sunt numai o noţiune omenească, rezultând din comparaţiune ; că restrângând cercul de judecată, noţiunea binelui şi a răului trebue păstrată, spre a ne forma idei asupra calităţilor oamenilor şi ai îndemna să se conformeze intereselor speciei ; că prin urmare pesimismul este exagerarea unui termen de comparaţiune *omenească*, cu care natura n'are nimic de împărţit, ea fiind, prin chiar esenţa ei, fundamental optimistă ;— când astfel îi vorbesc despre Spinoza, ea ridică ochi în unghiul nehotărârii mistice şi-mi răspunde :

—Era jidan.

— Ei, şi dacă era jidan !... Isus nu era jidan ? Dar cine a dus o viaţă mai demnă, mai nobilă mai neinteresată decât Spinoza. Ce om s'a putut vre-odată ridica până la jertfa desăvârşită a egoizmului, cu atâta simplitate ?...

Lydda mă învăleşte şi par'că vrea să mă apere de pedeapsa cerească, cu vorba sa blândă :

— Eu cred. Asta îmi ajunge.

— In ce crezi ?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Cred pentru mine şi pentru dumneta.

— In ce ?

— In Dumnezeu.

— Şi eu cred.

— Nu cum crezi d-ta, în substanţă sau în energie, ci în Dumnezeul tutulor creştinilor, care vede toate, stăpâneşte toate şi pe toate le îndreaptă pe la calea lor ; în acela ce ne este revelat de nevoea sufletului nostru de a ne ruga şi a spera...

— Aşteaptă Lydda : dă-mi un jurnal. Iată trei copii căzuţi de pe la etajul al 4-lea şi al 5-lea, trei bieţi copilaşi nevinovaţi, care şi-au frânt craniul pe pietre.

— Vina părinţilor, vina oamenilor : Dumnezeu nu ne-a făcut ca să trăim în case cu 7 rânduri.

— Bine, bine, dar copiii sânt nevinovaţi ; mamele lor nu-i pot păzi, fiindcă sânt sărace şi trebue să muncească. Dar, nu'ţi place exemplu, — să luăm altul, tot din faptele diverse ale aceluiaş ziar : un muncitor venea dela câmp, ostenit, necăjit, când, lângă *ponte molle*, cade trăsnetul dintr'un bleg de nor, şi-l carbonizează. Ziarul spune că muncitorul lasă 5 copii orfani, că bietul om era cinstit, bun, ba mai adaogă şi această împrejurare mişcătoare, că de câteva zile îi murise o soră văduvă şi lăsase

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr 1901-1932

alţi doi copii, pe care îi luase ţăranul să-i crească. Nu înţelegi ce revoltătoare şi cinică este fiinţa aceea supremă care stăpâneşte vânturile şi permite unui vagabond de nor să ucidă un astfel de om?... Căci din două una: ori Dumnezeu se amestecă în treburile noastre, şi atunci se cuvine să fie drept cu noi; ori nu se amestecă, şi atunci este Dumnezeul acela despre care îţi vorbesc eu, în faţa căruia trăsnetul de sus şi omul de jos au aceiaş valoare, adică sânt două perfecţiuni absolute, amândouă fatale şi necesare, fiindcă *sunt*. Frecarea norilor, transformată în electricitate şi căzută pe pământ; omul mort, prefăcut în cărbune, sunt întrupări trecătoare ale energiei universului. Noi, oamenii, alcătuiţi în societate, ne apărăm cât putem perfecţiunea formei noastre actuale, ridicând împotriva trăsnetului, bună-oară, parafulmine. Ceeace este hotărâtor în formarea convingerii tale, e tocmai faptul acesta, că pentru a ne pune la adăpost copiii de căderea şi pe noi de trăsnete, trebue să cunaoştem mai întîiu legile naturii în virtutea cărora corpurile se atrag, iar norii produc electricitate. Din punct de vedere curat omenesc, dacă tu simţi nevoe de a te ruga, rogă-te după cum cânţi când simţi nevoe de a cânta, fiind acestea atribute subiec-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tive ale perfecţiunii noastre organice. Dar nu încerca să te aperi de trăsnet cu rugăciunea, fiindcă nu te vei apăra.

Lydda se uita la mine ; avea ceva de spus dar, cu delicateţea ei obicinuită, părea a nu voi să mă încurce.

— Văd că eşti convins. Cu toate astea... dacă zici că tot ce există e perfect, trebuinţa sufletească de a mă ruga se cuvine să fie şi ea perfectă, fiindcă există.

— Negreşit. Numai, aci intrăm în psichologie, ştiinţă atât de nouă încât deabia acum începe a deveni serioasă, de când adică a fost legată de anatomie şi fiziologie. Să nu intrăm într'însa decât pe portiţa experimentală, şi cu mare sfială. Ştiinţa este cinstea. Ea descopere şi constată. Când poate explica, explică ; când nu, tace. Iată un exemplu : Cea mai mare lege găsită de oameni, care stăpâneşte timpurile, căci este independentă de timp, aşa cum e înţeles astăzi, e legea gravitaţiunii universale. Prima sa hipostasă este următoarea : toate părticelele de materie de univers se atrag, în raport direct cu masa lor şi în raport invers cu pătratul distanţei. Ar urma de aci ca fie care moleculă a unui corp care militează către altul să se desfacă şi să meargă a se confunda cu acelea ale corpului ce o atrage. Cu atât mai mult când

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://transilvania.ro/mdrr1901-1932

corpurile sunt sferice, din cauza acţiunei forţei centrifugale. Dar vine hipostasa a 3-a şi constată: când două corpuri sferice se atrag, atracţiunea se exercită ca şi cum masa întreagă ar fi reunită în centrul sferii, şi prin urmare ca şi cum fie-care sferă în parte n'ar fi formată decât de o singură moleculă. De ce? Nu ştim de ce. Poate din cauza cohesiunii, a cărei natură nu ne este cunoscută. Dar urmează de aci că trebue să recurgem la mâna unui Dumnezeu supranatural, ori de câte ori nu ne putem explica un lucru? că trebue să avem slăbiciuni sufleteşti ca marele Newton, care afirma că dacă forţa centrifugală şi forţa centripetală ar fi egale, s'ar distruge mişcarea cerească; iar dacă ar fi neegale, s'ar produce haosul?... Newton, ori cât de imens a fost geniul său, era şi el om, adică un instrument perfect de înregistrare, care se uza, îmbătrânea şi se transforma. Vor explica alţi ceeace n'a putut explica el,—dacă lucrurile sunt omeneşte explicabile....

— Va să zică admiţi că sânt şi lucruri inexplicabile... Imi ajunge atâta, zise Lydda, înveliudu-mă din nou.

Eu sării în sus.

— Nu poate să-ţi ajungă atâta.

— Ba da.

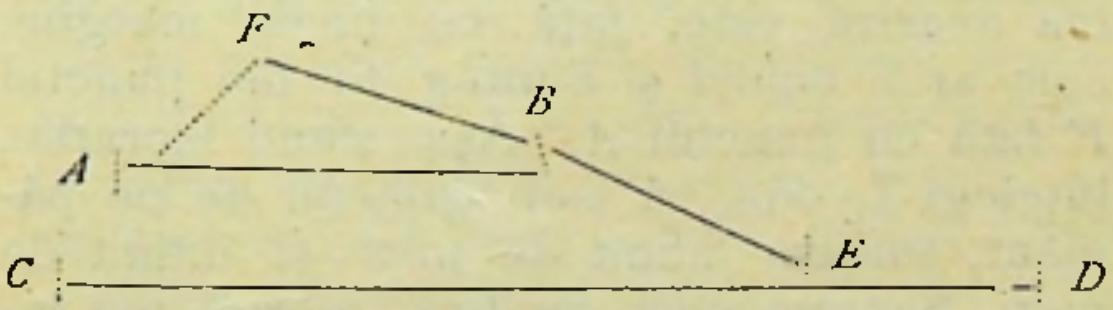
Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Ba nu. Trebue să mă asculţi.

Lydda îmi acoperi gura cu mâna sa drăgălaşă.

— Destul. Lasă-mă să cred.

— Te las, dar în schimb lasă-mă să vorbesc. Numai pentru voi este totul explicabil, deşi, la urma urmei, când mă tot întrebi cine a făcut forţa, cine i-a dat proprietăţile ce le are, aş putea să-ţi răspund şi eu, întrebându-te: dar pe Dumnezeul vostru supranatural cine l-a făcut? Vezi bine însă că astfel pusă chestiunea, devine copilărească. Ţi-am spus că ştiinţa este cinstea şi dovada. Dă-mi, te rog, un creion şi hârtie... iată o linie *AB* şi o altă linie *CD*.

Inchipueşte-ţi că din punctul fix *B* ai duce o a treia linie pînă în *E*. Mai închipuieşte-ţi că punctul acesta *E* ar alerga pel inia *CD* la infinit. Este evident că oricât ar alerga de mult, linia *BE* nu va deveni nici odată paralelă cu *CD*. Acum, prelungeşte linia *BE* din punctul *B* până în

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

punctul *F*: cu cât punctul *E* se va depărta mai mult pe linia *CD*, în direcţiunea *D*, cu atât punctul *F* va tinde să se apropie de punctul *A*. Dar ori-cît s'ar depărta *E*, alergând în vecia veacurilor, *F* nu va ajunge niciodată la *A*. Inchipueşte-ţi acum un sistem de mişcare, *FA*, şi presupune că tu, Lydda, ai fi pe o planetă, care, în sistemul acesta de mişcare, ar milita continuu către *A*: crezi oare că ai şti către ce te mişti şi unde te afli? Nu, de sigur. Tocmai aşa stăm noi cu unele din dovezile noastre: pentru înţelegerea omenească, putem ajunge până a presupune că sistemul nostru planetar merge către ceva, că suntem unde-va, dar către ce mergem şi unde stăm nimeni nu va şti niciodată; ochiul şi mintea noastră este, faţă cu unele margini, cum ar fi ochiul şi mintea ta din punctul *F* faţă cu punctul *A*. Aşa stând lucrurile, înţelegi Lydda, că noi, oamenii de pe pământ, suntem infinit de mici şi infinit de mari. Suntem mici, fiind-că eternitatea întreagă nu ne este în deajuns ca să descoperim şi să cunoaştem necontenit legile naturii; şi suntem mari tocmai pentru că înţelegem că am putea să ştim *tot*, dacă organele noastre ar fi, faţă cu energia universului, cum sunt ale tale, acum, faţă cu raportul dintre *F* şi *A*, iar nu cum ar

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

fi când tu te-ai afla pe o palnetă care ar bate infinitul dintre *F* către *A*.

— Prin urmare ?....

— Prin urmare, dacă sufletul tău simte nevoe de a crede şi a se ruga, lasă-l să creadă şi să se roage, dar aceasta ca o satisfacţiune dată facultăţei obscure, din care isvorăşte misticismul, şi care stă totdeauna în raport invers cu cea-l'altă facultate sufletească : judecata. Vei şti însă că niciodată ruga ta nu va avea nici un rezultat obiectiv, ci, poate, une-ori, subiectiv : ea te va linişti pe tine, poate, dar nu va schimba mersul lucrurilor din natură. Trebuinţa de a găsi acel *bine* secret, către care năzuesc toate religiunile, toate credinţele şi toate cultele, şi care rezultă din însăşi esenţa firii noastre optimiste, nu se satisface decât pe calea ştiinţei. Pe calea aceasta, adevărul moral, care este fundamental omenesc, se acordă cu legile naturii, atât în teorie, fiind legile naturei numai perfecţiuni absolute, cât şi în practică, fiind descoperirea ori-cărui adevăr cosmic, ori-cât de mic, tot-deauna spre binele oamenilor.

— Va să zică,.. dacă vom avea copii, aşa o să-i creşti ?

— O să-i creşti tu, draga mea, şi o să le dai toate minunatele daruri cu care firea tea înzestrat pe tine. Iar dacă te vei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

încredința, cu timpul, că am dreptate, după cum sper, atunci o să cauți să le deschizi ochii către adevăr. Un singur lucru îți cer chiar de acum: să-i păzești de iarba veninoasă a pesimismului; și pentru aceasta, să-i crești în lumină, să te arăți lor așa precum ești; equilibrată și dreaptă, și mai presus de toate să dai fiecăruia un mijloc da a creea, chiar dacă fantazia lor ar fi mediocră sau nulă, în care caz să-i faci meseriași: într'un șoarece încrustat pe un vas japonez este mai multă fericire decât în toată compilațiunea Pandectelor.

Al d-voastră

Mircea M.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

PARTEA II

Insemnările bătrânului

Roma, 189...

După atâţea ani, iatămă 's din nou la Roma. Dacă sufletul meu n'ar fi plin de necazuri, mi s'ar părea că mă întorc spre alte timpuri. Timpuri!.. Vorbe. Numai vremea de azi are valoare, vremea de azi şi, din cea de eri, durerea, care rămâne ca o făclie la capetele tuturora.

Ce nestatornică e firea omenească!

Am petrecut aproape toată viaţa, hrănindu-mă numai din abstracţiuni, şi a fost destul ca un singur fapt să mă izbească, pentru ca tot farmecul celor d'intâi să dispară

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Băiatul meu a murit.

Eu sunt cu mintea întreagă. Ştiu că toţi oamenii mor. Ştiu că am să mor chiar eu, care, cu toate astea, în formula abstractă a individualităţii mele, îmi pare că nu pot să mor. Dar ceeace, mai presus de toate, îmi pare cu neputinţă, este faptul morţii fiului meu. Mă muncesc zi şi noapte; lupt cu mine însumi; vreau să mă încredinţez că este aşa,—şi nu pot. Bine, dacă este aşa, ce s'a făcut cu perfecţiunea morală a fiinţei acelea? Aceea nu era nici cap, nici mână, nici obraz. Era o armonie încântătoare, purtată, în afară, de un trup. Ştiu că trupul se prăbuşeşte în mizeria nesimţirii. Dar fiul meu unde e? . .

Ah, nebuni ce suntem! Râdem de spiritişti. Aceia sunt suflete necăjite, pentru cari evidenţa dovezilor omeneşti nu poate covârşi evidenţa dovezii lăuntrice. A crede cu tărie într'un lucru ce nu există pentru alţii, e o putere, şi o putere mare, pe care se sprijină mai cu seamă bătrâneţea. Oamenii nepăsători, tinerii, fericiţii, toţi acei care sorb din plin seva vieţii, nu pricep disperarea bătrânilor, cari, ca pomii uscaţi, se mai simt legaţi de lume prin câte un lăstar ce creşte alături sau prin câte o creangă rămasă verde pe vârfuri: tăiaţi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lăstarul sau ramura, şi aţi lăsat un buştean.

Vorbe. Am spus că sunt vorbe.

De departe, ca dintr'un vis frumos de care nu-ţi mai aminteşti, răsare o nehotărâtă dungă de lumină. E oare cu putinţă?

Lydda. Acesta este numele curios al unei femei pentru care am fost nedrept şi care, cu toate astea, s'ar fi cuvenit să-mi fie dragă. Pe Lydda am urât-o, cu toată putcrea pe care o dă idealiştilor himera fericirii abstracte. Lydda reprezenta pentru mine lumea reală, cu înţelesul cu care Ahriman reprezintă, în religiunea lui Zoroastru, geniul răului.

După moartea băiatului, o scrisoare, ajunsă din Roma la mine la ţară, mă turbură atât de mult, încât mă hotarâ să plec. Iată scrisoarea;

„Domnul meu, astăzi când nimic nu mă mai leagă de lume şi când singura mea dorinţă ar fi de a mă duce după bărbatul meu, o împrejurare nouă mă sileşte să-mi întorc iarăşi privirile către D-voastră, rugându-vă cu căldură să-mi permiteţi a vă vedea. Dacă nu puteţi veni D-voastră la Roma, voi veni eu în România...“

De o dată îmi străfulgeră prin minte lumina unei idei în care era mai multă nebunie decât speranţă, dar care mă făcu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://patrimoniu.patratransilvania.ro/mdrr1901-1932

să visez cu ochii deschişi ceasuri întregi. Ce voia de la mine Lydda? Rostii în gând numele acesta, pentru întâia oară fără să mă supere. La urma urmei, ea era văduva fiului meu. Şi nu aveam eu oare nimic de îndreptat faţă de mort? Aşa cum alcătuisem lucrurile, în mintea mea de vizionar, n'aveam nimic de îndreptat. Voisem să fac din fiul meu un om unic. De aceea nu-l adoptasem, ca să nu fie legat prin nici o afecţiune de lume: ca să crească liber, stăpân pe soarta lui; ca să nu datorească nimic, nimănui, nici chiar tatălui său. Şi ce rău au eşit socotelile mele! Aşa se întâmplă ori de câte ori indivizii deprinşi a lucra numai cu idei încearcă să lucreze cu materialul viu al patimelor omeneşti.

In sfârşit plecai.

Ce drum curios!... Inchis în valea mea, ca un pusnic, mi se părea că asist la mersul înainte al omenirei. Sânt aproape 20 de ani de când n'am eşit din ţară. Câtă schimbare! Pe drum, pe la gări, prin vagoane, numai lume pripită. Trenuri nesfârşite, locomotive monstruoase, călătorie otova, grabă, grabă peste tot. Ori încotro îţi întorci ochii, făbrici, fum, trudă, par'că o întrecere de activitate ar îndemna pe fie care să ajungă înaintea vecinului său. Ho-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tărâtor, în vremea noastră nu se mai poate judeca omenirea de pe scaunul de acasă.

Am intrat în Italia cu sentimentul complicat al omului ce se apropie de o catastrofă. Imi fusese dragă Italia, ca o carte frumoasă, ca o statuă, pe care o ştii că stă pururea albă într'un colţ de muzeu; iar acum îmi era dragă ca un ţintirim, în pământul căruia odihnea copilul meu; ca un loc de jale şi poate — cine ştie — de speranţă. De odată, liniele architecturei, în care se oglindeşte geniul armonic al renaşterii, îmi apărură, redându-mi un fel de linişte intensă, în care ideea morţii fiului meu nu-mi mai rodea inima ca până acum. De la Pontebba la Mestre şi de la Mestre la Bolonia, prin grădina proviinciilor veneţiene, — câmpia verde, presărată cu aguzi şi viţe de vie, trecea prin lumina ferestrei de la vagon ca un tablou de viaţă de ţară; la Veneţia, laguna tăcută, în care bătea soarele târziu de toamnă, îmi amintea încântătoarea singurătate a tinereţii mele, când eşind, din canalul della Giudecca, rătăceam, spre Murano; de la Bolonia la Florenţa, prin văile Apenninilor; de la Florenţa la Roma, prin furnicarul de orăşele, ville şi grădini de pe malul Arnului,—apoi pe valea Tibrului, prin sălbateca Maremma

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

unde castelele moderne şi ruinele medioevale stau părăsite pe creasta munţilor. In fine, campania romană !..

Ah, cu câtă sfântă emoţiune am revăzut pământul acesta, martor al atâtor glorii, lăsat astăzi să poarte pe clinurile sale melancolia aqueducturilor şi a ruinelor: pământul acesta, prin care trecusem tânăr, visând la strămunii noştrii; pământul acesta în fine, în care se odihnea singura fiinţă ce mi-a fost dragă în lume !..

Când trenul se opri în gară, mă simţii ca istovit de puteri: mă durea capul, mi se tăiaseră picioarele. Cobarâi din vagon, nesigur dacă trăiam sau visam. Un hamal se ţinea după mine, cu valiza în spinare. Când să ies pe peron, o doamnă îmbrăcată în negru îmi veni întru întâmpinare. Intr'o clipă, o recunoscui, printr'o revelaţiune lăuntrică, ca şi cum o aşteptam. Era Lydda — blondă, 'naltă, cu ochii ei albaştri, aşa cum mi-o închipuisem pe când o uram. Işi ridică vălul negru de pe faţă, şi cu o nespusă delicateţe, îmi sărută mâna. Nu pot spune cum se petrecură lucrurile; numai atâta ştiu, că o amintire vagă, ca de parfum cunoscut, îmi adiiă prin minte, par'că aşi fi mai întâlnit-o cândva sau par'că o rază de simpatie de la fiul meu ar fi învă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

luit-o. Má înecau lăcrămile. Ea mă luă binişor de braţ şi mă duse la o trăsură : plăti hamalului ; apoi plecarăm.

Despre toate astea îmi aduc aminte acum, şi cu câtă înfinită tristeţe ! Sunt de sigur, mai bătrân decât mă cred, sau moartea fiului meu a slăbit resorturile sufleteşti ce până astăzi erau în deplina stăpânire a voinţei mele.

Lydda mă duse la un otel Marini din via del Tritone nuovo. Aci, voi să mă lase, spre a se întoarce după un ceas. Eu o rugai să stea ; simţeam o absolută trebuinţă de a o cunoaşte numai de cât. O rugai să se urce cu mine sus.

De îndată ce rămaserăm singuri, veni lângă mine, îmi luă mâna din nou şi, in genunchi, plânse cu capul pe braţele mele.

Trecură câteva mari minute. Lydda îşi căută batista, ridicându-şi astfel fruntea de pe mâna mea. O rugai să-şi scoată pălăria ca s'o cunosc mai bine. Ea se grăbi să mă asculte. Atunci apăru capul frumos, cu părul galben ca florile de rapiţă, strâns pe creştet în unde, ca la Venerea de Capua. O pornire neînfrânată mă făcu să mă plec spre dânsa şi s'o sărut. Ea ridică ochii către mine.

— Vă sunt din tot sufletul recunoscă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
www.atransilvania.ro/mdrr1901-1932

toare că aţi venit. Imi pare un vis, cum de altfel vis îmi pare toată viaţa mea din urmă... De când a murit bărbatumeu, gândul meu a fost pururea către ţara lui şi către D-voastră. Singură, părăsită de toţi începusem a crede că, în adevăr, nu mai este dreptate nicăeri,

„Părăsită de toţi !“. Ce însemnà vorba asta ?

— Dumneta ai familia aici...

— Da.

— Atunci?...

Ea plecă ochii în jos şi tăcu. Era evident : familia ei făcuse ceeace făcusem eu, lăsându-i pe amândoi să trăiască sau să moară siuguri !...

— Unde şezi ?

— In casa noastră.

— In casa părinţilor ?

— Nu. In casa mea şi a bărbatului meu.

La cuvintele astea, simţii că mă înneacă plânsul crud al disperării : remuşcarea de greşala ireparabilă ce făcusem mă strângea de gât. Mă sculai de pe scaun şi mă dusei către fereastră. Ea rămăsese în picioare, nedumerită.

Când mă crezui mai liniştit, venii din nou spre dânsa. O neînfrântă simpatie mă făcu să îi deschid braţele. Ea alergă spre mine, înviorată.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Cum aduce viaţa lucrurile! Dacă ar fi fost fata mea, n'ar fi putut să-mi fie mai dragă.

— Eşti bine, Lydda?

— Acuma da.

— Dar altfel, eşti bine?

— Foarte bine. Sunt bine şi aproape fericită . . .

— Nu ai nimic să-mi spui?

Ea se uită la mine lung. Apoi îşi ascunse capul pe pieptul meu. Inima bătea să mi se rupă: aşa dar era adevărat! Era adevărat că viaţa mea, pe care de acuma o credeam menită să treacă zadarnică spre nefiinţă, mai putea fi folositoare! Era adevărat că de la fiul meu îmi rămânea moştenirea cea mai scumpă; că eu, acesta, vizionarul şi vinovatul, puteam trăi încă destul pentru a îndrepta, cel puţin în parte, greşala din trecut şi pentru a mă dezbăra de toate nebuniile, şi triste şi vane, ale teoriilor!...

Rămâsei în mijlocul camerii şi mă uitai la dânsa. Nu o cunoşteam de cât de o jumătate de oră,—nu o cunoşteam par'că de cât de un minut, de când îmi lăsase să înţeleg taina scumpă sufletului meu, şi cu toate astea îmi era dragă, atât de dragă, încât mă simţii neliniştit, văzând-o cât era de delicată. La ideia că poate suferise lip-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

suri materiale, mă trecu un fior rece prin inimă. Mă apropiai de dânsa, îi luai mâinile şi o întrebai:

— Pauvre efant, tu as dû souffrir tous les martyrs...

Ea dete din cap. Vorbea franţuzeşte cu accent străin, ceeace i se potrivea de minune.

— Am avut oarecare greutăţi.... Le am biruit însă pe toate.

— Cum ?

— Am vândut tot ce aveam gata. Am lucrat câte 12 ore pe zi, cât ţinea lumina, şi am plătit încetul cu încetul toate rămăşiţele... Numai, drept să vă spun, începea să fie peste puterile mele lupta asta cu neajunsurile. A face artă, când sufletul nu mai vibrează la nici o notă, e un chin fără seamă.

O priveam ca un aiurit. Ea se uita în jos. Imi aduc aminte de cărarea netedă, ce se perdea în valurile line ale părului : de nasul fin, ce părea că urmează linia cărării : totul era transparent, şubred, şi neliniştea de mai 'nainte mă coprsnse din nou.

— Draga mea, vrei să vii cu mine în ţară... Lucruri mari eu nu am. Dar am aer sănătos, câmp de zăpadă, iarna; de verdeaţă, vara; am o casă de burlac, în care

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tu vei fi stăpână, vei face ce vei vrea. Iți cer cam mult. Numai gândește-te că eu atâta aveam; pe bărbatul tău; el mort, nu mai am pe nimeni. Poate că m'ai judecat rău. Dacă m'ai judecat așa, ai avut dreptate, însă numai în unele privințe. Când vom fi mai de aproape prieteni, îți voi spune.....

Ea voia să mă întrerupă și nu îndrăznea.

— Vă rog. Nu v'am judecat nici o dată.

— Nu vrei să-mi vorbești fără solemnitate?...

Ea zâmbi, cu chipul luminat de bucuria lăuntrică a speranței.

— Nu pui nici o solemnitate... Propunerea ce-mi faceți trece dincolo de tot ce puteam nădăjdui. Dacă, în adevăr, nu vă sunt prea mare sarcină, sunt gata să merg cu D-voastră.

— Minunat. Lasă-mă să te văd bine...

Ea se uită la mine, cu liniștea intensă a sufletelor hotărâte să se jertfească. Privirea ei mă turbură.

— Voiam să-ți spun... că nu am destul curaj. Dacă m'ai ajută puțin, aș îndrăzni să cred că natura care a luat pe fiul meu, mi-a dat în schimb o fiică...

— Poate și mai mult...

Ce vorbă plină de farmec! „Poate și mai mult...“. Poate.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Rugai pe Lydda să rămână cu mine la dejun. Ea îmi răspunse că rămâne cu plăcere, dacă ţiu, dar că spera să merg eu la dânsa. Primii numai decât.

Roma, 16 Noembrie 189...

Am fost la dejun la noră-mea sau mai bine la fiică-mea. După aceea am fost la cimitirul de la Testaccio.

Câte şi câte impresii! La fiecare pas mă întâmpină un lucru rămas pe urma lui, o amintire, un semn. Atunci disperarea cea mai crudă îmi frământă sufletul, disperarea neputinţei noastre omeneşti, faţă cu puterea covârşitoare a naturei.

Şi cât suntem de mici! O privire de la Lydda e de ajuns ca să mă cheme la viaţa actuală....

Am mers la Lydda, îndemnat de curiozitatea vinovatului care se simte atras către victimă.

Îmi tremurau picioarele pe când urcam la dânsa. Mi se părea că mă duce să-mi arăte locul lor de suferinţă. Şi când colo, intrai într'o casă omenească, în care ordinea, curăţenia şi gustul cu care toate erau aşezate ar fi putut trece drept lux.

Lydda mă introduse într'un salonaş plin de lumină, iar ea se făcu nevăzută. In faţa

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

uşei, un portret al fiului meu, care părea că vrea să iasă din cadru.

Cu câtă iubire fusese mângâiată pânza aceea, o spunea fruntea, pe care geniul morţii pusese un suflu de incomparabilă poezie : o spuneau ochii gânditori, plini de noblețe ; o spunea înfăţişarea întreagă a omului, care, om fiind, avea ceva de arhanghel.

Cât voi fi stat aşa, muncit de gânduri, rătăcit ca într'un vis neclarificat, nu ştiu. Mă deşteptai numai când simţii respirarea caldă a Lyddei. Ea venise încetişor lângă mine şi se uita la portret.

— Seamănă, nu-i aşa ?

Eu nu puteam vorbi. Ea luă un scaun şi se aşează în spatele meu. Portretul mă hipnotiza. Vedeam pe fiul meu venind din fundul tabloului, senin, iertător, gata par'că să-mi deschidă braţele. Iluzia aceia mă fermeca, îmi umplea pieptul de vibraţii generoase şi tot de odată îmi sfâşia sufletul. Ce limbă omenească poate spune amărăciunea remuşcării, faţă cu ceea ce nu se mai poate îndrepta.

Mă întorsei spre Lydda : sta rezemată de masa de scris, uitându-se în jos Ea nu făcuse nimănui nimic. Îşi iubise bărbatul şi sfărâmase toate legăturile cu lumea, ca să devie femeia lui. Soarta oarbă îi despărţise.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Mai credea ea în ceva? In ce putea să mai creadă?

Mă sculai de unde şedeam, îmi ştersei ochii şi antinsei pe Lydda pe umăr.

— Numai geniul iubirei şi al durerei poate să se ridice până la atâta frumuseţe.

Ea se sculă, tăcută, şi mă luă de braţ, rezămându-şi capul de mine. Mi se părea că întineresc, că durerea de mai înainte îmi purificase sufletul de orice urmă de trivialitate omenească. Urmai vorba mai departe:

— Căci din nenorocire, fata mea, iubirea şi durerea sunt pururea împreună....

Ea zise încet un „da“ atât de straniu, în cât mă puse pe gânduri. Nebun ce eram! Par'că nu ştia ea mai bine de cât mine că aşa este!

Schimbai numai decât îndrumarea convorbirei, amintind despre dejun.

Lydda mă rugă să trecem în camera de alături.

Redeveni de odată senină, liniştită, ca şi cum până atunci am fi vorbit de lucruri indiferente. Imi păru rău aşa prosteşte. Căutai însă să-mi stăpânesc pornirea mea de tiran gelos. Eram vindecat sau cel puţin voiam să mă vindec de bănueli. Dânsa era demnă, încercă să-şi ascundă nemângâierea tragică în care se simţea că plutesţe.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Sala lor de mâncare era îngrijită ca tot restul casei. O faţă de masă curată, două tacâmuri fine, o slugă la locul ei..

Cum se poate să trăiască lumea cu puţine mijloace atât de bine?

Mă gândeam la mine la ţară, pe ce fel de faţă de masă mâncam eu, cine mă servea, cum o duceam de azi pe mâine, rău îmbrăcat, rău îngrijit. Ce-o să zică Lydda, când o vedea Belgia Orientului... şi pe Belgieni? Pentru întâiaş dată în viaţă mă preocupară asemenea lucruri. Imi veniră în minte nişte bibiluri de horbotă de pe mobilă, în care mi se încurcau mâinile; cozile de păun de pe sobă; chiseaua cu tutun; îmbrobodeala bătrânei...

Trăind prin cap, — nici odată nu mă gândisem că trăesc prost. Hotărâiu în minte să schimb toate. Lydda mă observa: eram se vede, precupat.

— Nu mâncaţi?

— Ba da... Mă gândeam la mine la ţară: crezi, Lydda, că că ai să poţi trăi în singurătatea câmpului?

— Pot trăi ori unde.

— Vezi, draga mea, să nu-ţi faci iluzii. La noi viaţa de ţară nu e ca la d-voastră şi mai ales la mine nu e de loc ca la d-voastră. Eu îmi iubesc pământul ca un

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

adevărat român ce sunt, dar asta nu mă împiedică de a vedea lipsurile... Ştii ce? Să-ţi închipueşti că ai fi emigrat undeva, departe, într'o ţară nouă. Vei fi stăpână a tot ce am eu: vei schimbà, vei dărâmà, vei zidi, şi dacă, totuşi, îţi va fi urât, vom merge la Bucureşti.

Ea se uità în taler. Ridică ochii către mine:

— Mie nu mi se urăşte nicăeri..,

— Mă gândesc că am o odae mare, pe care vom transforma-o numai de cât în atelier, iar la primăvară vom zidi, din temelii, un altul, plin de lumină. Aş putea să plec eu înainte, ca să pregătesc toate cele trebuincioase. Numai, mă tem să nu le fac pe dos...

— V'aş ruga, dacă se poate să nu mă lăsaţi singură...

Glasul ei tremurà, iar sufletul meu era plin de mulţumire. Nici nu bănuià câtă plăcere îmi făceau cuvintele ei. Mă temeam, ce e drept, de gospodăria de la Costieni; pe de altă parte însă mă gândeam că, aşa cum era, gospodăria mea putea fi interesantă pentru Lydda. Afară de asta, hotărâsem să chelţuesc ori cât ar fi trebuit, ca să îndulcesc surghiunul fetei mele. Fata mea! Ce curioasă imaginà!...

Simţeam o nespusă voluptate de a şti

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

că am două trei parale agonisite, pe care să le risipesc acum pentru a înfrumuseța viața ei, a Lyddei. O rugai să-mi spue dacă mobilele erau ale lor; ce voiau să aducă în țară și ce să lase; când ar fi fost dispusă să plece.

Ea se uita, la mine, nehotărâtă, cu simțul pătrunzător al oamenilor ce au suferit mult și nu mai au curajul să creadă în bine.

— Eu aș fi gata să plec ori când. Tot ce vedeți aici este al nostru. Pot să iau numai ceea ce-mi trebue și ceea ce costă mai puțin, ca transport, iar restul să-l las undeva...

O atinsei pe mână, mângâind-o.

— Dacă nu ai alte cuvinte decât ale economiei, să iai tot. Știi, Lydda: e bine să regulăm numai decât rapoartele noastre... cum să zic?... economice. Eu, avere mare nu am, dar cred că am destul pentru noi... Și tu trebue să știi că tot, tot ce aș este al vostru.

Ea mă privea serioasă, cu ochii par'că înodați în lacrămi.

— Ne mai rămâne...

Eu văzusem mâna ei transparentă și gândul mă purtă de odată spre lucruri triste. O auzii ca prin vis.

— Iartă-mă, fetițo: ce ai zis?

— Ne mai rămâne bărbatu meu...

Așa era. Eu, nebunul, uitasem. Când zi-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ceam „este al nostru, este al vostru" mă gândeam la altcineva...

— Aşa este, rămâne el, care ne este scump amîndorura...Numai,el se odihneşte în pământul sacru al Romei. Dacă ţara mea de departe nu mi-ar fi atât de dragă, aşi voi ca şi eu să fiu îngropat aici. Pare că la Roma, mai mult decât ori unde, firul vieţii urmează a se depăna şi dincolo de viaţă: sunt aşa de numeroşi morţi aici!... Vom veni cât de des şi ne vom pleca genunchii la mormântul scump nouă şi vom învăţa şi pe...

Cuvintele mele mă înecau de emoţiune.

Pe ce netemeinică pajişte alergau gândurile noastre! Intre un trecut dureros şi un viitor nesigur, sperarea omenească rămâne neclintită.

Hotărâm cu Lydda să cumpărăm locul la cimintir, să punem o urnă pe mormânt, iar la întoarcere în Roma să zidim ceva trainic.

Dar gândul meu zbura către viitor, către necunoscutul ce trebuia să sosească.

Pornirăm la cimitir. Stradele erau aproape goale. Lumina curgea din văzduhul albastru, atât de curată încât par'că înlesnea minţii desfăşurarea a tot felul de planuri generoase. Trecurăm pe sub Capitol, pe sub Aventin şi ajunserăm pe Tibru. Vasele ancorate la mal, lăsau apa să treacă domoală spre liniştea depărtării.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Era, în toate cele dinprejur, o pornire pe statornicie, un învăţ bun de neschimbare care par'că nu se potrivea cu mergerea noastră la cimitir. Şi cu toate astea!...

Intrarăm pe poartă ca în vis. Imi aduc aminte de moliştii ce stau la rând, printre morminte, cu solemnitatea îndurerată a unor soldaţi biruiţi în războiu; de inscripţiunea de pe o urnă funerară cu numele lui *Shelley*; de imaginea curioasă ce-mi răsări în minte, văzând pe Lydda îngenunchiată lângă o mână de pământ, a frumuseţei ideale cântată de Shelley în Epipsychidion.

Ce se petrecea atunci în mine? Cum de nu mi se rupea inima de durere, găsindu-mă acolo, alături de ţărâna ce nu se aşezase încă bine pe trupul copilului meu?... Ah, mizerie omenească! Mâna de lut, mânjită de zădărnicie, ce tremuri faţă cu moartea!

Mi se împainjeniseră ochii văzând pe Lydda căzută pe huma rece a mormântului. O ridicai de jos aproape cu sila şi o dusei la trăsură, vorbindu-i aspru: ea nu avea drept să se frângă de durere, după cele ce-mi spusese.

In sufletul meu se făcuse lumină, răsărise aurora unei vremi bune, încolţise speranţa, şi firea mea crudă nu primea ca

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr/1901-1932

dânsa Lydda, să-şi iubească umbra bărbatului mai mult decât viaţa viitoare a unei noi fiinţe. Cât eram de nelogic faţă cu mine !...

Mă gândesc, îmi întorc mintea pe toate filele, caut să înţeleg cum de s'a schimbat întreaga orientare a vieţii mele, şi nu găsesc nici o explicaţie. Durerea de a fi pierdut pe singura fiinţă ce-mi fusese dragă până acum face parte din sufletul meu de ieri,— fiindcă sufletul meu de astăzi e altul. Dar e oare cu putinţă, un asemenea lucru ? Dacă e cu putinţă atunci nimic nu mai e statornic în lume. Sau poate că toate convingerile mele de până astăzi au fost falşe...

Roma, Ianuarie 189...

Inainte de a pleca în ţară, am vrut să duc pe Lydda la teatru..

S'a petrecut între noi doi o scenă curioasă. Dânsa mă privea ca pe un exemplar omenesc nou, a cărui durere căuta par'că lumina şi veselia, spre a rămânea neadormită.

— Ascultă-mă, fata mea ; nu s'ar cuveni să mergem la teatru, că suntem doar în doliu, avem sufletul cu adevărat cernit. Eu unul însă vreau să mă las de teorii şi de regule. Am trăit toată viaţa după un sistem, care poate este cel mai bun, dacă sistemele filozofice, aplicate vieţei reale, sunt bune la ceva. Dar după sisteme pot trăi numai temperamentele reci, pe cari patimele o-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

meneşti nu le ating. Pe mine m'a atins durerea, şi par'că aripa ei rece, în loc să mă depărteze de viaţă, m'a apropiat de ea mai mult.

Lydda se uită la mine lung.

Eu, tot omul teoriilor rămân: pentru fiecare înconsequenţă, am câte una. Imi dam seamă că fata mă înţelegea, şi poate tocmai de aceea voiam s'o încredinţez că nu mai fac teorii.

— O singură năzuinţă a sufletului nostru se cuvine să ne călăuzească: poezia. Intr'ânsa, bătrânii şi tineri găsim steaua ce ne duce la ţărm,— bătrâni alergând în spaţiul ideal al timpului, tinerii în spaţiul real al momentului.

Lydda mă privea mereu. Mă simţii turburat.

— In sfârşit, haidem dragă la teatru. E vorba de muzică. Muzica înalţă gândurile... dacă e frumoasă. Mergi?

— Merg.

— Se dă Mefistofele. Hai să vedem dacă s'a găsit un compozitor să înţeleagă pe Goethe. Gounod a făcut din Faust un Don Juan de mahala, iar din biata Margareta o cusutoreasă, *abandonată de ingratul june.* Nu-ţi mai vorbesc de Marta, bătrâna cu gâdiliciu, nici de Mefisto, drac de carnaval, care numai simbolizează nimic... Te întrebi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ce caută ţeasta de mort, imagină a misterului veţii în această orgie de afrodiziiaci.

Lydda zâmbea.

— Cu toate astea, zise dânsa, muzica lui Gounod e plină de... *spaţiul real al momentului*, cum ai definit d-ta tinereţea.

— Râzi de mine !...

Ea se făcu roşie.

— Nu râd. Găsesc numai că domnia-ta ai un fel de a vorbi, care e foarte frumos, dar care turbură deprinderea minţei de toate zilele.

— Felul preţios al oamenilor cari vorbesc din cărţi.

— Nu.

— Ba da. Mergem ?

Era o seară de abonament. Când ajunserăm noi, cam târziu, se termina actul I-iu. Teatrul era plin. De sus şi până jos, numai lume elegantă ; strălucire de pietre scumpe, pe sânuri tinere ; bucle prinse în diamante; lumină ; colori în îmbrăcăminte; orgie în picătura de pe plafon,—o scăpărare de voinţă colectivă, care te prindea în intensitate dorinţei de a trăi din plin, de a fi bogat, de a râde şi a iubi, de a gusta din glorie, de a fi tânăr, pururea... Cu alte cuvinte, Faust.

In fuga împresiilor îmi aruncai privirile

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

spre Lydda. Ea se aşezase în fotoliu, liniştită, cu umeri lăsaţi înapoi, cu pălăriea elegantă pe părul blond, privind cu ochiul calm la lumea plină de patimi. Par'că, în adevăr, ea era făcută dintr'un aluat străin, polen de floare, rouă şi lumină.

Actul al II-lea din Mefisto trecu fără să ne scoată din obicinuitul rost al gândurilor: grădina Martei, cu Faust tânăr şi amorezat —apoi un colţ de mitologie germană, sălbateca vale de Schirk sub munţii stafiilor, o peşteră spăimoasă, luna încremenită ca în vis.

Veni actul al 3-lea. Margareta în închisoare, nebună. Muzica începe să semene cu marea înaintea furtunei; mişcări largi şi adânci. Sensibilitatea, ca o pasăre, se nelinişteşte. Te simţi prins de o putere străină; sufletul vibrează în răsunetul acordurilor. Margareta a otrăvit pe maicăsa, şi-a înecat copilul; a iubit, a păcătuit, — pare că sentimentul şi conştiinţa sau contopit într'o stare de voluptate a durerei ce este comună atâtor muritori rătăciţi!...

Faust o roagă să fugă, să fugă cu el într'o insulă pustie de pe ocean, în pacea seninului, în razele amorului. Nebuna pare că înţelege: vraja iubirei îi încălzeşte din nou gândurile. Atunci muzica se înalţă, pe

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

câteva note, într'o lume atât de curată, încât idealul devine tangibil. Ei cântă amândoi:

Lontano, lontano, lontano,
Sui flutti d'un ampio oceàno,
Fra i roridi effluvi del mar,
Fra l'alghe, frai fior, fra le palme,
Il porto dell'intime calme,
L'azzurra isoletta m'appar.

Nebuna însă până în cele din urmă nu fuge. Remuşcarea o chinueşte. Ispitele nu mai au putere. Ea îşi înalţă ochii către Domnul, cere ertare şi cade purificată de suferinţă.

Vine apoi partea a 2-a din Faust, aşa cum l-a creat Goethe; în actul al 4-lea apare Elena. Faust uită pe blânda copilă pământească şi-şi întoarce privirile către *forma ideală a frumuseţei eterne*: Grecia, clasicismul şi amorul.

Dar apoi vine şi pentru el ziua răfuelii... cum are să vină şi pentru noi toţi. Ce duşmană e soarta! Trebue să murim în sdevăr toţi, toţi?!

Cammina, cammina,
Superbo pensier,
La moarte e vicina,
La morte s'avanza
Per buio sentier.

Iar bătrânul Faust, tremurând, îşi face catagrafia vieţii: „am cutreerat lumea, a-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lergând după chimera fericirei; am prins din zbor dorința fugară; m'am scăldat în întuneric și în raze". Mefistofele; „Ai dorit din răsputeri, ai sorbit din plăcere și din nou ai dorit, dar n'ai zis încă clipei trecătoare: oprește-te, ești frumoasă!" Faust: „Cunoscut-am toate tainele muritoare, realul, idealul, amorul fecioarei și amorul zeiței. Da. Insă realul a fost durere și idealul vis..."

Și muzica, sfioasă, se înalță în sfera poeziei celei mai pure, când bătrânul pare a-și da sufletul în ultimele note:

Giunto sul passo estremo
Della piu estrema età
In un sogno supremo
Si bea l'anima già.
. . . . . .
Voglio che questo sogno
Sia la santa poesia.
E l'ultimo bisogno
Dell esistenza mia.

Se zbuciumă tot sufletul în mine când bătrânul sfâșia aerul cu țipătul său din altă lume: *voglio che questo sogno sia la santa poesia.* Mi se părea că aud pe Goethe dintr'un amvon de lumină, spunând omenirei, de care se despărțea îndurerat: „atâta ai tu neperitor și mare; *la santa poesia*".

La santa poesia!

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Eşirăm de la teatru. Eram bolnav de emoţiune. Imi venea să strig lumei proaste şi deşarte că atâta are omul: sfintele emoţiuni ale poeziei.

Lydda mă luă de braţ şi merserăm tăcuţi spre casă. Ea rostea încet din când în când: *lontano, lontano, lontano...*

Costieni, Ianuarie 189...

Iată-mă din nou la mine acasă.

Dar sunt oare la mine acasă?

Sunt eu, scepticul, acela care a călătorit cu Lydda, păzind-o de toate vânturile, purtând-o pe braţe, ca pe un copil? Se pare că da.

Am făcut acelaş drum, la întoarcere, pe care îl făcusem la ducere. Şi ce minunat drum! Iarnă în toată puterea, cu munţii Carintiei şi ai Stirei acoperiţi de gheţuri, păduri de brazi întroenite,— o solemnitate în natură, căreia pare a răspunde munca încordată a oamenilor, lupta lor cu nevoile.

Când am trecut astă toamnă pe locurile acestea, totul era blând şi senin, numai eu eram înorat; astăzi totul e posomorât, dar astăzi sunt eu senin!

Lydda mea sta liniştită la fereastra va-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

gonului, cu mânile în mașon, fină ca un desen. Imi aduc aminte de o stație de frontieră, unde un hamal răsturnase cărucioara cu cuferile noastre, ceeace mă supărase grozav. Pusesem mâna să ajut omului la încărcat, și mă umplusesem de zăpadă și de cărbuni. Mă scuturam pe haine, bombănind, când un surâs încântător de la geamul vagonului mă îmbună de odată, răsplătindu-mă de toate supărările. E cu putință să fie atâta farmec într'un surâs, atâta poezie, atâta veste bună?

Și cum stam acolo, pe loc, îmi străfulgeră prin minte amintirea unei scrisori a fiului meu, în care îmi povestea plimbarea lui cu Lydda în muzeul termelor lui Dioclețian. Cât de bine îl înțelegeam acum! Când părinții împiedică pe copiii lor de a iubi cinstit, de a se însura sau mărita după inima lor, sunt totdeauna vinovați, sunt vinovați chiar atunci când împrejurările de pe urmă le dau dreptate. Fiindcă, între un bărbat tânăr și o femee tânără, care se plac până a hotărâ despre viața lor viitoare, se încheagă taina cea mare a firei: devenirea.

Totul se rostogolește spre viitor: bulboaca din apa râului, mugurul copacului și amorul.

Hotărât, eu am întinerit.

Ce frumos trăiam noi în vagonul dru-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mului de fier! Iarna, lumea vine spre Italia, iar nu pleacă. Noi plecam; aşa că eram stăpâni pe un compartiment de patru persoane. Cumpărasem toate gazetele de prin gări, italieneşti, nemţeşti, englezeşti, mai cu seamă englezeşti. Lydda zâmbea înclinând capul pe un umăr, cu nespusa graţie a mişcărilor sale; îmi mulţumea astfel, fără cuvinte. Eu mă uitam la dânsa, fericit, gândindu-mă la noi amândoi. Deodată îmi veni în minte un aforism a lui Leopardi: „La natura, benignamente come suole, ha ordinato che l'uomo non impari a vivere se non a proporzione che le cause del vivere gli s'involano". Mă trecu un fior rece: învăţam să trăesc tocmai la bătrâneţe. Lydda citea liniştită. Pusei mâna pe sacul de drum, în care aveam câteva cărţi, şi scosei volumul lui Leopardi, *I Pensieri*, cu încăpăţânarea omului fricos, care se ducea înaintea primejdiei.

Volumul se deschise la aforismul 101: „Mărturisindu-şi propriele sale slăbiciuni, chiar când ele sunt evidente, omul compromite adesea stima, şi prin urmare şi afecţiunea, pe care i-o poartă şi cei mai de aproape ai săi: atâta e de mare trebuinţa de a se susţine fiecare pe sine, cu braţ puternic, şi în orice împrejurare, şi în ciuda ori

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdcr1901-1932

cărei lovitură a soartei, de a avea despre sine o înaltă părere, dând astfel exemplu celorlalţi şi aproape silindu-i să-l stimeze".

In adevăr, par'că aşa era. Volumul se deschise la o altă pagină. Aforismul 106: „Lumea râde de lucrurile pe care ar trebui să le admire, şi calomniază, ca vulpea lui Esop, pe cele ce invidiază. Un mare amor, chinuit dar şi cu multe mângâeri sufleteşt[1], e pizmuit de toată lumea, şi tocmai de aceea calomniat cu mai mare aprindere; dar oamenii, dacă ar admira, mai ales pe cei de o seamă cu dânşii, s'ar crede umiliţi; de aceea, în loc de a admira, râd. Lucrul merge atât de departe, încât, în viaţa de toate zilele, e bine să punem mai multă grijă a ascunde ceeace e nobil în acţiunile noastre, decât ceeace e josnic." In adevăr, par'că-şi aici era aşa. Dar între amândouă gândurile e o evidentă contrazicere. Căci, ori te lupţi din toate puterile să te impui semenilor tăi, silindu-i să te cunoască şi să se închine calităţilor tale, şi atunci te loveşte de aforismul 106; ori îţi ascunzi calităţile şi-ţi dai pe faţă slăbiciunile, şi atunci te loveşti de aforismul 101.

Inţelepciunea proverbelor: Ziua bună se cunoaşte de dimineaţă; toamna se numără bobocii.

Proverbele şi aforismele sunt ca nişte

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lumânările sub bolta întunecoasă a cerului: dacă sunt departe una de alta, pot lumina cercul restrâns al fiecărui drumeţ; dacă le pui pe toate la un loc, faci o înmormântare jidovească.

Avea dreptate fiul meu: viaţa are o singură lege: aceea a armoniei. Cu măsură, lucrurile îşi capătă adevărata lor valoare. Ca în natură, aşa şi în viaţă: nimic nu este absolut. Toate filozofiile au un sâmbure de adevăr, dacă nu se depărtează de natură. Şi esenţa naturii este *prefacerea*, care, pentru cei trişti, se cheamă *nestatornicie*, iar pentru cei veseli, *devenire*. Cea d'intâi stea ce răsare în apusul unei zi de vară, pare un re adevăr estetic: peste două ceasuri, steaua tremură în adâncul spaţiului, încântătoare, fiindcă şi-a căpătat adevărata ei valoare de lumină.

Lydda ţine cu mâna stângă un jurnal. Nu e nimic mai nobil decât o mână frumoasă.

Veni vremea să ne ducem la prânz.

Când intrăm în vagonul restaurant, lumea era deja aşezată pe la mese: fel de fel de chipuri nemţeşti, durdulii, uscăţive, drepte, strâmbe, cum le lăsase Dumnezeu,— dar în general cu un fason de pălării pe vârful capului, care le da un aer ciudat. Pene de răţoi şi flori de munte la ceafă, o ţigare de mahorcă în gură, şi lumea a lor.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Nu știu de ce, mă gândii la felul cum eram îmbrăcat eu. Mă văzui într'o oglindă, cu cămașa mea de drum, fără guler scrobit, și mi se păru că sunt prea fără de jenă, față cu Lydda. Mă sculai numai decât, rugai pe Lydda să mă erte și trecui în vagon, unde mă schimbai; apoi mă întorsei. Simțindu-mă vinovat de fudulie, eram stângaci, nu-mi găseam loc și o privire gentilă a Lyddei mă făcu să mă roșesc. Pentru ce? Un tânăr dela o masă era îmbrăcat ca o paiață, cu niște pantaloni numai petice și bunghi; cu o haină de piele, parcă jupuise un berbec; cu o pălăriuță de pâslă, răsfrântă la deal, de socoteai că i-a căzut pe cap din planeta Marte. Și cu toate astea el nu se roșea. Mânca din taler ca un surugiu, întingând în sosuri cu labele, îmbucând câte o ciosvârtă întreagă, râzând cu gura plină, și totuși părea foarte la locul lui, ba avea chiar un fel de eleganță brutală, ce șade bine la unii bărbați. Pentru ce? Probabil pentru că ceeace facea el acum, era deprins să facă în toate zilele: în toate zilele era servit de mai multe persoane, în farfurii scumpe, cu mâncări bune, pe când eu mâncam toată viața pe un colț de masă, cu o carte alături cu bătrâna care mă hrănea cu ce-i plăcea ei, fără să mă gândesc că lucrurile s'ar putea petrece și altfel.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Şi lucrurile se pot petrece şi altfel, desigur.

Lydda avea un mod de a ţine cuţitul şi furculiţa, care da acestor unelte o viaţă a parte, par'că ele ar fi fost mai de sânge decât celelalte cuţite şi furculiţe.

După ce prânzirăm, ne întoarserăm în vagonul nostru, care începea acum să-mi fie drag, ca o casă în care te simţi fericit. Lydda deschise un săcuşor de drum şi scoase o cutie cu bomboane pe care mi-o întinse. Luai una, gândindu-mă că eu ar fi trebuit să-i dau aceste bomboane. Descopeream pe fiecare minut câte ceva din lipsurile creşterei mele. Iată pentru ce unii oameni, pe care noi îi socotim mediocri, şi cari sunt în adevăr mediocri din unele puncte de vedere, au trecere pe lângă femei, sau, dacă se însoară, sunt fericiţi, şi în general nu sunt înşelaţi. Negreşit, viaţa a două fiinţe pedepsite să trăiască pururea la o laltă, devine un infern dacă arta concesiunilor nu-i ajută.

Tot gândindu-mă, scosei o pernă din sac şi făcui semn Lyddei să se odihnească. Ea îmi mulţumi, cu zâmbetul acela pe care părea a-l fi moştenit dela un înger. Se întinse pe canapea, învelindu-şi vârful picioarelor în rochiă, cu o mişcare în care graţia şi pudoarea deveneau artă adevărată.

Trecui în compartiment la mine şi mă întinsei şi eu pe canapea. Imi veni în minte

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ceaslovul meu cu note şi aforisme şi-l luai să-mi arunc ochii pe el. Sub un titlu pretenţios, mă legam geaba de oameni şi mai cu seamă aveam ce aveam cu femeile. Hai să înşir aici crâmpeile de gânduri din trecut, pe care nu le mai recunosc drept ale mele.

Măsura dreaptă a vieţei

I

Dacă vorbind cu un om, care te ascultă şi te priveşte, îl vezi ducându-şi mâna la legătură ori îndreptându-şi părul în cap, fii sigur că legătura ta e strâmbă sau părul vâlvoiu.

Nu aştepta să ţi-o spue, fiindcă nu ţi-o spune, dar îndreaptă-ţi-o, şi uită-te în egoismul lui ca în cea mai bună oglindă de acasă.

II

De ţi ş'o întâmpla să intri în vorbă lungă cu o femee inteligentă şi s'o prinzi spunând prostii (ceea-ce e cu putinţă),—dacă femeea îţi place şi vrei să te impui ei, râzi de dânsa fără milă şi în faţa altora.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dacă acelaşi lucru ţi se întâmplă cu un bărbat, de care ai interes sau pe care vrei să ţi-l faci prieten, taci.

Intre fiinţele de acelaşi sex, superioritatea este o calitate care respinge; între fiinţe de sex contrariu, un defect care atrage.

III

In căsătorie toate teoriile bune sunt zadarnice, când femeea este rea; dar nu toate teoriile şi exemplele rele sunt zadarnice, când femeea e bună. Observând cu băgare de seamă, tot bărbaţii cinstiţi au mai multe şanse de a nu fi înşelaţi.

IV

Ca să ajungi la vre-o ispravă în politică se cere:

1) Să nu fi făcut nici o greşală în viaţa publică; 2) să aibi sau să-ţi agoniseşti stare; 3) Să nu fii însurat sau să aibi o femee care să se ţină la o parte de mărirea ta; 4) să cunoşti pe oameni şi sufletul lor.

Prea multe condiţiuni pentru o enormă vanitate.

V

Toţi oamenii sunt linguşitori, fiind-că la toţi oamenii le place să fie linguşiţi.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Naturile alese izbutesc mai lesne prin linguşire, fiindcă par mai sincere.

Proştii cred mai iute; dar aşa de iute sunt dispuşi să creadă şi cei inteligenţi, în cât, din acest punct de privire, mai toată lumea e proastă.

VI

Intre simţimântele şi ideile noastre pe de o parte, şi manifestarea ei pe de alta, trebue să fie totdeauna un nex real: un om care vecinic face spirit e fatalmente fals şi ostenitor. In general, lor este un rău advocat, şi, mai cu seamă, un rău diplomat.

VII

Dacă vei face vre-odată curte unei femei bine născută şi cu inima la locul ei, caută a o ridica totdeauna într'o sferă mai înaltă decât cea obişnuită, fie prin convorbire, fie prin purtare. Dacă mijloacele nu te ajută întru aceasta, atunci aleargă la stratagema următoare: eşi cu dânsa călare. Nimic nu aprinde mai mult închipuirea unei femei: e un mijloc fizic de a o desface de pământ.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

VIII

Egoismul este legea comună şi cea mai infamă a naturei omeneşti: ea are un singur coresponsif: moartea. Deşi ştiinţificeşte moarte nu există,- în ordinul moral, această din urmă e tot atât de infamă ca şi cea d'intâi, şi mai puternică, fiindcă dă pe faţă vanitatea netrebnică a primei.

Egoismul este reflex şi raţionat. Cel din urmă eu un calcul ca ori care altul, care, după forţa inteligenţei individului, poate fi câte o dată folositor omenirei şi scapă legei generale. Cel reflex este cel mai interesant de observat: în virtutea acestei legi, toţi oamenii cu oare care cultură au un secret dispreţ pentru semenii lor: cei ce produc, între dânşii, mai mult de cât cei ce consumă; femeile mai mult de cât bărbaţii; artiştii mai mult de cât femeile. Şi, curios! Este logic că, cu cât omul e mai egoist, cu atâta sentimentele sale afective sunt mai atrofiate şi chiamă mai puţin pe ale altora - şi vice-versa. Cu toate astea, între un prot ducător oarecare, o femee şi un artis- (proporţia crescândă a egoismului), cel d'in; tâiu va iubi mai mult pe cea de a doua: cea de a doua pe cel de-al treilea; iar cel de-al treilea un ideal sau pe sine.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

IX

A despreţui din fundul inimei şi în tăcere este ultima armă a oamenilor sfioşi, şi aceea care, când e descoperită, face mai mult rău dispreţuiţilor.

X

Cine se crede *om cuminte* şi *cu răbdare* să fie sigur că din 365 de zile pe an, 340 va fi nenorocit sau cel puţin nemulţumit. Şi iată de ce.

Orice om *cuminte* şi *cu răbdare* are în viaţa lui un scop: dacă e militar ori funcţionar, de a înainta; dacă e agricultor, ori bancher, ori industriaş, de a se îmbogăţi; dacă e scriitor, de a fi tipărit şi citit, etc., etc. Apoi toţi aceştia mai pot fi: părinţi de familie, trăind cu speranţa de a-şi vedea copiii isprăvind învăţăturile, — ori judecându-se spre a câştiga un proces — ori înamoraţi de femeea altuia, etc.

Alături de aceste scopuri, importante şi mediate, viaţa zilnică are o mulţime de alte scopuri, neînsemnate dar immeditate, cari de regulă sunt în luptă cu cele d'intâi. Aşa, bună-oară, un părinte al cărui scop principal este creşterea copiilor, ori un o-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-193

fiţer al cărui aceluiaşi scop e înaintarea, doresc să se ducă la băi. Această dorinţă nu se poate îndeplini, fiindcă cel d'ntâi n'are mijloace, iar cel de-al doilea fiind-că nu-i dă voe colonelul.

Tu, tânăr, cuminte şi studios, vrei să sfârşeşti dreptul sau literile, şi câtă sărăcie nu înduri în toate zilele celor patru ori cinci ani de universitate! Ţi-ai luat diploma şi te-ai făcut magistrat ori profesor,—câte umilinţă dela cei mai mari şi plictiseli dela şcolari,— fiind-că eşti cuminte şi ai scopul de a înainta. Şi aşa veşnic.

Dacă în loc de a fi *cuminte* şi *cu răbdare*, omul cuminte şi-ar pune un singur scop, acela de a fi simplu şi fără ambiţiune socială, e probabil că cele 340 de zile nefericite, din 365, s'ar reduce la 200, ceea-ce e enorm!

XI

Ori cât de cultă şi de liberală să fie o femee, ea nu va ajunge nici o dată la o întreagă independenţă de judecată. Aceasta, din cauza raportului de dependenţă ce există dela inteligenţă la facultăţile sale afective.

Ridicându-te pe scara intelectuală, bărbaţii dau din când în când, printre marii cugetători, exemple de ascetism voluntar:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1981-1932

femeile nici o dată. Cele ce mor fecioare n'au putut face altfel, din cauza religiunei sau a condițiunei lor fizice și sociale. Și e de observat că femeile care mor fecioare sunt de regulă ființe smerite, umile, de o condițiune intelectuală foarte joasă; bărbații, din contră.

XII

Cercetează cât s'o putea mai mult și crezi cât s'o putea mai puțin. Aceasta, fiind-că în ordinea morală, lucrurile ce nu sunt evidente dela prima ochire, sunt susceptibile de o îndoită soluțiune. Rare ori un om cuminte din veacul nostru se rostește cu putere asupra unui lucru, fără să vadă imediat tăria părerei contrarii. De aceea asemenea oameni se rostesc foarte rar. Il n'y a que les français et les journalistes qui ne doutent de rien.

XIII

Dacă te simți fericit, nu te gândi la aceasta și mai cu seamă nu te analiza.

XIV

Nimic mai nefolositor în lume de cât sinceritatea ; nimic mai degrădător de cât

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

minciuna; nimic mai înţelept de cât tăcerea. Sunt însă împrejurări în cari semenii noştri ne silesc să le spunem *tot adevărul* în chestiuni care îi fac să sufere. Atunci oamenii se împart în trei categorii: a) cei buni devin mincinoşi din compătimre; b) cei răi devin sinceri din răutate: c) restul (în care intră marea majoritate) sunt şi sinceri şi mincinoşi, vorbesc cu subînţelesuri, ne plâng şi ne râd; aceştia sunt cei mai infami.

XV

Nici un om cu mintea sănătoasă nu se poate gândi serios şi mai cu seamă nu poate pricepe posibilitatea morţii sale,— pricepând în acelaşi timp foarte bine pe a altora. Noţiunea abstractă a individualităţii noastre ne face să ne socotim eterni.

XVI.

Eroismul aplicat la faptele zilnice ale vieţii este o infirmitate a naturilor alese.

XVII.

Cu oamenii înguşti la minte nu trebuesc făcute teorii generale, fiindcă ei le aplică

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

numai decât la persoana lor, — şi risci adesea să-ţi găseşti beleaua din senin.

XVIII.

E mai uşor adesea de a fi de acord cu alţii, decât cu sine însuşi.

XIX.

A fi şi a părea.

In lume se confundă adesea *a fi simplu* cu *a fi natural.* Un om poate *fi* simplu, şi atunci *simplu* şi *natural* e tot una; un om poate *părea* simplu şi atunci simplu şi natural sunt două lucruri deosebite.

Un om pate *fi natural*, şi atunci pare *poseur,* dacă firea sa e complicată şi superioară, şi din potrivă, pare simplu dacă firea îi este simplă, dar în amândouă cazurile e natural, deşi în primul nu e simplu.

In fine, un om, a cărui fire e complicată şi superioară, poate rămânea natural pentru sine şi poate părea simplu pentru alţii, dacă se studiază pe sine şi felul său de a fi.

XX.

Toţi oamenii aşteaptă să le vie norocul, şi la toţi le vine. Nu se pot însă folosi de el, decât cei ce-i ies înainte.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

XXI.

Caracterele oamenilor sunt ca vinurile închise: te găseşti totdeauna înaintea unei etichete, şi în, general, e bine să nu bei butilia până în fund, fiindcă, chiar atunci când vinul corespunde cu eticheta, dai de drojdie.

XXII.

In toate împrejurările mari ale vieţii tale, să hotărăşti tu singur, şi să nu pui temeiu pe nimeni, de cât pe tine însuţi şi pe tatăl tău, dacă-l ai.

XXIII.

Natura a făcut două lucruri mari: amorul şi moartea.

Omul a făcut un singur lucru: arta. Nici o mângâiere nu e mai trainică decât aceasta, fiindcă orice durere, pe calea artei, iese din noi sub formă emoţionantă şi se personalizează atât de mult, încât devine mai suggestivă şi mai puternică decât însăşi durerea noastră.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

XXIV.

Nimeni nu zice: „s'a născut în fine un mare poet", dar poţi auzi pe câte cineva zicând: „a murit un mare poet".

XXV.

Pentru un bărbat cumpătat şi în întregimea facultăţilor sale sufleteşti, vârsta cea mai frumoasă este de la 40 de ani înainte.

Atunci gustă el farmecul iubirei trecute, sau, dacă este destul de cu noroc ca să mai fie iubit în prezent, simte tot preţul tinereţei pe care amorul o poartă cu sine la toate vârstele.

Aceasta, poate, tocmai fiindcă el se depărtează tot mai mult de lumina crepusculară a dimineţii.

XXVI.

Cu voluptate binefăcătoare în a putea da acelora pe cari îi iubim!

XXVII.

Tiparul ridiculizează prostia şi înobilează gândirea adevărată,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

In primul volum din manuscrisul rămas dela Leopardi, e datã, în fac-simile, o sentenţă asupra folosului de a cunoaşte mai multe limbi. După ce icoana manuscrisului te-a emoţionat adânc,— când vrei să intri în înţelesul acestor semne, scrisul de mână dă gândirei un caracter de intimitate, care-i micşorează valoarea. De îndată însă ce-ţi arunci ochii pe pagina tipărită, din faţă, aceeaşi idee devine de odată solemnă.

Poate să fie şi o chestiune de mecanică cerebrală: în manuscris, atenţiunea e împărţită între cetire şi pricepere,—pe când în tipar înţelesul merge deadreptul în conştiinţă.

De asemenea cu prostia.

XXVIII.

E o particularitate a spiritului omenesc cult de a nu ajunge la simplicitate decât după multă trudă. De aceea scriitorii tineri nu sunt mai nici odată clasici.

XXIX.

Timpul batjocoreşte toate pasiunile şi mai cu seamă toate excesele, — probabil fiindcă toate pornesc din egoism. Pe cele patriotice, din potrivă le înalţă, fiindcă în cazul acesta excesele individuale iau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

proporţiile sacrificiului făcut spre binele altora.

XXX.

Resfrângându-ţi gândurile asupra ta însuţi, nici odată nu eşti mai mulţumit decât atunci când te găseşti bun. Dar care e semnul sigur că ai fost bun? Amorul tău propriu: când acesta e îndestulat, ai rănit pe alţii; când din potrivă, e dânsul rănit, sunt îndestulaţi ceilalţi. Astfel încât, fericirea sufletească stă mai totdeauna în raport invers cu firea noastră crudă.

XXXI.

Superioritatea omului asupra întregei creaţiuni stă în sentimentele lui. Judecata pare a fi un atribut mecanic al tutulor lucrurilor din natură, în acest sens că fiecare planetă, fiecare corp se mişcă sau stă în virtutea unei logice immanente, fără de care ar împărţi nebunia şi haosul. Insuşi instinctul dobitoacelor este mai aproape de judecată decât sentimentul, deoarece instinctul este totdeauna de o logică perfectă.

Numai sentimentul este uneori nelogic

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

şi totdeauna indepenpent de legile naturei sau ale societăţii. Când el corespunde cu acestea, le ridică şi le înobilează; când se exercită în contra lor, le sfarămă.

XXXII.

Muzica lui Beethoven are o aşa de mare noblețe în unele fraze, încât literatura, din toate timpurile şi din toate ţările, rămâne, ca mijloc de exprimare al sentimentelor, mai pre jos de muzică. Ceea ce văd poeţii în depărtarea visurilor lor şi ceea ce nu ia formă în literatură, pare a se putea exprima în muzică. Şi ceea ce exprimă muzica e uneori atât de aproape de sufletul nostru, încât suntem induşi a crede că unele senzaţiuni auditive pornesc şi deşteaptă partea cea mai intimă, cea mai specifică a sufletului omenesc, care este *o funcţiune* şi ca atare fatalmente metafizică. De aceea şi zice Platon în *Phedon* că sufletul are formă de armonie (părerea lui Simmia).

*

Admirabilă e figura pe care, în dialogul din *Phedon*, o întrebuinţează Socrate, ca să dovedească lui Simmia că sufletul nu se poate compara cu armonia: „Intâi naşte

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lira, nasc coardele şi sunetele, la început nearmonice,— şi cea din urmă se încheagă armonia, şi moare cea dintâi.“ Pe când sufletul este nemuritor, s'a născut înainte de corp şi trăeşte după el, crede Socrate.

Pentru un cap modern, nimic mai frumos şi mai just decât comparaţia de mai sus: sufletul se naşte, ca armonia, din lirâ şi din coarde (din corp şi din nervi), şi de îndată ce s'a născut s'a şi imaterializat, ca armonia. Şi tot ca armonia, sufletul moare înaintea corpului, ca fiind cea mai delicată funcţiune metafizică a lui.

XXXIII.

Minunata steluţă ce mai toată vara străluceşte în zenitul nostru, *Vega* din constelaţiunea Lyrei, stă de noi la o distanţă de 42 de mii de miliarde de leghe, cu alte cuvinte e cu un milion de ori mai depărtată decât soarele nostru ; la această depărtare, Soarele, isvorul vieţii pământeşti, ar fi pentru noi de 47 de ori mai puţin luminos decât *Vega*, Ce strălucire incomparabilă trebue să fie deci în steluţa nopţilor de vară.

Iar primăvara, în amurg, răsare deasupra munţilor o stea ce se fărâma cu firea, tremurând din lumini, ca un diamant. Este

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Spicul din constelaţiunea Fecioarei. Depărtarea ei de noi este incalculabilă. Şi cu toate astea se depărtează tot mai mult, până ce probabil, nu se mai vedea.

In preajma ei se închiagă o mulţime de nebuloase, sămânţă de lumi viitoare, ce-şi vor lua însuşiri pătimaşe,vor atrage şi vor respinge, vor lumina şi vor încălzi, vor zămisli pe ele poate şi oameni!

Şi atâta ai tu, fiinţă făcută din cărbune, om vanitos şi lacom, atâta ai: scânteea ce licăreşte în tine, conştiinţa, sufletul, pe care le-ai moştenit, atomic, din împărăţia luminoasă a cerurilor, în care Spicul şi Vega tremură din lumine. Nu le mânji, că te întuneci şi te stingi înainte de vreme.

Costieni, Aprilie 189...

Am fost la Bucureşti cu treburi plicticoase (un proces pe care l-am perdut). Ce de lume pătimaşe! ce de oameni şireţi, cari aleargă după ban, ca jidovii! ce de vulgarităţi, câtă trivialitate în viaţa de toate zilele, la birt, la hotel, pe stradă!..

Cum am putut eu trăi atâta vreme, în aşa hal, când e atât de lesne a trăi frumos şi demn.

Am perdut procesul, numai fiindcă am

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

voit cu ori ce preţ să mă judec în ziua aceea şi n'am primit amânarea. D-nii Magistraţi erau grăbiţi, şi, ca să mă înveţe minte, m'au ras.

Prea bine. Le eram aproape recunoscător că m'au lăsat să plec mai curând.

După ce mi-am isprăvit aşa zisele treburi importante, am mai stat o zi, să mă ocup de cumpărături. Lydda făcuse câteva observări discrete dar foarte drepte: stupii erau aşezaţi în nişte ştiubee vechii, trunchiuri putrede ce de abia se mai ţineau în picioare, pe când lumea civilizată are ştiubee sistematice; trăsurile mele de la ţară, nişte harabale de pe vremea eteriei, omorau caii; ciubotele lui Ion vizitiul erau o poemă, scâlceiată şi pesimistă la cel mai înnalt grad, şi trebuiau deci înveselite.

Pe când mă duceam la caretaş, îmi treceau prin minte toate grozăviile sălbatece din viaţa mea de la ţară, necurăţenia, risipa, înbâcseala tuturora într'un fel de pasivitate orientală... Cum se poate să aibă un popor constituţie, parlament, telefoane, muzee, artă, poeţi, sentimente şi idealuri, — când n'are apă, nu are canaluri de scurgere, nu are drumuri,—când nu se spală, nu îngrijeşte de vite,—când prin sate mor copiii mai rău de cât dobitoacele, — când toată lumea se ţine de minciuni politice, aleargă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

după slujbe, se însoară şi se desparte de câte trei ori !..

Mă întorsei la mine la ţară, cu un sentiment nou de dragoste pentru singurătate.

Pe când intram în sat, văzui de departe vălul negru al Lyddei care fâlfâia în vânt. Imi eşea înainte.

Se vede că în adevăr eu am trăit foarte rău, de oare-ce lucrurile cele mai fireşti, atenţia cea mai mică datorită vârstei şi poziţiunei mele, îmi fac o plăcere nespusă.

Lydda se urcă în trăsură. Avea ochii albaştrii, mai albaştri ca ori când, par'că printr'ânşii irădia sufletul lumina lui lăuntrică. Foşnetul hainelor sale, parfumul ticnit ce aduce cu dânsul rostul vieţii îngrijite, profilul clasic al obrazului Lydd. i, îmi îndreptară de odată gândurile, ast-fel că pornirea mea statornică spre critică dispărn.

Eu simt zilnic cum noră-mea mă schimbă. Spiritele ironice sunt acele pe care viaţa le adapă cu amărăciuni, mai mult de cât spiritele blajine. A critica pururea este o durere. S'ar zice că în echilibrul perfect al naturei, îmboldirea criticei este respinsă înnapoi de elasticitatea vieţii, care . nu'şi poate comprima volumul.

Uitai Bucureştii şi frământările locuitorilor săi şi mă simţi de odată bun. Lydda

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

îmi luase binişor o mână şi mă întreba dacă nu-mi fusese frig pe drum.

— Ce lungă mi s'a părut vremea, şi ce bine că te-ai întors curând!..

— Iţi face plăcere că m'am întors?

— Foarte multă.

— S'au mărit zilele şi acum poţi lucra mai bine.

— Da. Am lucrat şi fără model. Sunt foarte neliniştită de ceea-ce vei zice.

Lydda începuse un portret al meu, care, în adevăr, devenea o lucrare extra-ordinară. Era portretul meu, dar oarecum integrat prin evocaţiunea portretului bărbatu-său. Nimic nu putea să mă mişte mai mult de cât sforţările sufletului ei nobil, care păreau a desprinde, din misterele cauzale, evidenta legătură a efectelor.

Când intrai în atelier, îmi veni să strig, atâta prefacere luase pictura. Eram eu, nu cum sunt, ci cum aşi fi putut să fiu, dacă aşi fi representat o serie de a cendenţi din familia mea; eram sinteza unui neam. Mi se părea, văzându-mă, că îmi aduc aminte de tată-meu, că seamăn cu fiu-meu, şi, dacă s'ar fi născut copilul lui, şi cu el.

Cât de mult mă interesa femeea asta, care, ca o floare, purta în sânul ei viitorul rasei mele, şi al cărui creer avea atâta putere de idealizare!..

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Se vede că dânsa pricepea ce se petrece în mine.

— Am prins ceva.

— Ceea-ce faci dumneata e o minune. Ia şezi să vorbim. De unde îţi vine puterea asta de pătrundere a frumosului absolut?

Dânsa zâmbia fericită.

— Să zic să ne dea ceaiul şi viu.

După câte-va minute intră un fecior, curat, cu guler alb la gât şi cu mănuşi în mână, care aducea o măsuţă cu tot felul de bunătăţi pe dânsa.

Era Dumitrache, omul din curte.

Mă bufni râsul la vederea argatului meu, desmăţat şi murdar, prefăcut de odată în om civilizat.

Lydda se uită la mine, serioasă, şi par'că îmi luă cu mâna pofta de râs.

— Ia spune-mi, rogu-te, urmai eu mai departe: părinţii d-tale sunt engleji, sau mama e Greacă.

— De ce?

— Fiind-că nu pot să-mi explic idealismul d-tale. Ai citit mult pe Platon?

— Nu. Cred chiar că nu l-am citit de loc, — de cât numai prin ceea-ce au luat poeţii noştri dela el. Imi pare foarte bine că vine vorba despre asta, fiindcă tocmai vream să-ţi spun că am găsit într'un volum

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nou asupra lui Keats povestirea unei întâmplări din viaţa lui, care m'a mişcat.

Vorbind ast-fel, îmi turna ceaiul cu o graţie de muză. Apoi se aşează cu o carte pe braţe, şi îmi istorisi :

— S'a publicat acum de curând corespondenţa poetului Keats. Mai toate scrisorile sunt adresate logodnicei lui, Fanny Brawne, de care se despărţise la plecarea în Italia. El venia spre sud să caute sănătate şi linişte. Era, sărmanul, bolnav de piept şi gelos. Fanny Brawne era pe atunci o fată cum se cade, sănătoasă şi equilibrată. Se petrecea cu bietul Keats ceea-ce se petrece pururea, în asemenea împrejurări,—adică : bolnavul iubea pe femeea sănătoasă şi o ura. Plecase din Englitera fără s'o vadă, dar scriindu-i scrisorile cele mai disperate. Fata răspundea, însă răspunsurile ei erau menite, din cauza greutăţei drumurilor, să fie remise poetului la Roma. In adevăr, Keats ajunge la Roma, prăpădit de boală şi exasperat de gelozie. Aci, pe patul de moarte, primeşte trei scrisori de la Fanny Brawne; dar fie că nu mai avea putere să citească, fie că în hârtia închisă poetul spera să păstreze gândurile calde ale femeii iubite, scrisorile rămaseră nedeschise. Keats ceru ca ele să fie puse lângă dânsul în sicriu, ceea-ce se şi făcu... Aşa

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

că astă-zi, dacă s'ar deschide mormântul lui Keats, s'ar găsi acolo scrisorile de amor ale tinerei Fanny.—Nu-i aşa că e mişcător?

— E admirabil. Par'că mi-ai fi citit o poezie.

— Realitatea e câte odată atât de nouă şi neprevăzută!

— Şi unde e mormântul lui Keats?

Lydda plecă capul pe o parte, şi uitându-se în jos, răspunse încet:

- Lângă al lui Shelley.

— La Testaccio?

— Da.

Acesta era cimitirul nostru. Trecu un moment umbra unei aripi negre, iar inima mi se strânse în piept ca de spaimă.

Lydda ridică uşor firul convorbirei:

— Aşa că dacă oare-care aplecare către idealitate există în mine, o datoresc cetirei poeţilor noştri, dela care mi-a rămas ca ecoul unei muzici divine.

— Care poeţi?

— Cowper, Keats şi Shelley, — poeţi adevăraţi, poeţi în poeziile lor, în gândurile lor şi în viaţa lor: „Au zburat Spiritele, şi rămâne numai urma trecerei lor, ca glasul inspirat al unei muzici ce ar muri departe, lăsând în adâncul labirint al sufletului răsunetul unui ecou prin infinite caverne."

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Cine vorbeşte astfel ?

— Shelley în *Prometeu.*

— Cine te-a învăţat să înţelegi pe Shelley ?

— Nimeni. Dorinţa mea de frumos şi setea de un ideal realizabil în viaţă, care să înfrumuseţeze traiul şi să ridice pe om din noroi. Aceştia sunt adevăratele genii ale bietei omeniri, cântătorii ca Shelley, artişti în formă, poeţi în suflet şi în viaţa lor, capabili de a muri pentru idealul pe care l-au urmărit, — iar nu făuritorii de minciuni rimate, cari devin rentieri vânzând la volume. Ori cât s'ar schimba părerea oamenilor asupra acestui punct, adevărul rămâne unul singur : că frumuseţea nu e creiată pentru a inspira poezii, ci pentru a ridica sufletul în vremuri mai bune. A intra în frumuseţe cu minuta de acum a vieţii şi a năzui către dânsa cu minuta de mâni,—iată scopul existenţei.

Eu mă uitam la dânsa mirat.

— Bine, dragă, asta e Platon curat.

Lydda zâmbea, neştiind cum să ia lucrurile.

— Dă-mi voe un moment. Toarnă încă o ceaşcă de ceai, că viu,

Mă întorsei, în adevăr, cu nişte note ale mele asupra lui Platon.

— Iată, dragă, un dialog al lui Platon,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cunoscut sub numele de *Symposion*, tradus în alte limbi cu numele de *Banchet*, dar în realitate însemnând *Vorbă după masă*. Subiectul convorbirei este *Eros*, amorul,—vei vedea însă în ce sens. Vorbesc pe rând Fedru, Pausania, Erissimac, Aristofan, Agaton şi în fine Socrate. Acesta povesteşte că ceea ce ştie el asupra Amorului i-a fost istorisit de o femee, Diotima din Mantinea. — Diotima spune că la naşterea Afroditei zeii se adunară la un banchet, la care luă parte şi Poro, care, îmbătându-se de nectar, concepu amorul cu o cerşetoare, anume Penia, în grădina lui Joe. Zice Diotima:

„Amorul urmează peste tot pe Afrodita, fiindcă a fost zămislit în ziua naşterei ei, şi e din firea sa iubitor de frumos, fiindcă şi Afrodita e frumoasă. Deaceea, fiu al lui Poro şi al Peniei, Amorul avu menirea asta: că mai nainte de toate e sărac, şi nu cum îl cred cei mai mulţi, gingaş şi frumos, ci, din potrivă, rău, ofilit şi desculţ, neavând unde să-şi plece capul, pururea tolonit pe jos, dormind pe la uşi şi pe drumuri, — întocmai ca maică-sa, — şi în vecia veacului prieten cu mizeria...

— Da bun băiat! zise Lydda, râzând.

„Iar pe de altă parte — moştenind dela tată-său — e primejdios pentru cei buni

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrc1901-1932

şi cei frumoşi, fiindcă e plin de curagiu, îndrăzneţ, neînfrânat în porniri, vânător destoinic, învârtind mereu la planuri şi dorind să priceapă tot, şi plin de şiretlicuri, născocitor toată viaţa, vrăjitor, scamator şi sofist; şi nu e născut nemuritor, nici nu e muritor, dar adesea răsare şi trăeşte în aceeaşi zi, dacă îi merge bine, — altă dată moare şi apoi trăeşte din nou, ca urmare a firei lui tată-său: tot ce câştigă risipeşte, aşa că nu-i nici odată nici bogat, nici sărac, ci numai nu are. Cu ştiinţa stă în mijloc, între ştire şi neştire. Că doar faptul este ăsta; că nici unul dintre Zei nu face filosofie, şi nici nu doreşte să devie învăţat: fiindcă este deja, sau, dacă nu este, nu vrea să fie altceva decât ceeace este. Căci asta are rău ignoranţa, că unul care nu e nici cinstit nici deştept, pare sie-şi om cum se cade. Se 'nţelege: cine nu se crede în lipsă de ceva, nu doreşte aceea ce crede că nu-i lipseşte".

Mai departe, Socrate întrerupe pe Diotima din Mantinea, întrebând-o la ce mai poate servi oamenilor Amorul, dacă este aşa poamă. Diotima, răspunde:

„Amorul, născut precum ştim, este iubire de frumuseţe. Acum, dacă ne-ar întreba cineva: — la spuneţi-mi Socrate şi Diotima,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://transilvania.ro/mdrr1901-1932

cel ce iubeşte frumuseţea, ce iubeşte el oare?

„Stăpânirea ei, răspunsei eu.

„Răspunsul, zise dânsa, are nevoe de o altă întrebare: — Cel ce va intra în stăpânirea frumuseţei, ce va ştăpâni el oare?

„Aici, zisei eu, nu ştiu să răspund nepregătit.

„Dar dacă cineva, adaose ea, ar schimba şi ar pune binele în locul frumosului, şi te-ar întreba :—Socrate, cine iubeşte binele, ce iubeşte?

„Stăpânirea lui, respunsei.

„Şi cel ce va stăpâni binele, ce va avea?

„Aici, zisei, îmi pare că răspunsul e uşor: —va fi fericit.

„Aşa şi este — zise: prin stăpânirea binelui sunt fericiţi fericiţii; şi nu e nevoie să mai întrebi: ce vrea cel ce vrea să fie fericit. Răspunsul e cuprins în întrebare.

„Aşa este, zisei eu.

„Acum, crezi tu că voinţa aceasta şi amorul acesta sunt comune tuturor muritorilor, şi că toţi doresc să aibă întotdeauna binele, sau cum crezi?

„Comun tuturor, răspunsei.

„Atunci, pentru ce oare, Socrate, nu zicem despre toţi că iubesc, de oarece toţi iubesc întotdeauna, ci despre unii zicem că iubesc, iar despre alţii nu?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

„Mă mir şi eu, zisei.

„Să nu te miri. Noi, desfăcând o parte din amor, o chiamăm cu numele întregului, dându-i numele de amor; pentru celelalte părţi întrebuinţăm alt nume.

„Cum aşa?

„Iată cum. Tu ştii că *poiiisis* e ceva foarte complicat. Ori ce act care face ca un lucru oarecare să treacă din nefiinţă în fiinţă, este *poiiisis*; aşa că meşteşugirile ce atârnă de o artă sânt *poiiseis*, iar meşterii, toţi, *poiitai*.

„Adevăr grăeşti.

„Şi cu toate astea, tu ştii—zise—că nu se chiamă toţi *poiitai*, ci au numiri diverse. Numai o mică parte din *poiiseis*, desfăcută de celelalte, şi anume aceea ce are drept obiect muzica şi metrul, se chiamă cu numele întregului: numai aceasta prin urmare se chiamă *poiisis*, iar cei ce stăpânesc părticica *poiisis*, *poiitai*.

„Adevăr zici tu.

„Tocmai aşa este cu amorul: alcătuesc întregul toate dorinţele de bine şi de fericire; dar acei ce merg spre dânsul pe una din nenumăratele căi ale câştigului, bunioară, sau ale gimnasticei ori filozofiei, nu se zice că iubesc sau că sânt amanţi; pe când cei ce ţintesc către o parte numai a întregului şi la aceasta îşi închină inima

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

iau numele întregului: *erotă te kai eran, kai erastai*".

Diotima ajunge la încheerea că amorul este iubirea de a avea pururea binele cu sine. Şi urmează către Socrate:

„Acesta fiind amorul, ai putea tu să-mi spui în ce chip şi prin ce mijloc s'ar chiema amor năzuinţă omului de a alerga dupa dânsul?

„Nu te-aşi admira atâta,, Diotima, zisei, pentru înţelepciunea ta, dacă aşi şti dela mine asemenea învăţături.

„Să-ţi spun eu, zise: chipul şi mijlocul este generarea în frumos, atât a corpului cât şi a sufletului.

„Ce vrei să zici? Nu înţeleg.

„Să te lămuresc mai bine. Toţi oamenii, zise, zămislesc şi cu corpul şi cu sufletul, şi ajunşi la o anumită vârstă firea noastră năzueşte către naştere. Insă naştere în urât nu e cu putinţă, ci numai în frumos. Asta este partea divină din noi: în fiinţa noastră muritoare, a zămisli şi a genera este nemuritor. Dar una şi alta nu se pot petrece în desarmonie. Şi este desarmonic urâtul, pe când frumosul e armonic. Astfel că frumuseţea este, pentru generare, *Moira* şi *Eileithyia*."

Lydda mă întrerupse:

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Ce însemnează ?..

— Concept grecesc complicat. *Moira* este zeiţa naşterii şi a morţii, sau, mai strâns, a *Devenirei* ; pe când *Eileithyia* este propriu, zeiţa naşterii. *Kalloni*, frumuseţea făcută zee, este *Moira* întru cât pregăteşte ora conceperei (de oare-ce, pentru a concepe, trebue să apară întâi individualizarea frumuseţei într'un corp sau suflet), şi este *Eileithyia* întrucât liberează de durerile naşterei.—Acum urmez mai departe învăţăturile Diotimei :

„De aceea, când creatura pornită pe naştere s'apropie de frumos, se bucură şi râde, iar bucuria desfăcând zăgazurile vieţei, face că dânsa, creatura, generează ; când s'apropie de urât, din contră, se încruntă, şi, de durere, se strânge in sine, şi se sbârleşte, şi nu naşte ; dar, fiindcă fructul nu poate eşi la lumină, ea sufere. Şi tocmai asta e cauza că fiinţa pornită pe naştere se bucură la vederea frumosului, tocmai pentru că frumosul liberează de durerile creaţiunei, pe cel ce-l are în stăpânirea sa. Fiindcă, o Socrate, — zise — amorul nu este năzuinţa către frumos, cum crezi tu.

„Dar ce este ?

„Năzuinţa către a genera şi a naşte în frumos.

„Fie şi aşa.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

„De sigur. Dar pentru ce oare *către a genera*? Pentru că a *genera* este faptul care n'a avut început şi nu poate să aibă sfârşit, şi, pentru muritor, nemuritor. Prin urmare, dacă, după cum am hotărât, amorul este năzuinţa de a avea pururea binele cu sine, urmează că amorul trebue să simtă dorinţa de nemurire în stăpânirea binelui. Astfel încât e nevoe ca amorul să fie amor şi de nemurire".

După aceea, Diotima întreabă pe Socrate dacă ştie cauza pentru care toate fiinţele de pe pământ sunt apucate de friguri, atunci când doresc să genereze. Şi fiindcă Socrate nu ştie, explică dânsa;

„Dacă tu crezi, prin urmare, că amorul este aşa cum l'am înţeles noi, nu te mira. Natura muritoare caută, pe cât poate, să fie şi nemuritoare. Şi ajunge acolo numai pe calea asta, pe calea generării, fiindcă lasă un nou în locul vechiului. Chiar pe timpul cât animalul crede că este el însuşi, neschimbat, din copilărie până la bătrâneţe, nu păstrează în sine aceleaşi lucruri, ci parte din ele se reînoesc pururea tinere, parte se pierd, ca părul, carnea, oasele, cu prefacerea întregului corp. Şi nu numai se prefac toate în corp, dar şi în suflet; deprinderile, părerile, dorinţele, plăcerile, durerile, frica, toate pornirile sufleteşti nu sunt niciodată prezente

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

toate în fiecare, ci care naşte şi care moare. Şi, lucru mai ciudat încă: cunoştiinţele noastre, nu numai că unele nasc şi altele mor, şi prin urmare nu suntem totdeauna aceiaşi nici chiar faţă cu ele, dar încă fiecare cunoştiinţă este ea însăşi supusă la aceeaşi lege. Căci ceeace se chiamă meditare, se întâmplă numai fiindcă dispare cunoştinţa. Uitarea şi este de fapt, plecarea cunoştinţei; meditarea, din contra, generând o cunoştiinţă nouă în locul celei dispărute, lasă iluzia că cunoştinţa este aceeaşi. Cu mijlocul acesta, tot ce este muritor scapă, nu rămânând pururi acelaş, ca divinul, ci lăsând cel ce este bătrân şi moare un altceva nou ce-i seamănă. In felul acesta, Socrate, muritorul ia parte din nemurire, corpul ca şi sufletul său".

Şi fiindcă Socrate se miră şi pare a se îndoi, Diotima îi explică prin aceleaşi cauze goana oamenilor după glorie, suferinţele şi pericolele pe care le înfruntă pentru amorul renumelui.

Şi, mai departe, urmează astfel:

„Cel ce a crescut în disciplinele amorului, contemplând unul după altul şi cu măsură lucrurile frumoase, ajuns acum la liman, va descoperi deodată un frumos, minunat prin natura sa, acela anume, o Socrate, pentru care atâta se lucrase înainte, un frumos

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

care este pururea, şi nu se naşte nici nu moare vreodată, nu creşte nici nu scade, şi nu este frumos pe o laturе iar pe altă laturе urât, nici acum da iar acum nu, nici frumos într'un înţeles şi urât în alt înţeles, nici frumos ici şi urât colo. Şi acest frumos nu se va prezenta închipuirei sale sub forma unui obraz, sau a unor mâni, sau a oricărei alte realităţi corporale, şi nici ca un discurs sau ca o anume ştiinţă, şi nici ca întrupat în altceva, într'un animal, spre exemplu, sau în pământ sau în cer, ci va sta de sine însuşi, potrivit sie-şi pururea, şi celelalte lucruri frumoase toate se vor raporta la dânsul în aşa fel, încât ele se vor genera şi vor peri, pe când el nu va deveni nici mai mare nici mai mic, nici va suferi. Aşa că unul, când a iubit un corp tânăr, dacă se ridică dela lucrurile pământeşti şi începe a vedea acest frumos, atunci se poate zice că a ajuns ţinta. Căci asta este important în disciplinele amorului: a fi călăuzit de alţii. Pornind dela frumosul sensual de pe pământ, a te ridica mereu, mereu către frumosul din înalturi, urcând ca o scară, dela unul la două corpuri şi dela două la toate corpurile frumoase; şi dela corpurile frumoase la instituţiile frumoase; şi dela instituţiile frumoase la legile frumoase; şi dela legile frumoase în ge-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

neral, la acea lege, care nu este altceva decât legea frumosului absolut. Acesta şi nu altul este punctul vieţii demn de a fi trăit de om... O! ce fericire pentru acel ce îl duce soarta să vadă frumosul în sine, sincer, curat, neamestecat cu nimic, divinul frumos, cu dela sine eternă putere, iar nu umplut cu carne umană şi cu colori şi cu altă multă mizerie muritoare! Şi crezi tu oare că este de despreţuit viaţa omului care ţinteşte către frumosul ideal, care se pierde într'însul şi dintr'însul trăeşte? Nu înţelegi că numai acolo va putea el să genereze, nu imagini de virtute, fiindcă nu atinge imagini, ci virtutea adevărată, fiindcă atinge adevărul; şi generând virtute adevărată, şi iubind-o, ajunge cu timpul amicul Zeului şi nemuritor şi dânsul".

Costieni, Aprilie 189...

Lydda rămăsese cu ochii mari, plutind par'că în atmosfera munţilor înalţi.

— S'a sfârşit?

— Da.

— Ce mai vine după asta?

— Vine Alcibiade, susţinut de un flautist, fiindcă era cam beat...

— Vai!...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Erau oamenii după masă.

Păcat de atâta frumuseţe de gândire,

— Nu uita, draga mea, că aceştia erau greci din epoca cea mare, cu alte cuvinte genii subtile, pentru care abstracţiunile cele mai ostenitoare formau o deprindere zilnică a creerului ; nu uita că vorbeşte Platon în numele lui Socrate. prin Olimpiadele 99 sau 100, adică prin anii 380—370 înainte de Christos.

— Ceeace ai cetit e atât de frumos, încât ar fi o adevărată nenorocire dacă oamenii cari gândeau astfel se îmbătau.

— Socrate, nu. El lua parte la toate plăcerile vieţii, dar cu măsura unui suflet cumpătat. El este personificat de Platon ca geniul armoniei.

Pe când vorbeam astfel, ochii mei întâlniră portretul, admirabila întocmire ilu-zionară a colorilor, ce mă apropia de fiul meu, în lumea reală a neexistenţei, — şi îmi răsări în minte prima întâlnire cu Lydda, în hotelul Marini din Roma. Acum o aveam aci, lângă mine, şi-mi era frică, şi acum ca şi atunci, de sănătatea ei nesigură, de vântul ce trecea pe lângă dânsa.

— Cum te simţi, Lydda ?

Ea se uită la mine, nedomirită : întrebarea nu se lega cu restul convorbirei. După un moment de gândire păru a mă înţelege,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

şi-mi răspunse, dând din cap, cu o infinită nuanţă de mister.

— Bine, foarte bine.

— Iţi aduci aminte de ceeace ţi-am spus odată, la Roma, că poate va veni vremea să mă înţelegi mai bine, când ne vom cunoaşte?

— Da.

— Eu vream să fac din bărbatul tău o creatură gânditoare la cel mai înalt grad, ceva care să se apropie de concepţiunea platoniciană a omului, s'o ajungă şi s'o întreacă. Pentru aceasta, voiam mai întâi să-l ajut a creşte în cultul ideii, şi de aceea luptam cât puteam să-l ţiu departe de atingerea veninoasă a patimilor.

— E foarte frumos, zise ea încet, numai, poate, ceva cam greu. De altfel, a iubi, în toată curăţenia inimei, nu mai este o patimă.

— Atunci ce este, Lydda?

— O lumină, ce vine din cer să se răsfrângă în diamantul sufletului.

— E o comparaţie poetică, dar nu o dovadă.

— Mie mi se parc că da. Dacă ai aşeza sufletul omenesc în pustiu, el ar fi ca diamantul în întuneric: n'ar reflecta nimic. Pe când raza amorului pune pe fiecare suflet în adevărata sa valoare, după cum lumina

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

pune pe diamant. Şi, afară de asta, crezi d-ta, zise ea cam tristă, că nobleţea noastră, a oamenilor, stă în inteligenţa sau în sentimentele noastre? Dacă stă în inteligenţă, atunci totul în natură este mai nobil decât noi, fiindcă totul ne este superior, printr'o inteligenţă imanentă, dela planeta care se învârteşte în spaţiu până la atomul chimic care se combină cu alt atom.

— Cu singura deosebire că acelea nu au conştiinţă.

— Eu nu ştiu : şi nu ştii nici d-ta.

— Ba da, căci dacă inteligenţa dumitale imanentă cu care înzestrezi lucrurile neînsufleţite, ar exista, atunci ar trebui ca pământul nostru să nu stea, ca un prost, la aceeaşi eternă depărtare de soare, ci, de îndată ce o începe să simtă că e frig, să se apropie de foc.

Lydda începu să râdă.

— Eu nu ştiu... Înţeleg numai că simţirea noastră face nobleţea noastră.

Apoi se uită lung la mine, drămuind par'că o imagine ce-i fâlfăia prin minte :

— Ce sînt eu câte odată, ce lumină de Aurora se înfripează în lumea mea lăuntrică, numai Shelley ar putea s'o spună.

Eu mă apropiam de dânsa, mişcat.

— Ce, dragă?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Aştept pe cineva dintr'o vreme trecută şi viitoare, care par'că a zburat peste capul meu şi m'a adormit, lăsându-mi în auz răsunetul vocei celei mai dulci.

— Are să vie.

Ea se uită la mine, blajină.

— Se poate să vie, dar se poate să nu vie.

Nu mai înţelegeam nimic. Ea mă privi îndelung:

— Vream să spun că ceeace e frumos, e înlăuntrul nostru sufletesc. A aştepta pe cineva... Eu nu mai aştept pe nimeni. Aşi putea să repet despre mine ceeace zicea Shelley despre el însuşi, când publica pe Epipsychidion: autorul versurilor ce urmează a murit la Florenţa, tocmai pe când se pregătea să meargă în una din insulele cele mai sălbatece ale Sporadelor, unde voia să înceapă o viaţă nouă, posibilă poate în lumea eternă în care a intrat, iar în cea de aici imposibilă. — Eu am murit tocmai când era să ajung în insula Sporadelor.

Vorbea încet, cu privirile în pământ. Nici odată n'am auzit un accent mai pătruns de nefericirea supremă a lipsei de speranţă. Şi eu, nenorocitul, care credeam că-i îndulcesc viaţa!...

Mi se lăsă o ceaţă pe ochi şi-mi sprijinii fruntea pe mână, ca să nu mai văd neantul operei mele.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Lydda se sculă, mişcă masa la o parte şi se apropiă de mine. Ii simţii capul pe genunchi:

— Te rog, zise încet, iartă-mă.

Mă uitam la dânsa:

— De ce să te iert? Nu mi-ai făcut nimic.

— Suntem cruzi cu toţii, când e vorba de fericirea noastră pierdută. Ar trebui cu toate astea să înţeleg că era frumos idealul pe care-l urmăreai d-ta, cu bărbatu-meu: a trăi numai din flacăra ideii, este purificarea deplină a sufletului. Am venit eu, femeea, şi am întunecat raza de lumină... Aşa este.

Şi fiind că eu tăceam, adaose tot ea:

— Cu toate astea, par'că şi eu simt valoarea idealităţii absolute. Negreşit, trecută prin lumea mea.

Se opri un moment.

— Asta este răul.

Apoi deschise braţele cu disperare:

— Ce să fac? către cine să îndrept ochii? de la cine să cer ajutor? Dacă l-am iubit, nu e vina mea! Dacă-l simt trăind în mine, umplându-mi tot sufletul, toate colţurile ascunse ale gândurilor, nu e vina mea! Nu e vina mea dacă ce-a fost frumos s'a dus! Şi ce pot să mai doresc eu, decât odihna de veci.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/indi1901-1932

Eu îi apucasem amânduă mâinele şi se vede că i le strângeam aşa de tare, încât o făcui să se oprescă:

— Mă doare: zise ea, pe jumătate supărată.

— Tot ce doare, trece.

Ea zâmbi, trist, apoi îşi rezemă iarăşi capul de braţele mele:

— Trece, şi rechiamă pe femeile rătăcite la înţelesul datoriei. Ştiu că eşti bun şi mă ierţi.

Apoi se sculă, uşoară, se uită lung şi mişcă din cap, par'că ar fi zis: „ce de zădărnicii!“ După aceea se aşeză înaintea tabloului, se plecă pe o parte, privindu-mă cu ochii pe jumătate închişi şi zise:

— Poate are dreptate Platon: „natura muritoare caută, pe cât poate, să fie şi nemuritoare, nu rămânând pururi aceeaşi, ca divinul, ci lăsând cel ce este bătrân şi trece un altceva nou ce-i seamăna.“

La ceste cuvinte, mă sculai repede de pe scaun, cu braţele deschise, iar dânsa se aruncă la pieptul meu, tăcută şi par'că aproape fericită.

Ce s'o fi petrecut într'însa, nu ştiu. Probabil, voia să îndrepteze cele ce zisese înainte. Ştiu însă ceea ce se petrecea în mine: mila, durerea şi speranţa. Mai cu seamă speranţa!...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Costeni, Mai 189...

Am trăit câte-va zile, de cari aşi vrea să nu-mi mai aduc aminte.

Pe Lydda au prins-o frigurile. Din ce cauză, — nu pot să-mi dau seama. Casa noastră e aşezată pe culme: nici bălţi prin prejur, nici ploi prea multe...

Probabil că a răcit, stând seara târziu în grădină, pe care o schimbă în întregime.

N'am dormit trei nopţi dearândul, în care timp am trăit viaţa cea mai intensă. Era evident că dacă Lydda ar fi murit eu nu mai aveam nici un cuvânt să trăesc, decât numai ca să urmez a fi mai departe instrumentul de gândire pe care l'a creat natura. Dar nici odată nu mi-a părut mai puternic, mie idialistului, argumentul pozitiviştilor: Dacă este adevărat că lumea obiectivă nu există, ci numai cea subiectivă a fiecărui individ, atunci Lydda, murind, trebuia să se plângă numai pe sine, că moare, deoarece ea era lumea, iar eu, obiectiv: nu aveam valoare pentru dânsa decât ca reprezentare în creerul ei; de asemeni, pentru mine, dânsa murind, se petrecea ceva în lumea obiectivă, iar în lumea mea subiectivă nimic, cu atât mai vârtos că reprezentaţiunea anterioară despre dânsa mi-o

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

păstra în amintire. Aşa dar, trecând din reprezentaţiune în voinţă, nici un afect nu este logic între două fiinţe ce se iubesc şi se despart prin moarte.

Şi cu toate astea, cât de interesantă este omenirea pe calea asta, a voinţei, adică a durerei şi a plăcerei !

De când e Lydda bolnavă, stau statornici în casa meă un medic şi o îngrijitoare. Datoria acesteia ar fi să se odihnească ziua şi să vegheze noaptea. Intr'ânsa, arcul de oţel al sufletului, care întinde coarda nervilor, nu există.

Eu, care de atâta timp nu dorm, văd tot din cele ce se petrec împrejur, şi cele ce se petrec în mine. Am dat la oparte pe femeea nevoiaşă, care îşi câştigă pâinea cu atâta trudă, şi m'am aşezat eu în locul ei.

Ce linişte intensă s'a făcut de odată în mine ! Linişte sufletească şi putere fizică.

Mi-am aşezat o măsuţă joasă şi o lampă cu apărătoare la picioarele patului, şi am veghiat trei nopţi de-arândul, fără să simţ. In gândul meu o singură imagină trăia: aceea a Lyddei. Atât am privit-o, încât şi acum, dacă închid ochii, o văd ca aievea. Pe cât timp dormea liniştită, ceteam. Vechiul meu obicei de a mă afunda în cele mai grele abstracţiuni şi a le înţelege cu uşurinţă, tocmai când mă simt nenorocit,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mă ajută şi acum ; *Fedon* din Platon. *Critica reacţiunei pure* din Kant, se luminau la focul meu lăuntric, cu bizare sensuri estetice, părându-mi rău, bună-oară, că pe nemţeşte Kant se chiamă *Immanuel*, sau găsind în vorba *Fedon* eleganţa abstractă a lui *I peri psychis*.

Lydda din când în când aiura. Atunci mă treceau fiori reci. In tăcerea ce urma, simţeam par'că în mod pipăit tragedia sufletului meu, în ceasul adânc al nopţii, alături de corpul fraged ce murea. Unde e scăpare ? cine mă poate ajuta ?

Lydda îşi descoperea braţele şi sânul, forme divine, poezie, simbolul de frumuseţe, ce ascundea taina vieţii mele viitoare. Nu, nu era cu putinţă ca dânsa să moară !

O învăleam uşor şi îi luam mâna în mâna mea, cu credinţa şi cu voinţa de a atrage în fluidul vieţii mele căldura ce-i ardea sângele.

Treceau nopţile lungi şi pline de gânduri. Răsărea luna târzie. De multă vreme nu mi se mai întâmplase să fiu de faţă la priveliştea naturii, în ceasuri ca acelea. De la fereastra mea se vedea spre răsărit dunga buimacă a unei lumini chimerice. In fundul orizontului umblau deavalma umbre de nouri, forme spăimoase, pe care, cu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

încetul, le coprindea pe dedesupt văpăi ca de jăratec. Se umplea tot cerul de neliniște. Incepeau să se zărească vârfurile copacilor eșind din pâcla întunericului. Un vânt ușor trecea prin ramuri, înfiorând nervura frunzelor, ce se clătina, par'că, cu dela sine putere, ca la plopi. Apoi deodată apărea luna, uriașe statură de mort, ce se ridica din neant către judecata din urmă.

Mă cuprindea groaza și-mi plecam capul pe marginea ferestrei. Ce mai puteam fi eu, părticică de atom, ce guvernam un gând și o voință, când întinderea nemărginită a spațiului era plină de asemenea spăimoase arătări, planete colosale, lumi de lumi, zădărnicite în legile lor, mii de milioane de stele, sublime și nefolositoare, ce ascultau, toate, de porunca zdrobitoare a fatalității. Gândul și voința mea !.. Neputință și ironie.

Uitasem tot și mă gândeam la nimicnicia mea, fără să văd că luna se ridicase sus.

Și când prinsei din nou înțelesul oarei prezente, totul în natură se îndreptase. Luna își recăpătase idealitatea sa, iradiind pe lume o atât de profundă melancolie, încât punea din nou în conștiință frumosul durerii omenești, realitatea sufletului. In grădină se deschideau cele dintâ'i flori de tei

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-193

iar mirosul îmbătător se urca în văzduh pe drumul de raze.

Pe când rătăceam cu gândul departe, mi se păru că aud zgomot în odoie. Mă întorsei.

Lydda se sculase din pat, luase lampa de pe masă şi trecuse în atelier. Umbla ca în somn. Pe uşa rămasă deschisă, o vedeam cum s'apropià de tablou, punea lampa pe un scaun înalt ce servea la păstratul colorilor, se aşeza pe un alt scăunel şi privea lung la pânză. Eu d'abia respiram de groază. De sigura, visa.

După câte-va minute, îşi trecu mâinile pe umerii goi: îi era frig. Atunci nu mă mai gândii la nimic, şi intrai binişor după dânsa.

Când mă văzu, păru a se feri de privirile mele.

— Nu dormi? îmi zise.

Va să zică era deşteaptă.

— Cum se poate dragă, să te scoli din pat şi să umbli goală?

Ea mă privea lung, cu capul plecat pe o parte.

— Dă-mi o haină... şi stai aci. Mi se pare că nu pot prinde înţelesul misterios al asemănării.

Nu mai era de aşteptat.

— Scoală. să te acoper, îi zisei,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Ea se sculă, fără a se sfii. Atunci, cu o putere de care nu-mi dam seamă, o luai în braţe şi o dusei în camera ei. Ardea ca focul. O aşezai în pat, apoi adusei lampa şi venii din nou lângă dânsa. Ea se uita la mine lung, cu ochii mari. Imi întinse o mână.

Eşti dumneata, da?

— Eu sunt, dragă.

— Să nu mă laşi.

— Nu te las.

Tremuram de frică.

— Dar ce ai; ce te doare?

— Nimic. Mâna d-tale e rece. Am fost foarte rău, nu-i aşa?

— Ai să te faci bine.

Ea se plecă mai jos, pe pernă:

— Oare nu se poate întâmpla nimic?

Eu mă uitai la dânsa, turburat:

— Nu cred. In toate cazurile, viaţa ta ne este mai scumpă decât orice.

Ea zâmbi lung, răsucind marginea unei batiste:

— Viaţa mea!... E foarte gentil ceea ce spui. Când eşti bolnav şi nu vrei să mori se întinde eşa de departe priceperea, în cât nu ţi se poate ascunde nimic.

— Ce vrei să zici draga mea?

— Nimic. Eu citesc în gândul d-tale ca într'o carte. Aşi putea şi-l desinez; o dungă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

albă, fosforescentă, ce fuge în zigzag prin întuneric, şi dincolo Endimion. Şi Keats şi Shelley au murit tineri, fiindcă cei buni mor tineri, iar cei ce au inima ca pulberea drumului de seacă, aceia ard până la sfeşnic. Cel puţin aşa zice poetul.

Mă uitai în jos, fără să îndrăznesc a mai ridica ochii către dânsa.

Ea înălţă un deget:

— A prinde asemănarea a doi oameni într'un tablou, revine a face să semene tabloul numai cu unul, dacă oamenii se aseamănă între dânşii. Dar când se aseamănă, fără să semene unul altuia? Dacă ai vrea d-ta să-ţi deschizi inima, ca să te cunosc şi să te iubesc, aşi putea face o lucrare complectă. Sau poate că inima e ca pulberea drumului?

Imi veneau lacrămile în ochi.

Ea se întoarse pe partea cealaltă şi tăcu. Păru că adoarme.

Sosise cu încetul lumina zorilor, puterea cerească cea adevărată şi dătătoare de viaţă. Mă simţii deodată recunoscător naturei, care purta de grije nevoiaşilor. Ce farmec nespus este în răsăritul zilei, pentru cei ce nu pot dormi!

Acum îngrijitoarea putea să-mi ia locul. Mă dusei să mă culc. Mi se învârtea capul de atâta nesomn şi par'că simţeam o nepăsare complectă pentru tot.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Odată întins pe pat, mi se păru că mă desfac dela încheieturi şi că ceva cald mă învălue din toate părţile. Imi umblau prin minte nişte crâmpee de versuri, cari, ca păsările de apă, nu găseau loc să se aşeze. Şi adormii.

Când mă deşteptai, lumina limpede se îmbrunase. De sigur, se înora. Ridicai o perdea: cerul era senin, dar soarele nu se mai vedea. O nespusă pace în natură pregătea par'că odihna viitoare. Ce se petrecuse cu mine? Mă uitai la ceasornic: era 8 şi jumătate. Dar când? Dimineaţa sau seara?

Deschisei geamurile şi rămăsei la fereastră nedomirit. Dormisem aproape 16 ceasuri! Era oare cu putinţă? Mi se părea că deabia închisesem ochii. Cu toate astea mă simţeam odihnit.

Trecuseră 16 ore, fără nici o urmă de reprezentaţiune în lumea mea lăuntrică. Ar fi putut să treacă 16 ani, sau 16 veacuri, sau totdeauna. Aşa ceva trebue să fie moartea.

Va să zică nu fuge nimic, nicăerea? Atunci, sufletul?

Avea oare şi aci dreptate fiul meu, când zicea că sufletul condiţionează viaţa numai până la marginea conştiinţei? Dar apoi lumea din afară? Aceea desigur, n'a existat

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

pentru mine timp de 10 căasuri. Sau dacă somnul meu ar fi durat 16 ani sau 16 veacuri, neexistența lumei ar fi durat tot atâta... Ce de frământări zadarnice!

In limpeziciunea minții mele odihnite, răsăriră versurile de dimineață. Erau ele o convingere filozofică, sau erau numai rezultatul estetic al unei speculațiuni intelectuale?

Și ori și cât, de te gândești,
Cu steaua asemuitor,
Din toate cele omenești,
E sufletul nemuritor.

Că oricât i-ai tăgădui
Scânteea lui de nemurire,
El tot urmează a mai fi
Și dincolo de ce e fire.

Departe, peste fund de mări,
Peste coclauri și pripoare,
Prin vremuri și prin depărtări,
Pe unde tot ce este, moare,

Se cerne sufletul, purtând,
Ca cel din urmă adăpost,
In depărtarea unui gând,
Fiorul dulce de-a fi fost.

La urma urmelor, când toate cad, totul te înșeală, rămâne vorba lui Faust: poezia.

Mă îmbrăcai încet, nedomirit, cu marele punct de întrebare asupra sufletului în gând. Dar dacă n'o fi existând nici un fel de ne-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

murire a acestuia, ci există numai energie? Atunci, desigur, omul, înzestrat cu toate acele însuşiri ce alcătuesc sufletul (care, pe cât timp individul trăeşte, desigur că există) este o aşa de mare frumuseţe în natură, încât nimic nu poate sta mai presus de el. Aşa că *divinul* n'ar trebui să fie altceva, pentru om, decât însuşi sufletul lui, în devenire spre mai bine.

Costieni, Mai 189...

Lumea începuse să facă zgomot pe la uşa mea, crezându-mă adormit pe veci, dar neîndrăznind să intre. Lydda dorea să-mi vorbească-

O găsii pe jumătate îmbrăcată, cu lampa lângă pat, cetind. Cum mă văzu, întinse braţele către mine şi, de îndată ce mă apropiai, îmi luă o mână şi mi-o sărută.

— Te-ai odihnit?

— Foarte bine. Am dormit 16 ceasuri, ca după examene, pe vremea când eram student.

— Ce bine-mi pare! Poţi să stai cu mine un moment? Aşi avea să-ţi spun ceva.

Era aşa de curioasă, încât mă uitai lung la dânsa: oare nu cumva aiura din uou!

— Şezi aici, aproape de mine. Aşa...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Părea a-şi căuta cuvintele.

— De când ai primit să vii la Roma, şi de atunci încoace, pe fiecare zi ce trece, eu simt că deviu lucrul d-tale. Înţeleg că eu reprezint pentru d-ta viitorul. Înţeleg foarte bine. Cu toate astea, atâta generozitate am găsit în colţul acesta de pământ, încât niciodată nu voiu putea să mă plătesc de tot binele ce mi-ai făcut.

Eu vream să protestez. Ea mă opri.

— De geaba! D-ta mi-ai dat nu numai sprijin şi afecţiune, dar m'ai învăţat să gândesc, mi-ai deschis secretul sufletului. Îţi voiu spune numai decât în ce chip. Deocamdată ţiu să adaog că recunoştinţa nu este pentru mine o povară. Nu protesta. Nu numai nu este o povară, dar este o facultate care îmi dă un fior de fericire nespus de dulce, când pot s'o întrebuinţez. Prin urmare eu sunt lucrul d-tale, şi ca atare nu pot să-ţi ascund nimic. Iată aici o lungă corespondenţă cu tată-meu. In două cuvinte, el cere să mă întorc la casa părintească, şi fiindcă eu nu vreau, mă ameninţă să intervină prin ambasadă. După legile noastre, femeea nu-şi perde naţionalitatea nici chiar cât timp trăeşte cu bărbatusău; cu atât mai mult când rămâne văduvă.

Mi se părea că se prăvăleşte pământul cu mine,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Lydda se uita fix în ochii mei:

— Nu ţii să mă duc dela d-ta.

— Eu?!

— Foarte bine. Atunci mi se pare că lucrul e simplu. Am fost o nebună de m'am chinuit atâta.

— Mă rog, Lydda, d-ta eşti majoră.

— Tocmai asta vream să spun. Eu sunt majoră. Principiul de libertate individuală este la noi sfânt.

Dânsa se opri. Ne uitam unul la altul, ca loviţi de paralizie. Negreşit că pe calea legală tatăl său nu putea să facă nimic. Cu toate astea era foarte displăcut ca dânsa să stea la mine contra voinţei părinţilor. Fata mă privea lung, înţelegând toate gândurile mele.

— M'am măritat fără comsimântul părintesc.

Apoi, atingându-mă binişor pe mână şi zâmbind:

— Şi fără al d-tale. Frumos mă aranjai într'o scrisoare!...

— Atunci nu te cunoşteam; pe câtă vreme părinţii d-tale te cunosc de mult.

— Nu tocmai aşa de mult, zise ea, râzând.

— De când te-ai născut.

— Nu eşti bun de complimente.

Ce curioasă libertate de spirit!... Ea mă înţelegea.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1938

— Nu găseşti că e oarecare voluptate să te joci cu primejdia?

— Nu ştiu. Eu emoţiuni d'astea n'am cunoscut.

— Aşa este.

Mişcă lampa după masă; apoi, tot gândindu-se, rosti încet:

— Tatămeu este un om modern în toată puterea cuvântului: corespondent de jurnale şi englez, cu alte cuvinte acţiunea dusă până la delir. Fapte şi iar fapte. Este un personagiu al lui Dickens din romanul *Hard Times*, d-l Thomas Gradgrind, care seamănă foarte bine cu tată-meu. Pentru dânsul, oricine se întreabă de poate să mai fie ceva dincolo de fapte, este nerod; prin urmare eu, din copilăria mea am fost, pentru tata, o neroadă. Dar ce pot să fac eu, dacă faptele nu mă interesează?

— Ai dreptate.

— Nu-i aşa? Şi poate greşesc când definesc pe tatămeu ca om modern. Greşesc, de oarece tocmai în oamenii moderni se găsesc contraste ca mine, de voinţă şi de sentiment vag de melancolie.

Se opri deodată, nehotărâtă şi par'că tristă:

— Mă rog, da ia spune-mi: crezi d-ta cu sinceritate că există ceva dincolo de fapte?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Eu mă uitam la dânsa, mirat:

— Bine, dragă, socoteşti că e momentul să vorbim despre asta? Mi se pare că scrisoarea tatălui d-tale e mult mai importantă.

— Vezi? Nici d-ta nu eşti totdeauna idealist.

— Negreşit că nu. Sau mai bine sunt; dar, ca să poţi gândi, trebue să te hrăneşti; ca să fi om liber, trebue să-ţi agoniseşti stare. Nu înţeleg însă ce are a face una cu alta.

— Are a face foarte mult. In deplina sinceritate în care am trăit până acuma, vreau să trăesc şi de acum înainte. Dacă nu-mi luminezi calea, n'am nici un cuvânt să stau la d-ta.

Eu mă uitam la dânsa, trist.

— Cel puţin dincolo de oarecare margine. Generozitatea d-tale deşteaptă generozitatee mea, şi pe calea asta sunt gata la orice fel de sacrificiu. Ţi-am spus că sunt lucrul d-tale. Eu însă vreau să te pot iubi. Vreau să găsesc în d-ta călăuza vieţii. De aceea trebue să-mi desvălueşti misterul. care te face să trăeşti în pace deplină cu gândurile.

Curioasă fiinţă!

Căutaiu să abat convorbirea din drumul ăsta.

— Altă dată, dragă, — când te vei face bine de tot.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Sunt bine. Am luat hotărârea de a răspunde lui tată-meu că nu mă supun voinţei sale, şi acum nu mai am nimic.

— Ai avut friguri.

— Mi-au trecut.

— Mă tem să nu ai friguri de ale noastre.

Ea începu să râdă.

— Nu am nimic. Aşa e firea mea: când mă munceşte ceva, mă simt ca un om bolnav;

— Cu căldură la 40 de grade?!

— Şi asta. Te-ai speriat?

Se uita la mine şi zâmbea:

— Fii sigur că am să-mi împlinesc datoria. Par şubredă, dar când vreau ceva, trebue să se întâmple aşa cum vreau eu.... Dacă n'ar fi decât pentru a-ţi face plăcere.

— De ce vorbeşti aşa, draga mea? Par'că tu nu ţii de loc la copilul tău.

— Ba ţiu. Dar aşa de mult ţii d-ta, încât nu mai e nevoe de mine.

Modul ei de a vorbi mi se păru pentru întâiaş dată lipsit de ştiinţa intimă a tactului. Avea poate dreptate, dar, ori-cum, brutalitatea nu se potrivea cu dânsa. Ea păru că înţelege gândurile mele.

— Te rog să mă ierţi, zise încet. Am răspuns lui tată-meu cu un refuz categoric: asta mă neliniştește şi oarecum mă doare. Aşi voi să găsesc în d-ta scuza purtării

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mele. Imi închipuiesc că ai înţeles: am iubit pe bărbatu-meu tocmai pentru acele calităţi pe care el le ascundea. El era tânăr şi vesel. Dar veselia lui nu-i venea din temperament, ci din judecată: alcătuise un sistem de a explica tot şi găsise astfel pacea sufletească. Iţi semăna în tocmai în felul de a fi, — numai sistemul era altul, adăogă ea zâmbind.

— Prin urmare?

— Prin urmare ar trebui să-mi spui ce gândeşti.

— Imi ceri un lucru foarte greu.

— De ce?

— Fiindcă nu ştiu nici eu ce mai gândesc.

— Asta nu se poate.

— Ba se poate. Pe cât timp trăia el şi pe cât timp nu te cunoscusem pe d-ta, gândeam limpede şi eram fericit.

Ea zâmbea.

— Nu urmează de aci că de când te-am cunoscut nu mai sunt fericit. Din potrivă, sunt fericit. Dar fericirea mea de astăzi este directă şi pozitivă,— pe când cea din trecut era reflexă şi negativă. Ca să fiu mai precis, dar mai abstract, ar trebui să zic că fericirea mea de astăzi e în voinţă, pe când cea trecută era în înţelegere.

Ea se ridică pe pernă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Cum adică? Ce însemnează fericire negativă şi fericire în înţelegere?

— Fericire negativă este lipsa de durere şi aceea este totdeauna în înţelegere. Ea nu se apropie de fericirea pozitivă pe nici o cale, nici chiar pe acea a emotivităţii artistice, care, cu amorul, este cea mai înaltă expresiune a fericirei pozitive, dar, totuşi, inferioară, de oarece e sensorială.

— Cum! arta produce fericire inferioară?

— Dragă, nu te nelinişti.

Ea se mişca, zâmbind;

— Nu mă neliniştesc. Dimpotrivă, sunt mulţumită şi vreau să înţeleg. Urmează.

— Da, arta produce fericire inferioară; şi cu cât produce mai multă fericire pozitivă, cu atâta este mai grosolană. Cu cât un om o fi mai mişcat în faţa unui tablou sau la auzul unei muzici frumoase, cu atât este mai inferior. Un critic de artă, ai cărui nervi sunt deprinşi cu toate combinaţiunile de sunete şi de colori, nu se mai excitează. In cel mai bun caz, el se poate ridica la un fel de emoţiune intelectuală, care însă este fals chiemată emoţiune, de oarece intelectualitatea nu e emoţionabilă.

— Atunci care e fericirea în care trăiai d-ta altă dată?

— Fericirea negativă a înţelegerii.

— Nu pricep.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Ai dreptate să nu pricepi, căci aceea nu este fericire, ci numai negaţiune a durerii. Un om sănătos, pe care-l excită frumosul sub una din formele sale, îşi simte inima bătând mai tare, simte fiori prin şira spinărei, i se moaie ochii de lacrămi ; pe când un om care a înţeles ce este *imperativul categoric* rămâne rece ca mai 'naainte. Cel mult a biruit o greutate, a făcut să înceteze o durere. Dar aci stă idealul, — căci dacă, din punct de vedere moral, arta impersonalizează imediat, ea roade şi omoară, fiindcă impersonalizarea nu durează, iar emoţiunile mistuesc substanţa nervilor. Pe când impersonalizarea intelectuală este constantă, căci ea este argumentativă şi logică, iar exerciţiul intelectualităţii nu numai nu consumă decât în mod trecător substanţa cerebrală, dar încă o ajută să se reproducă cu înlesnire. Dar ce vorbim noi de impersonalizare în efectele artei !.. Asta este o explicare a oamenilor civilizaţi, cari simt că nu pot trăi fără dânsa. Adevărata cauză pentru care arta atrage, stă în însăşi firea noastră muritoare, care, după cum explică Platon tinde către devenire : prin arta noi poetizăm sentimentele noastre afective, şi mai cu seamă pe cel mai puternic dintre ele : amorul, a cărui condiţionare este frumosul. Pe scurt, noi facem artă numai

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

fiindcă iubim. Dar tocmai de aceea, din punct de vedere pur idealist, arta este superioară.

— Nu mai înţeleg nimic.

— Şi cu toate astea, e aşa.

Ea păru a se gândi.

— Foarte bine. Să presupunem că e aşa. Spunemi ce este fericirea înţelegerii.

— Să încerc. Când citeam mai acum câte-va zile pe *Fedon*, m'ai întrebat cum începe textul grecesc. Şi ţi-am sgus: Avtòs, o Phaìdon, pareghénou Sokràtei etc". Ţi s'a părut ciudat şi n'ai înţeles nimic. Cu alte cuvinte toată desfăşurarea gândirei platoniane era pentru d-ta ca şi cum n'ar fi fost. Inchipuieşte-ţi că ar repeta cineva pe acest „avtos" de o sută de ori. Tot nimic n'ar spune pentru d-ta. Iată o durere dealã. Dacă însă acel cineva ar rosti cuvântul „autosuggestiune", nu-i aşa că ai pricepe numai decât ce însemnează „auto"? Nu e de nici un folos să-ţi spun prin ce proces psichologic ai prins sensul vorbei. Faptul e că l-ai prins. Par'că un văl s'a ridicat de odată şi ai dat de lumină. Aşa e cu înţelesul întregei gândiri omeneşti; imediat, încetare de dureri; mediat, o înălţare continuă către abstract.

— Puţin.

— Puţin din punct de vedera al ferici-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

rei active; foarte mult din punct de vedere idealist: a gândi pentru a gândi, fără nici un scop utilitar, ci numai desfăcând din principiul vieţei năzuinţa către abstracţiune,— iată ţinta existenţei.

— Va să zică buddhismul, Nirvana.

— Nici de cum. Aceasta este idealul omului viitor, când vor dispărea toate nebuniile de astăzi: când amorul vu deveni o funcţiune; când proprietatea va fi o zădărnicie; când legile comunităţilor se vor reduce la conştiinţa individuală.

— Ideal socialist.

— Nu, dragă: idealul lumii viitoare adevărate. Ce să vorbim degeaba!... Fă prin sinteză grâu, după cum a ajuns chimia să facă indigo, şi ai zădărnicit proprietatea pământului; dă omului 10 mii de ani de experienţă de azi înainte, ca să ajungă prin sens atavic a se păzi de nefericire, şi ai făcut din amor o funcţiune somatică: cercetează conştiinţa d-tale individuală şi vezi dacă chiar astăzi ai nevoe de cod penal.

Rămaserăm amândoi pe gânduri, eu nemulţumit de explicările mele, ea ne convinsă.

— Zece mii de ani!.. E cam mult zise ea.

— E mult. Şi, mai rău decât atât, e aproape inadmisibil pentru oamenii de astăzi. De aceea au şi împărţit ei raţiunea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-19

în pură şi practică, pe când ea, prin natura ei, nu poate fi de cât pură. Tot ce alcătueşte astăzi podoaba vieţei, dispare. Emoţiunile, amorul, arta, chiar şi sfânta poezie, în forma ei, vor cădea, pentru omul viitor, cum au căzut pentru noi eresurile primelor timpuri şi cum tind să cadă instinctele.

— Mă simt încurcată şi aproape nefericită. Ce e atunci sufletul, după părerea d-tale?

— Sufletul este complexul tuturor fenomenelor minţei, sentimente, dorinţe, cunoştiinţe, raţionări, hotărâri etc. Lumea din afară exercită impresiuni asupra fiinţei noastre corporale, iar corpul nostru reacţionează asupra luminei din afară. Sufletul este acel „ceva“ ce se interpune între impresiunile primite de la lumea din afară şi reacţiunile corpului nostru.

— Nu prind bine înţelesul.

— Cu toate astea mi se părea că l-ai prins, când acum câteva zile pretindeai că noblеţea noastră stă în sentimentele noastre, iar nu în inteligenţă, de oarece ziceai că totul în natură este animat de o inteligenţă, immanentă, dela planeta care se învârteşte în spaţiu, până la atomul chimic care se combină cu alt atom. Atunci ţi-am răspuns că dacă ar fi aşa, pământul ar trebui să se apropie de soare treptat cu răcirea sa;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ceea ce nu se întâmplă, tocmai fiindcă pământul nu e însufleţit. Un alt exemplu, ceva cam american : dacă pui pilitură de fier în faţa unui magnet, toate firicelele fierului se mişcă în aer şi merg de se lipesc de magnet ; dacă între magnet şi pilitură aşezi o foaie de hârtie, firicelele fierului vor veni să se lipească de hârtie acolo unde ea atinge magnetul. Nici una însă dintre firicele nu face încunjurul hârtiei ca să meargă deadreptul la megnet. Să trecem acum de odată, dela magnet şi fier, la Romeo şi Julietta : Romeo e atras către Julietta, ca fierul către muguet. Dacă între dânşii vei pune un zid, ei nu vor sta lipiţi fiecare de partea zidului unde se găsesc, ci vor căuta să ajungă unul la altul, printr'o infinitate de mijloace. Iată deosebirea între ceea ce d-ta chemi inteligenţă immanentă şi între suflet : aceasta năzueşte către finalitate ; aceea, nu.

— Am înţeles, — e convingător, dar e foarte american, zise Lydda cam supărată.

— E un exemplu clasic.

Ea se uită la mine cu ochii mari şi cu o încordare a muşchilor figurei, care mă făcu să cred să se simte rău.

— Te doare ceva ?

— Da.... O să-mi treacă. Aşi dori să-mi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

explici mai limpede ce este abstracţiunea şi idealul.

— Grele lucruri îmi ceri.

— Incearcă.

— Tu nu eşti bine, dragă.

— Nu sunt tocmai bine, dar încearcă.

— Inchipuieşte-ţi, draga mea, că ai avea aci, lângă tine, două cercuri. Pentru a le pune unul lângă altul, spre a vedea care este mai mare dintr'amândouă, ai nevoe de?..

— Mai întâi de cercuri, zise ea, încercând să zâmbească.

— Da. Apoi ?

— Apoi de spaţiu.

— Foarte bine. Apoi?

Lydda se gândi;

— Apoi de mine, ca să le observ.

— Bine.

— Ia acum două cercuri în gând.

— Le iau.

— Pentru a le pune unul lângă altul, spre a vedea care este mai mare, de ce ai nevoie ?

— De două imagini.

— Foarte bine. Apoi ?

— Ştiu eu?... De nimic.

— Ba mai ai nevoie de ceva. Dar deocamdată nu mai ai nevoie de spaţiu. Cercurile reale consumă spaţiu, pe când cele nereale, nu.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Înţeleg.

— Dacă admitem chiar că imaginile cercurilor ne vin din experienţă, care cere totdeuna spaţiu şi timp pentru a se produce,—rămâne totuşi o lucrare, născută în strucatura minţii noastre: comparaţiunea.

— Este o facultate a sufletului, ca memoria, închipuirea şi celelalte.

— Negreşit că este o particularitate a minţii noastre, dar nu ca memoria şi închipuirea, care sunt condiţionate de spaţiu şi de timp. Raportul de asemănare şi de deosebire între lucruri este absolut şi hotărâtor în afară de spaţiu şi de timp. Pe temeiul lui ajungem adesea să dovedim că lumea externă se aseamănă cu rezultatele lui subiective, cum dovedesc matematicele pure, iar nu rezultatnle lui cu structura lumei. Prin urmare, dacă aplicăm acest raport de asemănare şl de deosebire unor termeni experimentali sau unor construcţiuni ale minţii noastre, ajungem să dobândim adevăruri ideale de comparaţiune. Cu acestea apoi clasificăm. Aci se pare că stă cea d'întâi bucurie estetică a minţii noastre, care nu are nimic comun cu artele, aci în ruperea ordinei experimentale...

Pe când eu vorbeam, expresia de durere pe chipul Lyddei devenea tot mai mare. O mână i se încleştase de marginea pa-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tului, iar alta de haina mea. Incercă să-şi ridice bustul de pe pernă şi să vorbească:

— Raportul de asemănare... şi de deosebire...

Apoi căzu la loc, scoţând un gemăt sălbatec. Eu vrusei să mă retrag cu un pas, dar dânsa mă ţinea de haină aşa de tare, încât nu mă putui mişca. Intorcea ochii către mine, mari şi îndureraţi; îşi strângea corpul ca o floare ce se închide; voia câte odată să se scoale şi rămânea ca de piatră. Apoi iarăşi gemătul sălbatec.

Când păru a se mai linişti, încercai din nou să mă retrag. Ea se uită la mine lung:

— Du-te... însă nu te depărta mult. Cine ştie ce se poate întâmpla!

Costieni, Iunie 189...

Şi ceea ce se putea întâmpla, s'a întâmplat.

Iată-mă cel mai buimac, cel mai nefericit, cel mai mizerabil dintre oameni; iată-mă între un mormânt şi un leagăn; cu inima sfâşiată de durere şi de milă; neştiind ce să mai cred, ce să mai fac; chemat de ei doi, de fiu-meu şi de Lydda, în lumea senină a neexistenţii, şi ţinut în pulbera pământească de mâna şubredă a unui copil. Ce să fac?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Costieni, Iulie 189...

Am fost la Bucureşti, unde pentru a treia oară ne-am întrunit cu prietenii mei. Experienţele au mers minunat. Lydda mi s'a arătat într'o feerie de lumină, cu care nimic din ce e pământesc nu se aseamănă. Ea s'a lăsat binişor către mine, mi-a luat mâna şi mi-a sărutat-o; apoi, s'a depărtat cu încetul în ideal. Era o infinită cale, de mii de poşte, în lăuntrul spaţiului în care se rătrăgea, par'că o rază colosală ar fi sorbit-o în lungul firului său, devenint deodată gol. Lydda dispărea, privindu-mă, până ce raza, pe care se ducea ea, păru a se strânge, ca un ochian, iar în medalionul ce rămânea plutitor în aer, flutura zâmbetul ei. Simt că văd şi înţeleg lucruri atât de nouă! Am pornit noaptea târziu, pe lună, şi am ajuns acasă tocmai despre ziuă. Am călătorit toată vremea, cu impresia că Lydda era lângă mine. Imi mângâia mâna cu degetele ei fine, şi-mi vorbea, cu ochii rătăciţi în jocul straveziu al luminei. Imi vorbea încet: „Viaţa noastră e în vis, şi tot ce este alunecă în neexistenţă. Cine pierde înţelesul vremei curgătoare, acela ascultă muzica despărţirei unui minut de minutul ce trece. Ceea ce este-nu durează

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

așa că este cu adevărat numai ceea ce nu poate fi. In mâna mea mă simți pe mine; dar eu nu mai sunt."

De-alungul drumului întâlneam care cu lemne ce mergeau spre oraș. Trăgeau boii din greu, pe când oamenii dormeau cu capul pe zăbunuri. Ce deosebire este între lemn, între bou și între om?

Pe heleșteu se oglindea luna.

Ce farmec în frumusețea nereală a luminei de pe ape! Intre două înfiripări ce sânt și deci nu durează, luna și lacul, prinde ființă ceea ce nu poate fi, iluzionarea lor, și acolo ele sunt eterne.

In noaptea în care am dus pe Lydda din odaea de alături în patul ei, viața mea a prins poezia sufletului, așa precum lacul prinde lumina lunei. Lac în adevăr: mocirlă, mecanică și meditațiune,—trei *m*; iar ea: lumină, luna, Lydda,—trei *l*.

Aceste sunt literile cu care invoc pe Lydda, când spiritele nu răspund. Imi adun gândurile împrejurul unui punct cenușiu ce stă tocmai în centrul conștiinței; apoi încrucișez litera *l* de trei ori. Atunci se ivește luna, care trece, în întunericul minței mele, din răsărit în apus și după dânsa vine Lydda.

Viață pierdută! Viață mizerabilă! Mize-ra-bi-lă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Şi câte odată mi se pare că desăvârşita mea nefericire îmi întinde puterea înţelegerei atât de departe, încât pricep foarte bine că dacă bună-oară eu m'aşi împuşca, n'aş muri, ci aş vedea corpul meu jos, iar eu aşi prinde să gândesc la Lydda.

Eu! Dar eu sunt nemuritor.

Durerea m'a lovit, însă, în loc să mă doboare, m'a ridicat.

Incepea să se lumineze de ziuă. Lăsai trăsura să se ducă acasă, iar eu urcai dealul pe jos. Imi vedeam umbra alături, muncindu-se în nrcuş. Suferă! infamă mizerie pământească!

In culmea dealului mă oprii. Aci, la doi paşi, erau plopii sub care înmormântasem pe Lydda. Aci, veneam ziua la umbră, să citesc. Fiinţa mea păcătoasă se apropia de ţărâna fetei mele, pe când sufletele noastre ale amândurora, zburau pe vale. Urmăresc adesea cu privirea un stol de porumbi ce se lăsa către apă, şi simt atât de evident că dacă nu m'ar ţine pulberea meschină a oaselor, aşi zbura.

In lumina plumburie a zilei ce năştea, luna rămăsese mai sfioasă ca ori când. Sfioasă, singuratecă, *solinga*, cum ar zice poetul. Şi vorba aceasta îmi flutură prin minte ca un acord muzical, care deşteaptă versurile de mult uitate ale divinului poet;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Pur tu, solinga, eterna peregrina,
Che si pensosa sei, tu forse intendi.
Questo viver terreno,
Il patir nostro, il sospirar, che sia;
Che sia questo morir, questo supremo
Scolorar del sembiante,
E perir dalla terra, e venir meno
Ad ogni usata, amante, compagnia.
E tu certo comprendi
Il perchè delle cose, e vedi il frutto
Del mattin, della sera.
Del tàcito, infinito andar del tempo

Ma tu certo comprendi il perchè delle cose!

Tu, care atât de gânditoare eşti, singurateco, pururi călătoarea, tu poate pricepi ce mai e şi viaţa asta pământească, suferinţa şi suspinul nostru; suferinţa, suspinul şi moartea; moartea, aceasta supremă decolorare a imaginei, această infamie, ultima degradare a mizeriei omeneşti! Ah, dacă tu pricepi în adevăr rostul lumei: dacă tu cunoşti cauza aceste tăcute, nesfârşite curgeri a vremei, grăeşte, spune pentru ce s'a rupt inelul care mă legà de lanţul infinit al trecerei timpului! Unde este Lydda? unde este fiul meu? Ce s'au făcut convingerile şi credinţa mea,— de am ajuns, buimac, să umblu după vedenii! Este esenţa universului fructul unei inte-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ligenți rațională? sau este o simplă faptă brutală? Dacă este fructul unei ieteligenți raționale, atunci sufletul nu poate muri și eu îmi voi regăsii copii; dacă este o simplă faptă externă brutală, atunci blestem pe neamul omenesc, pe mine și pe nefericita mlădiță ce tremură în leagăn!

Mi se potmoliseră izvoarele vieței, și nevrednic, mă apropiaiu de mormântul fetei. Se legase țărna împreună și începea să crească iarba. Creşte deja iarba! Creşteau bălăriile peste sărmana floare căzută, peste dulcea mea Lydda! Corpul de muză ce purtase în lume cel mai nobil suflet, era acum prada gângăniilor pământului!

Mi se rupea inima de milă, milă copilărească, care nu mai vede scăpare în nimic, care sfâșie și dărâmă tot. Căzut pe genunchi, tremuram lângă huma rece.

Și în cele din urmă am avut putere să mă scol și de acolo, să plec către casă, — că doar sânt laș. Mi se pare că nu am drep să fac nimic cu mine, pe cât timp minunatul instrument al sufletului funcționează încă.

Sufletul! Eu cred într'însul, fiindcă trăesc într'ânsul, fiindcă printr'ânsul îmbrățișez infinitul, ceea ce este și ceea ce a fost, soarele care răsare acum și pe Lydda! Ah, glob uriaș de lumină, la care privesc ochi,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

fermecaţi a milioane de fiinţe; ce străbaţi în fund de valuri şi sorbi oceanurile; tu, ce deştepţi frunza în mugur şi firea întreagă o reînviezi cu puternica ta rază caldă; tu eşti izvorul a toate pe pământ, dar tu nu ştii ce-a fost ieri! Pe când în mine, ceea ce nu mai este, mai este încă.

Glorios şi nepăsător, se ridicà soarele din ce în ce mai sus, iar vietăţile pe pământ se mlădiau, ca atâtea femei la sosirea unui monarch tânăr şi frumos. Eu însumi mergeam către casă cu plăcere. Se vedea acoperişul de sticlă dela atelierul Lyddei, strălucind în lumină. Mi se strânse inima, la gândul că totul era de acum zadarnic.

Când intrai în curte, bătrâna se plimba de colo până colo, cu copilul în braţe.

Fui izbit de modul cum ţinea bătrâna copilul, ghemuit şi cu obrazul în soare. Dacă ar fi trăit Lydda, de sigur, nefericitul acesta care venise în lume atât de tragic, ar fi fost altfel îngrijit.

Trebue să mărturisesc că de o lună de zile mă lupt cu mine însu-mi să nu-l văd. L-am aşteptat atât de mult, iar el a venit atât de crud!...

Să-l crească bătrâna cum o ştii.l Eu nu vreau să mă mai gândesc la dânsu.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Costieni, Iulie 189...

Umblu de colo până colo, singur, străin şi nedormit. Aşi vrea să lucrez. Zădărnicia oricărei sforţări îmi apare atât de evidentă, încât lumea ceelaltă care lucrează îmi pare nebună. Mai cu seamă nu pricep pe bătrână. De când există, face exact aceleaşi lucruri, cu acelaşi interes, cu aceaşi bucurie sau displăcere copilărească, dând valoare în sine tuturor nimicurilor. Poate că la urma urmei aşa e mai bine să trăeşti.

Eu, de sigur, sunt un om care înţeleg multe, care şi ştiu multe, care sânt în drept să mă cred mai presus de mulţime. Am avut dela început intuiţiunea secretă a mizeriei, ce curge asupra capetelor noastre, din sentimentele noastre. De aceea m'am păzit de dânsele şi am voit să trăesc numai din farmecul *înţelegerii*. Dar împrejurările au făcut astfel încât să am un copil şi să-l iubesc,—cu toate că nu voiam să am copii şi nu voiam sa iubesc pe nimeni. Fiul meu a murit. Tot împrejurările m'au dus către văduva acestuia, pe care, cu încetul, am iubit-o, eu care nu iubisem nici o femee. Noră-mea a murit şi dânsa. Astăzi tot îm-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

prejurările mă duc către copilul ei... De astă dată însă nu mă mai supun împrejurărilor. Imi ajunge!

Vreau să trăesc mai departe, singur; să mă afund în cotiturile cele mai ascunse ale sufletului, însoţit de umbra Lyddei, cu care să căutăm urmele fiului meu. Vreau să mă cobor, cu Dante, în adâncimile unui infern şi ale unui paradis, ce, desigur, se află în noi înşi-ne.

Costieni, August 189...

Am fost iar la Bucureşti. Iar ne-am întrunit împrejurul mesei.

Par'că mi-e ruşine câte odată de ceea ce fac. Dar, ca morfinomanul care ştie că are să moară de doctorii, iar nu de boală şi totuşi să morfinizează mai departe, tot aşa şi eu, mă cufund din ce în ce mai mult în spiritism. Mi-e urât cuvântul acesta, fiindcă poartă în sine oarecare urmă de şarlatanism,—iar eu caut numai să revăd pe Lydda.

Cea din urmă dată când mi s'a arătat, era în vremuri bune. Ce minunată e lumea ideală!

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Unul din prietenii noştri citise cu glas mare descrierea Câmpiilor elizee de Fénelon, pe când dintr'o cameră vecină se auzia o vioară cântând Orfeul lui Glück. Peste imaginele limpezi ale prozei franceze, se aşezau acordurile divine ale muzicei celei mai poetice. Inchisei ochii, şi fără nici o greutate îmi apăru pajiştea Câmpiilor elizee. Pe iarba moale a unui rai plin de visuri se mişcau umbre elegante. Din corul muzelor se deprinse Lydda. Ea veni drept la mine, mă lua de braţ şi mă duse înlăuntrul grădinei. Cântau păsările ciripiri măestre, într'o răcoare de primăvară eternă. Fata se strânse de mine şi-mi vorbi încet; „Ce bine că ai venit!. Ştii că noi aici trăim in realitate. Aci este viaţa comună a eternităţii. Cel ce s'a fost desprins din eternitate şi a funcţionat ca om, s'a întors aici în lumea sufletului. Iată acolo, în aer, Briseis între Achille şi Agamemnon; iată mai jos Aspasia, Pericles, Socrate şi Alcibiade; dîncolo, priveşte ochii cu care Thaïs se uită la admirabila figură a lui Alexandru cel mare. Acum anină-te de braţul meu şi saltă-te uşor în sus: deasupra noastră este infinitul. Iată Shelley şi Maria Godwin, Byron şi Clara Clairmont; par că se iubesc. Sufletul lui Shelley şi-a regăsit pacea ideală. Il vezi însă cum străluceşte. Alături

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de dânsul câteva umbre estompate, Thomas Medwin, Taaffe şi tânărul Maurocordat, acesta, fiiu al unui demnitor român. Iar din colo... vezi?... fiul d-tale."

Intinsei braţele în gol şi deschisei ochii.

Unul din prietenii mei îşi pregătea un pahar cu ceai. Acordurile muzicei lui Glück urmau admirabile.

Eram uimit de încântătoarea lume prin care trecusem, dar mai cu seamă eram preocupat de toate numele propii ce auzisem. Mi le aduceam aminte dela cel d'intâi până la cel din urmă, deşi pe cele mai multe nu le cunoşteam.

Spusei prietenilor mei ceea ce văzusem şi cerui un creion spre a nota cuvintele rostite de Lydda. La numele lui Maurocordat mă oprii. De unde şi până unde Maurocordat cu Shelley?

Această îndoeală a mea făcu pe stăpânul casei (cel mai convins dintre noi) să zâmbească. El afirmă că aşa trebue să fie; că chiar dacă istoricii lui Shelley nu au înregistrat numele lui Maurocordat, *spiritele* nu se înşeală, şi un Maurocordat a trebuit să fie amestecat în viaţa lui Shelley. Şi astfel zicând, el deschise minunata biblioteca ce avea la îndemână, căută, ceti, dar nu găsi nimic.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Par'că eram chiar mulţumit că nu găsise nimic. A vedea ca aievea pe cei ce i-am iubit, poate să fie un efect de autosuggestiune; dar a reţine nume proprii, de cari nici odată n'ai auzit vorbindu-se, şi care se dovedesc apoi ca fiind fost reale, e un fenomen extraordinar.

Pe când eu stam astfel pe gânduri, stăpânul casei se apropia de mine zâmbind, cu ochelarii ridicaţi sus pe fruntea lui enormă, şi-mi dete să citesc o ediţiune complectă a operilor lui Shelley, unde se vorbea de un Maurocordat (şi anume de Alexandru Maurocordat, strănepotul lui Nicolae, Domn al ţărilor române), care fusese amicul lui Shelley la Pisa, împreună cu Medwin, cu improvizatorul Sgricci şi cu alţii, şi care jucă un rol însemnat în revoluţiunea grecească.

Era prin urmare adevărat!

Ma uitai lung la prietenul meu, pe când acesta triumfa. Mărturisesc că începeam să mă răcesc faţă de spirite. Intre dorinţa neînfrânată de a revedea pe Lydda, pe de o parte şi esenţa critică a firei mele, pe de alta, nu ştiam pentru ce să mă hotărăsc.

De unde a răsărit acest Maurocordat?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-193

Costieni, Septembrie 189...

Sunt aproape două luni de când rătăcesc ca un câne fără stăpân. Nu mai merg pe la prieteni cu spiritele, din cauza lui Maurocordat; dar pe la Bucureşti merg des.

Fac Lyddei un mormânt nou, afară din pământ, afară dln umedul şi oribilul pământ.

Pe când eram într'o zi la Bucureşti, m'am dus să iau o bae la stabilimentul cel nou, unde mi se spunea că totul este numai marmoră. In adevăr, e multă marmoră, dar nici odată n'am avut impresia de a fi pus în sicriu ca atunci. Steiul de piatră în care trebuea să-mi iau baia, era înfundat în pământ până în margină. Când mă întinsei în apă şi-mi rezemai capul de piatra rece, mă trecu un fior, par'că n'aveam să mă mai scol de acolo.

Sărman de tine! Pământul imens te vrea, te chiamă, te soarbe în massa lui plină de singurătate, pe când admirabila maşină omenească năzueşte pururea către lumină.

Biata Lydda! Nu se putea s'o las în hidoasa umezeală în care zăcea acum.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Imi adusei aminte de mormintele Scaligerilor dela Verona.

Ah, Verona !

Mă surprind, în mijlocul gândurilor celor mai triste, redevenind romantic. Ce bine e să poţi aluneca pe lângă realitate, câte odată !

Mormintele Scaligerilor, al lui Mastino II-a şi Can Signorio della Scala, sânt ridicate în aer, înconjurate de horbota de zăbrele, pe care o mână naivă a lucrat-o din fier, prin anii 1300. Eroilor acelora nu le era fricã de moarte, dar le era groază de pământ.

Am pus meşteri să zidească un templu, în muchia dealului. Aci se va odihni pururea Lydda, şi lângă ea voiu aduce pe fiul meu, şi lângă ei voiu merge să dorm şi eu somnul cel lung.

Somnul lung...

Costieni, Fevruarie 199..

Au trecut aproape şease luni decând n'am mai scris nimic : iar acum cred că scriu pentru ultima oară.

Era să-mi moară copilul, şi l-am scăpat

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

eu, eu, voința mea, hotărârea mea absolută de a-l smulge din ghiarele morții.

După ce-am isprăvit mormântul Lyddei și a venit iarna, m'am strâns din nou în casă. Pot zice că am petrecut o bucată de vreme aproape fericit: când nu mai aștepți și nu mai speri nimic, se coboară în suflet pacea desăvârșită a nepăsării.

Cu cele d'întâi adieri ale frigului, m'am apropiat de sobă și de cărți. Vântul dealurilor noastre suflă cu înverșunare, aducând de departe neguri și pustiu. Imi veni în minte Ossian. Cât de mult semăna viața mea de acum cu a bardului caledonic! Fost odată un rege puternic, iar la bătrânețe rămas singur și orb, el avea drept mângâiere poezia. Dela unicul său fiu, Oscar, mort în războiu, moștenise afecțiunea nurorii sale Malvina, divina făptură ce umple versurile poemii cu muzica harpei și cu armonia iubirei sale pururi credincioase: „Adu, Malvina, adu-mi harpa, ca lumina cântului să străbată sufletul meu, ce se aseamănă cu țărmul mării, când întunericul acopere toate dealurile dimprejur, iar umbra cu încetul să ajungă spre Soare". Atîta mai avea Ossian, pe Malvina.

Iar la urmă muri și Malvina...

Când nu ești creator de cuvinte îmbă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tătoare, cu alte vorbe când nu eşti poet, ţi se pare că limba omenească, ce vine din aşa mare depărtare poartă cu sine o melodie nouă.

Stam astfel într'o noapte, târziu, ascultând cum fluera vântul prin ramurile plopilor şi încercând să-mi explic obicciul Caledonilor de a căuta glasul strămoşiior lor în zgomotele vijeliei,—când se deschise uşa, prelung, şi intră bătrâna.

— Mă rog, vino până dincolo, că par'că nu e bine băiatului.

Mă simţii deodată înfiorat ca de frică, la vorbele bătrânei, şi trecui numai decât în odaea copilului. Ne apropiarăm încet de patul lui.

— Doarme sau e deştept ? întrebai eu.

Bătrâna dete din cap.

— Nu doarme, că nu e bine.

In adevăr, la lumina slabă a candelei văzui ochii strălucind par'că tocmai din fundul sufletului.

— Aprinde o lumânare.

Bătrâna aprinse lumânarea şi se apropiă binişor de noi, apărând flacăra cu mâna.

Atunci îl văzui bine, şi par'că-l văzui pentru întâiaşi dată : părul negru, deasupra minunatei frunţi a lui tată-său, şi ochii albaştri, ochii măsii. Când mă recunoscu,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

surâse su expresiunea sfâşietoare pe care o au copii bolnavi.

Imi lipii obrazul de fruntea lui: ardea. Se auzea răsuflarea grea ce-i apăsa pieptul. Işi ţinea pumnii amândoi, strânşi mititei, sub bărbie.

Era bolnav.

Cum? Va să zică şi acesta erà bolnav şi trebuia să moară?

Imi simţii, în adevăr, toată energia mea de altă dată revoltându-se împotriva unei lumi atât de neputincioase şi de mizerabile, în care întâmplarea guvernează evenimentele cele mai mari şi microbii rod corpurile cele mai frumoase. Toată indignarea mea sufletească luă forma unei hotărâri violente de a smulge pe copil din ghiarele boalei. Il sculai numai decât din pat şi-l luai în braţe, lipindu-l de mine cu capul pe umărul meu, ca să răsufle mai uşor. Par'că această apropiere de corpul meu răspundea unei nevoi de a-l încălzi de căldura mea, a-i da putere dela mine.

Trimeseiu în toate părţile după doctori, telegrame la Bucureşti.

Acolea, în pripă, nu era nimic de făcut.

Petrecui toată noaptea, plimbându-mă prin odaie, cu copilul în braţe.

Cine a petrecut nopţi de acestea, şi nu

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

a rostogolit în minte lumile prezente şi viitoare, viaţa lui şi pe a altora, binele şi răul,—uitând deodată totul, la simpla mişcare a fiinţei ce sufere !...

Ce farmec, câtă poezie e în viaţa şubredă a unui copil ! Cum se poate să fie omul crud, când are alături copilăria ? Şi par'că mai mult : cum poate omul să devie pesimist, când este fructul amorului ?

Mă gândesc cât sunt de inconsequent. Ce eram în tinereţe şi ce sunt acum. Infinită este vanitatea *părerii* !

Mi s'a *părut* atâtea lucruri !... Şi *au fost* atât de puţine ! In realitate, eu n'am trăit, ci numai mi s'a părut. Cu părerea am voit să guvernez, viaţa mea şi pe a altora, şi n'am guvernat nimic. Nu numai n'am guvernat nimic, dar încă viaţa altora m'a guvernat. Lydda m'a întors către poezia realităţii, iar copilul acesta către poezia suferinţei.

Costieni, Martie 189...

Plouă. Stau cu băiatul la geam şi ne uităm la un cârd de raţe, ce se scaldă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Copilul, sănătos acum, zâmbește. Îl văd, în imagina depărtată a geamului, și mă văd și pe mine alături. Sunt eu, iluzionar și foarte departe.

— SFÂRȘIT —

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932/

Librăria LEON ALCALAY.-București

BIBLIOTECA pentru TOȚI

PUBLICAȚIE DE POPULARIZARE

Arta

50—56 *Pecaut și Baude*: Convorbiri despre artă două volumașe coprinzând 42 de admirabile ilustrațiuni.
71 *Stăncescu Const.*: Ce este frumusețea.

Biografii

85 *Aaamescu G.*: Din biografiile scriitorilor români.
217 *Bianu Ion*: Momente culturale. Dosofteiu, mitropolitul Moldovei, August Treboniu Laurian, Costache Conachi, A. Papiu Ilarianu.
123 *Blok M.*: Mamele Celebre.
26 *Din biografiile oamenilor celebri.* Cu numeroase portrete.
91 *Gastineau B.* Geniile științei și ale industriei.
110 *Gloriile muzicei.* O serie de biografii și portrete de ale celor mai de seamă compozitori muzicali.
374 *Lecca Haralamb G.*.. Din viața lui Napoleon, Fetele și scenele cele mai caracteristice.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Călătorii, Descrieri, Geografie

15 *Alexandrescu Gr.:* Proză, „Memorialul" călătorie pe care Gr. Alexandrescu a făcut-o prin Carpaţi în tovărăşia lui Ion Ghica.

9 *Bachelin Leo.* Castelul Peleş. O schiţă istorică şi descriptivă.

95 *Buzoianu G. T.* Cugetări asupra popoarelor vechi.

72 „ Egiptul;

87 „ Berberii, Hesperidele.

95 „ Catargena şi Roma, Cyrena,

384 *Humboldt Alex. von.* Privelişti din natură.

324—326 *Istrate C. I.* Bucureşti-Cairo, note de călătorie.

8 *Michelet.* România, Roma, Piza.

272—274 *Vlahuţă Al.* România Pitorească.

Dicţionare

204—215 *Caligari D.:* Dicţionar englez-român.

157—158 *Ploetz-Leist:* Mic vocabular francez-român, foarte bine întocmit din punctul de vedere uzual.

166—178 *Urechiă:* Dicţionar francez român. Cea mai sistematic alcătuită din lucrările de acest soiu.

Elocuenţă

43—44 *Elecuenţa Română.* Discursuri adunate, o rânduite şi adnotate de Gh. Adamescu.

48—49 *Elocuenţa Străină.* O serie de discursuri, celebre rostite de cei mai mari oratori străini.

394 *Kogălniceanu M.:* Autobiografia.

403 *Kogălniceanu M.:* Acte, scrieri din tinereţe-discursuri.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Romane

96—97 *Bernardin de St. Pierre*: Paul şi Virginia.
243—245 *Bolintineanu D.*: Elena.
202—203 *Bolintineanu D.*: Manoil.
52 *Coppée François*: Prietene. Trad. de D. Stăncescu.
103—104 *Coppée François*: Poveste tristă.
395 *Daudet Alphonse*: Tartarin din Tarascon.
263 *Demetrescu Traian*: Iubita.
290—291 *Demetrescu Traian*: Cum iubim.
120—282 *Dumas Al.*: Dama cu camelii.
80—84 *Fiiimon*: Ciocoii vechi şi noui, sau Ce naşte din pisică, şoarici mănâncă.
112 *Genevraye* Ombra.
113 *Goethe*. Suferinţele tânărului Werther.
347—348 *Lamartine*: Graziella
60 *Prevost Abatele*: Manon Lescaut. v I
65 „ „ v. II
66 „ „ v. III
375—376 *Goldsmith Oliver*: Vicarul din Wakefiel.d
258 *Sienkiewicz*: Partek Invingătorul.
307—310 *Sienkiewicz*: Quo Vadis.
377 *Sudermann*: Moara părăsită.
364 *Telstoi* Sonata Kreutzer.
363 *Turghneff*: Cea dintâi iubire.
73—74 *Vlahuţă Al.*: Dan. v. I
76—77 „ „ v. II
162—165 *Zamfirescu Duiliu*: Viaţa la ţară.
259—260 „ Tănase Scatiu.
326—327 „ In războiu.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Educaţie

346 *de Amicis Edmondo:* pentru copii.

385—387 *D-na Alina G.:* Buna cuviinţă sau Cum să se poarte omul în toate ocaziile vieţei. O culegere de reguli de conduită pe care e bine să e cunoască oricine.

54 *Bourde Paul*: Iatriotul, O carte plină de idei nobile şi sfaturi înţeepte, a căreia ţintă, e de a desăvârşi educaţia patriotică a tinerimei.

160—161 *Rosseti D. R. (Max)*.. Poveţe către săteni.

4—5 *Spencer H.*: Despre educaţie.

Literatură Populară

351—352 *Candrea I. A. şi Densuşianu Ovid*: Din popor: Cum grăeşte şi simte ţăranul român O culegerea de texte din diferite localităţi.

28—31 *Creangă Ion*: Poveşti, culese din gura poporului, sunt scrise în graiul aşa de frumos al ţăranului moldovean.

138 *Madan, G.*: Suspine. O culegere de poezii populare din Basarabia.

2 *Marian S. Fl.*: Păsările noastre şi legendele lor.

16—25—39 *Pann Anton*: Povestea vorbii. Cea mai complectă culegere de proverbe „de prin lume adunate şi iarăşi la lume date".

79 *Pann Anton*: Nastratin Hogea şi Înţeleptul Arghir şi nepotul său Anadam.

93—94 *Pann Anton*: O şezătoare la ţară sau Povestea lui Moş Albu.

125 *Fitarul Hristache*: Povestea Mavrogheneasca. Istorie în versuri a vremilor lui Memavrogheni.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Istorie şi Moravuri

393 *Bălcescu N.* Puterea armată la Români şi Mişcarea Românilor din Ardeal la 1848.

217 *Bianu Ion*: Momente Culturale. Despre cultura şi literatura românească în secolul XIX.

224—231 *Ghica Ion*: Scrisori către V. Alexandri.

34 *Ionescu Gion*: Istorice: Trei studii istorice.

220 *Iorga N.* Oameni şi fapte din trecutul românesc.

388 *Ispirescu P.*: Isprăvile şi viaţa lui Mihai-Viteazul. Volumul e însoţit de admirabila conferinţă a lui Odobescu despre Ispirescu.

27 *Mahaffy*: Antichitatea Greacă. Traducere de D. Stăncescu. O oglindire complectă şi fidelă a moravurilor Greciei vechi.

341—342 *Negruzzi G.*: Scrisori (Partea III din Păcatele tinereţei)

391—362 *Onciul D.*: Din Istoria României. Un studiu concis asupra întregei istorii a românilor.

14 *Wilkins*: Antichitatea Romană. Obiceiurile şi organizarea societăţei.

Nuvele, schiţe

254 *Cazaban Al.*: Departe de oraş.

12 *Demetrescu Mihail*: Nuvele, Lake Buturugă şi dreptatea lui Ştefăniţă.

312 *Dickens Ch.*: O noapte de Crăciun.

366 *Doinaru Al. G.*: Aventurile unui volum de poezii şi alte schiţe. Oculegere de schiţe pline de haz.

311 *Doyle Conan*: Aventurile lui Sherlock Holmes Traducere de Iosif Nădejde

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

360 Alte aventuri ale lui Sherlok Holmes.

278—279 *Eminescu M.*: Proza. Poveştile şi nuvelele. marelui nostru poet poartă ca şi poeziile lui, pecetia geniului autorului. lor.

305—306 *Gane N.*: Nuvele. D. Gane este unul din rarii noştrli povestitori a căror proză desăvârşită se ridică până la culmile în alte ale clasicizimului. v. I

353—354 „ „ v. II

355—356 „ „ v. III

262 *Gârleanu Em.*: Odatăl Nuvele şi schiţe cu tipuri vii şi şcene nespus de duioase.

317 *Gogol N.*: O noapte de Maiu. Traducere de Virgil Caraivan.

378 *Gogol N.*: Oameni vechi. Traducere de Em. Grigoroviţă.

331 *Gorki Maxim*: Nuvele. Traducere de Lia Hârsu.

313 *Hugo Victor*: Ultima zi a unui condamnat.

373 *Korolenko Wladimir*: Muzicantul orb.

405 *Korolenko W.*: Nuvele Siberiene. Câte-va admirabile povestiri.

10 *Maiorescu Titu*: Nuvele şi schiţe, de Alarcon, Bret-Herte şi Marc Twain.

22 *Maistre Xavier de*: Călătoria împrejurul odăei mele.

314 *Maupassant Guy de*: Nuvele alese, traducere de Ion Adam.

400 *Maupassant Guy de*. Duminicile unui burghez din Paris.

337—338 *Negruzzi C.*: Proza (Partea II din Păcatele tinereţelor). Publicate sub îngrijirea d-lui Petru V. Haneş.

301 *Niger N. Rădulescu*: La Gura văei.

256 *Nora Al.*: Clipe trăite, Nuvele.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

349 *Falmarini*: Prăvălia morţei. Traducere de N. Ţinc.

293 *Iop Vasile*: Din ocna vieţei. O culegere de schiţe şi nuvele.

23—24 *Popovici Bănăţeanu*: Din viaţa meseriaşilor Cu un portret şi o biografie a autorului de Titu Maiorescu.

37 *Rosetti Radu*: Proză şi epigrame.

11 *Theuriet André*: Din tinereţe. O culegere de nuvele.

332 *Turgheneff*: Duelistul. Traducere de Ludvic Dauş.

BIBLIOTECA FACULT. FILOLOGIE
Nr. 789/970

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

TIPOGRAFIA „FORTUNA“
Strada Şelari No. 10 (în curte)

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/?p=1230

Atlaz, mic de Zoologie, Omul și organele sale, Mamiferele, tabele în culori naturale . . 3,—
Buna cuviință, sau cum trebue să se poarte omul în toate ocaziile vieței . . . 1,75
Bernardin de St Pierre, Paul și Virginia . . 1,25
Bolintineanu, Elena, Roman Original . . 1,75
„ Manoil 1,25
„ — ambele romane legate împreună . 2,50
Bozoianu, Cugetări asupra popoarelor vechi . 1,75
Balzac, Eugenia Grandet Roman . . 1,75
Caragiale, Schițe ușoare și Notițe și Fragmente 1,75
Candrea și Densușianu, Din Cronicari . . 1,25
„ „ Din Popor . . 1,25
Carmen Sylva, Nuvele și Povești. . . 2,—
„ „ De prin veacuri . . . 1,25
„ „ Poveștile Peleșului . . 1,25
Calligari, Dicționar englez-român . . . 4,25
Creangă I., Opere complete. . . . 3,—
Colomb Dna, Istorioare . . . . 1,—
Chateaubriand, Atâla, René, Ultimul Abenceraj. 1,75
Coparațeanu, Doruri și Amoruri, Mih. Zamfirescu, Cântece și plângeri, legate împreună . . 2,—
Dumas A., Dama cu Camelii (Roman) . . . 1,75
Daniel de Foë, Robinson Crusoe, cu figuri . . 1.—
Dostoiewsky, Precocii 1,25
Dufresne, Jocul de Șah. Călăuză pentru începători și jucători . . . . . 2,—
Daudet Alph Jaques, Roman, trad. de H. G. Lecca cu ilustrațiuni . . . . . 3,—
Eminescu M., Poezii, ediție ilustrată . . . 1,25
„ Povești și Nuvele 1,25
Filimon, Ciocoii Vechi și Noi 2,50
Flammarion, Ce e Cerul? Astronomia populară . 1,75
Haka Ion, Scrisori către V. Alexandri, 4 volume legate împreună 3,50
Goethe, Faust, tragedie în 5 acte cu ilustrațiuni . 1,25
„ Werther (Roman) cu lustrațiuni . . 1,—
Hașdeu Octavian, Poezii, premiate de Academia Română 1,25

Muzeul Digital al Romanului Românesc

Odobescu Al., Opere Alese	2,50
„ Basme Jupân Rănică Vulpoiul. etc.	1,—
Onciu Dim., Din Istoria României	1,25
Pann Anton, Nastratin Hogea și Poveștile lui Moș Albu	1,75
„ Povestea Vorbii	1,75
„ Idem operile complecte legate la un loc	3,—
Pécaut si Beaude, Convorbiri despre artă	1,25
Prevost, Abatele. Manon Lescaut, Roman.	1,75
Popescu N, D., Fata de la Cozia	1,20
Roseti Radu, Proza și Versuri	1,50
„ Din Egipt. Note de Călătorie	1,75
Rădulescu-Motru, Cultura Română și politicianismul	1,25
Sadoveanu, Povestiri de Sărbători.	1,25
Schopenhauer, Viața, Amorul și Moartea	1,25
Shakespeare, Hamlet Teatru	1,25
„ Othelo, Teatru.	1,25
„ Romeo și Julieta	1,—
Schiller, Intriga și Amor. Tragedie	1,20
Sienkiewicz. Quo Vadis. Roman istoric	2,—
Schiller, Wilhelm Tell	1,25
„ Don Carlos	1,25
„ Hoții	1,25
„ Câte 3 volume legate împreună	3,—
Sienkiewicz, Pentru pâine	1,—
Spencer, Progres. Legea și cauza	1,25
Stăncescu Dim., La Gura Sobei	1,—
„ Povești de Crăciun	1,—
Swift, Guliver în țara Piticilor	1,—
„ Guliver în țara Uriașilor	1,—
„ — Ambele legate impreună	1,25
Tolstoi, Sonata Kreuzer	1,—
„ Romanul Căsătoriei.	1,25
„ Invierea, trad. din Rusește	1,—
Teleor D., Schițe Umoristice	1,—
Traian Demetrescu, Iubita	1,—
„ „ Cum iubim	1,25
„ „ ambele romane legate împreună	1,75